

Historian kertaust materiaali abiturientille (HI7)

Jari Ukkonen & Eero Ruokolainen (2020)

Sisällys

Esipuhe.....	4
Historian ylioppilaskoe.....	5
Kiitettävän vastauksen tunnusmerkit	6
Yo-kokeeseen valmistautuminen.....	7
Kurssi 1: Ihminen, ympäristö ja kulttuuri.....	8
Keräilykulttuurista korkeakulttuuriin.....	10
Välimeren talousalue antiikin aikana.....	12
Tuhatvuotinen keskiaika	17
Uusi aika ja maailmankaupan synty.....	22
Teollistuva maailma	25
Loppukertaus 1. kurssista	29
Kurssi 2: Kansainväliset suhteet.....	32
Kansainvälisen politiikan peruskäsitteet.....	33
1800-luvun uusi järjestys ja nationalismi.....	34
Imperialismi	36
Ensimmäinen maailmansota 1914-1918	42
Maailmansotien välinen aika ja diktaattorien valtaannousu.....	45
Toinen maailmansota	47
Kylmä sota.....	51
Kylmän sodan kuumat kriisit.....	54
Dekolonisaatio	56
Lähi-idän konfliktit	58
Kiina kylmässä sodassa ja nykypäivänä.....	62
Maailma kylmän sodan jälkeen	64
HI2 lopputesti.....	66
Kurssi 3: Itsenäisen Suomen historia	67
Autonomian aika (1809-1917)	68
Autonomisen Suomen elinkeinot ja väestö	71
Venäläistämiskausi ja itsenäistyminen	75
Suomi sisällissodassa 1918	80
Kansakunta eheytyy (1920-1930 -luvut).....	83
Suomi toisessa maailmansodassa.....	86
Jälleenrakentamisen ja puolueettomuuden aikakausi	93
Kekkosen kauden Suomi (1956-1981)	96
Neuvostoliiton hajoaminen ja Suomi.....	99

Kansainvälistyvä hyvinvointi-Suomi.....	100
Loppukertaus 3. kurssista.	103
Kurssi 4: Eurooppalaisen maailmankuvan kehitys.....	106
Antiikin Kreikan kulttuuripiiri.....	108
Keskiajan yhtenäiskulttuuri.....	115
Uuden ajan sarastus.....	119
Valistus - järjen aikakausi.....	123
Aatteiden 1800 -luku	127
1900-luvun kulttuurin mosaiikki.....	130
Loppukertaus	132
Kurssi 5: Ruotsin Itämaasta Suomeksi	133
Suomen esihistoria.....	134
Suomi osaksi Ruotsin valtakuntaa	135
Suomi uudella ajalla	138
Ruotsista suurvalta (1600-luku).....	143
Hyödyn aikakausi ja Kustaa III:n vallankaappaus.....	149
Loppukertaus	151
Kurssi 6: Kulttuurit kohtaavat	152
Kulttuurintutkimuksen perusteet	153
Islamilainen kulttuuri	154
Afrikkalainen kulttuuri	158
Kiinan ja Japanin kulttuurit	161
Intialainen kulttuuri	166
Alkuperäiskansojen kulttuurit.....	169
Loppukertausten oikeat rivit.....	171
Historian ylioppilaskoetehtäviä	172
HI1 tehtäviä.....	172
HI2 tehtäviä.....	173
HI3 tehtäviä.....	176
HI4 tehtäviä.....	177
HI5 tehtäviä.....	178
HI6 tehtäviä.....	179

Esipuhe

Tämä oppimateriaali on tarkoitettu historian ylioppilaskokeeseen valmistautumiseen. Se ei perustu mihinkään tiettyyn oppikirjasarjaan, vaan on laadittu suoraan lukion opetussuunnitelman perusteella. Materiaali sisältää sekä tiivistelmiä kurssien sisällöistä, että myös erilaisia harjoituksia taitojen testaamiseen ja tiedonhakuun. Aluksi on osio, jossa annetaan yleisiä ohjeita kokeeseen valmistautumiseen ja historian ylioppilaskokeen tehtäviin vastaamiseen, ja lopuksi on koottu vanhoja koetehtäviä harjoittelemista varten.

Tämä oppimateriaalia ei korvaa lukion oppikirjoja, vaan on tarkoitettu kertaamiseen ja täydentämiseen. Materiaali ei pyri olemaan kaiken kattava ja täydellinen esitys, vaan siihen on valittu ne teemat, ilmiöt ja tapahtumat, joita pidämme olennaisina. Tätä oppimateriaalia käyttävä opettaja voi vapaasti muokata ja laajentaa oppimateriaalia oman ryhmänsä tarpeisiin sopivaksi.

Toivotamme tämän materiaalin käyttäjälle antoisia hetkiä historian parissa ja onnea ja menestystä ylioppilaskokeeseen.

Kuopiossa helmikuussa 2020

Tekijät

Historian ylioppilaskoe

Historian sähköinen ylioppilaskoe on kypsyyskoe. Se ei mittaa niinkään yksittäisten detaljitetien hallintaa, vaan kokeessa korostuu kokelaan kyky käsitellä ja yhdistellä suurempia kokonaisuuksia yli kurssirajojen.

Ylioppilaskokelaalta edellytetään taitoa historiallisten ilmiöiden kriittiseen tarkasteluun ja erilaisten lähteiden tulkintaan. Näitä lähteitä kokeessa voivat olla erilaiset dokumentit, kirjallisuusotteet, sanomalehtikirjoitukset, taide- ja pilakuvat, blogitekstit, tilastot jne. Kokeeseen voi sisältyä myös videotehtävä, jonka sisältöön liittyy kysymyksiä.

Historian ylioppilaskoe muodostuu yhdeksästä tehtävästä, joista viiteen tulee vastata. Koeaika on tavallisesti kuusi tuntia, ellei kokelaalle ole myönnetty lisäaikaa jollakin erityisellä perusteella. Vastausta kohden on siis yli tunti vastausaikaa. Tehtävät jakautuvat perustehtäviin, jotka arvostellaan 0-20 pisteeseen sekä laajempiin tehtäviin, joiden arvosteluasteikko on 0-30 pisteeseen. Kokeen ohjeistuksessa määritellään, kuinka moneen perus- ja laajempaan tehtävään saa vastata. Useat tehtävistä jakautuvat alaosiin (a- b- c-kohdat), joista kustakin saa tietyn määrän pisteitä. Jokaiseen kohtaan tulee myös vastata mahdollisuuksien mukaan. Yo-kokeen maksimipistemäärä on 120 pistettä. Käytännössä kokelaan kannattaa vastata laajempiin 0-30 pisteen tehtäviin, jos aikoo yltää korkeimpiin arvosanoihin (eximia, laudatur).

Koetehtävät koskettavat pakollisia ja syventäviä valtakunnallisia kursseja 1-6. Koulukohtaisista kursseista ei voi valtakunnallisessa kokeessa olla tehtäviä, mutta usein ne tukevat hyvin historian osaamista ja vankistavat valtakunnallisten kurssien tietopohjaa. Mukana voi olla myös oppiainerajat ylittävä integroiva tehtävä esim. yhteiskuntaoppiin, uskontoon tai terveystietoon liittyen.

Tehtävien jakautuminen kurssittain voi vaihdella hieman vuosittain, mutta kokelaan kannattaa valmistautua niin, että pystyy vastaamaan tehtäviin mihin tahansa kuudesta kurssista. Käytännössä pakolliset kurssit HI1-3 ovat korostuneet tehtävissä. Yleensä jako menee niin että pakollisista kursseista on yksi 20p ja yksi 30p ja valinnaisista kursseista on yksi 20p kustakin, mutta tehtävät saattavat käsitellä joskus useamman kurssin sisältöä. Usein tehtävistä ei voi suoranaisesti sanoa, mihin kurssiin ne liittyvät. Esimerkiksi kurssien 4 ja 5 oppisisällöissä on monia samankaltaisuuksia, joten kurssien asioita olisi hyvä osata yhdistellä. Esim. Millaisia koulutusmahdollisuuksia suomalaisella ja eurooppalaisella nuorella oli keskiajalla? Millainen oli reformaation vaikutus kulttuurielämään? Siksi on tärkeää kerrata kaikki historian kuusi kurssia kunnolla ennen yo-koetta. Viime vuosina mukana on ollut myös videotehtävä, joka perustuu historialliseen dokumenttiin ja siihen liitettyihin tehtäviin. Videon voi katsella moneen kertaan ja sitä voi ja pitää hyödyntää vastauksessa. Videosta kannattaa tehdä muistiinpanoja ennen vastaamista.

Kiitettävän vastauksen tunnusmerkit

Ylioppilaskoe on edelleen kypsyyskoe. Kiitettävälle vastaukselle ei ole yksiselitteisiä tuntomerkkejä, mutta kiitettävästä vastauksesta löytyvät yleensä seuraavat piirteet:

- **Loogisuus:** teksti etenee järkevällä tavalla ja kokelas vastaa annettuun tehtävään järkevästi. Pahin mahdollinen virhe on vastata otsikon ohitse. Loogisuuteen pääsemisessä voi olla avuksi tehtävän jäsentely ennen sen kirjoittamista.
- **Virheettömyys:** historian kurssit sisältävät valtavasti yksityiskohtia, kuten vuosilukuja, joita ei kaikkia voi mitenkään hallita. Peruskäsitteiden ja –termien sekä käännekohtien hallinta on kuitenkin välttämätöntä vastauksen rakentamisessa. Perusfaktoissa ei voi olla horjuntaa-kokelaan tulee tietää, milloin Suomi itsenäistyi, kävi talvisodan, liittyi EU:n jäseneksi, jne.
- **Sujuvuus:** sähköisessä yo-kokeessa vastauksen muokkaaminen on nopeaa ja helppoa. Sujuvaan kieleen tulee kiinnittää huomiota. Suomen kielen perusasioiden kanssa (yhdyssanat, isot ja pienet alkukirjaimet, yms.) kompuroiva kokelas ei anna kovin vakuuttavaa kuvaa osaamisestaan ylipäätään. Merkittävää ei ole vain se, kuinka paljon asioista tietää, vaan miten asiat esitetään. Mitään ihannemittaa vastauksella ei ole, sillä jokaisella kokelaalla on oma tyyliinsä vastata, mutta kiitettävässä vastauksessa on riittävästi syvyyttä ja kokonaisuus on hallittu.
- **Perustelut:** historian yo-kokeessa ei juurikaan kysytä omia mielipiteitä. Mutta jos tehtävä edellyttää kannanottoa, se pitää tehdä. Mielipiteet ilman faktoihin perustuvia perusteluita ovat kuitenkin arvottomia (“musta tuntuu, että...”). Esimerkiksi voitaisiin kysyä, oliko antiikin Ateena mielestäsi demokratia nykyeurooppalaisen silmin arvioituna tai olisiko toinen maailmansota ollut vältettävissä.
- **Lähteiden käyttö:** monissa tehtävissä on oheismateriaalia kuten kuvia, dokumentteja ja tilastoja. Niitä on analysoitava ja käytettävänä apuna vastauksessa. Usein pelkällä tilaston tulkinnalla saa jo kohtalaisesti pisteitä.
- **Lähteiden kohdalla on aina kysyttävä:**
 - Kuka on kirjoittaja?
 - Mikä on hänen asemansa?
 - Milloin, miksi, ja missä tilanteessa lähde on syntynyt?
 - Onko lähde luotettavaa tietoa?
 - Jos lähde ei voi pitää puolueettomana ja paikkansa pitävänä, miksi?

Yo-kokeeseen valmistautuminen

- **Etsi käsiisi kaikki kurssimateriaalit:** kirjat, muistiinpanot, jaetut lisämateriaalit, sekä kokeet.
- **Laadi itsellesi aikataulu,** ettei kiire pääse yllättämään: missä järjestyksessä luet kurssit ja miten kertaat lopuksi. Usein kokelaat aloittavat valmistautumisen yo-kokeeseen liian myöhään, mikä aiheuttaa turhaa stressiä. Muista, että syksyn kirjoittajilla on myös lukiokursseja käynnissä eli lukeminen yo-kokeeseen tulee rytmittää muun koulunkäynnin oheen.
- **Listaa kurseittain heikot kohtasi,** jotka erityisesti vaativat kertausta. Jos olet suorittanut kurssit aikanaan huolella, kyse on todellakin kertaamisesta, ei uuden opettelusta. Jos lukiosi tarjoaa erillistä kertauskurssia, osallistu siihen. Voit vielä oppia uutta ja kysellä. Usein kertauskurssilla myös kirjoitetaan harjoitusvastauksia, jotka opettaja arvioi.
- **Tee lukiessasi muistiinpanoja,** tiivistelmiä, miellekarttoja, listoja, jotka helpottavat mieleen painamista ja kertaamista. Keskity lukemiseen; pyri eliminoimaan kaikki ne seikat, jotka häiritsevät oppimista. Tauota lukemista ja keskustele lukemastasi esim. toisten abiturienttien kanssa.
- **Tutustu vanhoihin ylioppilastehtäviin** ja niiden arvosteluperusteisiin, vuodesta toiseen samat teemat toistuvat yo-tehtävissä hieman erilaisessa sanamuodossa. Esimerkiksi Versaillesin rauha ja sen seuraukset, pilakuvat toisesta maailmansodasta, hyödyn aikakausi (HI5) jne.
- **Seuraa mediaa ja ajankohtaisia tapahtumia.** Onko kyseinen vuosi jollain tapaa merkkipäivä (2017 -Suomi 100 vuotta, 2018 – 100 vuotta sisällissodasta, 2019 -80 vuotta talvisodasta jne.) Pyri seuraamaan yleistä keskustelua- onko aihepiiristä kerrottu jotakin uutta esim. sanomalehdessä tai katsomassasi dokumenttiohjelmassa. Myös historiantutkimus muuttuu ja elää alati. Historiassa on monia totuuksia ja erilaisia koulukuntia, jotka voivat olla keskenään hyvinkin erimielisiä historian tulkinnasta. Pitkään on keskusteltu esimerkiksi siitä, oliko Suomi jatkosodassa Saksan liittolainen vai kävikö Suomi erillissotaa.

TEHTÄVÄ

Etsi yksi vanha historian koevastauksesi. Lue se läpi ja pohdi:

Mitkä olivat vastauksesi vahvuudet? Missä oli parantamisen varaa? Arvioi vastaustasi yllä mainittujen kiitettävän vastauksen tunnusmerkkien avulla. Kuinka monia piirteitä vastauksestasi löytyi?

Kurssi 1: Ihminen, ympäristö ja kulttuuri

Kurssi tarkastelee ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta sekä tämän tuloksena tapahtunutta kulttuuriympäristön rakentumista ja kehittymistä esihistoriasta nykyaikaan.

Tavoitteet

Kurssin tavoitteena on, että opiskelija

- ymmärtää ihmisen ja luonnon välisen riippuvuussuhteen osana kestäväää kehitystä
- ymmärtää, miten ihminen käyttää luonnonvaroja toimeentulon lähteenä ja miten se vaikuttaa ympäristöön ja yhteiskuntarakenteeseen
- tuntee tuotantotalouden kehityslinjat ja vaikutukset elämäntapaan
- tietää väestönkasvun pääpiirteet ja siihen vaikuttavat tekijät.

Keskeiset sisällöt:

Esihistoria – pyyntikulttuurin aika

- ihmisen kehitysvaiheet
- keräilijöiden ja metsästäjien elämäntapa

Maanviljely ja sen aiheuttamat muutokset

- työnjako ja kulttuurin synty
- suurten jokilaaksojen kulttuurit

Välimeren talousalue antiikin aikana

- Kreikan talouselämä
- Rooma – miljoonakaupunki ja imperiumi
- orjuus ja antiikin ajan tekniikka

Keskiajan talous- ja yhteiskuntajärjestelmä

- feodaaliyhteiskunta
- keskiajan väestö, kauppa ja kaupunki

Löytöretket

- löytöretkien edellytykset ja seuraukset
- maailmantalouden syntyminen

Teollistuva maailma

- tekniset innovaatiot ja koneteollisuuden alkuvaiheet
- muutokset sukupuolten työnjaossa
- yhteiskunnalliset muutokset ja ympäristövaikutukset
- muutokset kaupunkirakenteessa

Globaali kulutusyhteiskunta

- raaka-aineiden ja markkinoiden jakaminen
- massatuotanto ja kulutusyhteiskunta
- sosialistinen suunnitelmatalous
- kolmannen maailman muotoutuminen
- kasvun rajat ja uudet haasteet

TEHTÄVÄ

Selitä seuraavat käsitteet ja aseta ne ajallisesti oikeaan järjestykseen.

feodalismi, demokratiakokeilu, merkantilismi, industrialismi, suuret löytöretket, neoliittinen vallankumous, kolmiokauppa, absolutismi, kolonialismi, sosialismi

Keräilykulttuurista korkeakulttuuriin

- Kivikauden ihminen eli liikkuen riistan perässä ja keräsi marjoja ja sieniä.
- Varhaiset ihmiset osasivat hyödyntää tulta, ja hioa taitavasti kivistä aseita sekä työkaluja.
- Suurriistan metsästäminen vaati yhteistyötä muiden yhteisön jäsenten kanssa.
- Kalliomaalaukset esittävät metsästystilanteita ja varhaiset ihmiset uskoivat niiden varmistavan pyyntionnen.

Maanviljelyksen synty

- Syitä maanviljelyksen aloittamiseen ei tunneta varmuudella. Vähenikö suurriista ja kasvisto merkittävästi? Kasvoiko väestö niin paljon, ettei ravinto riittänyt? Jäikö ihminen pysyvästi niille seuduille, joilla oli riittävästi ravintoa? Mikä oli naisten rooli viljelyn alkamisessa? Mistään näistä tekijöistä ei ole varmaa tietoa.
- Viljely alkoi seuduilla, joilla oli sopiva lämpötila ja riittävästi kosteutta, mikä tarkoitti yleensä jokilaaksoja ja johti **keinokastelun** kehittämiseen.
- Maanviljely sai alkunsa Lähi-idästä noin 10 000 eaa., josta se levisi Intiaan ja nykyisen Egyptin alueelle. Maanviljely keksittiin myös Kiinassa ja Väli-Amerikassa samaan aikaan.
- Maanviljelyksen aloittamisen yhteydessä kesytettiin vuohi, lammas ja alkuhärkä. Koira oli jo kesytetty aikaisemmin.
- Maanviljely ja pysyvät asutus johti ensimmäisten **korkeakulttuurien** syntymiseen jokilaaksoihin Lähi-idässä, Egyptissä, sekä Indus-joen ja Keltaisenjoen varrella noin 3500 – 2500 eaa.

Korkeakulttuurin tunnuspiirteitä

- Pysyvä asutus ja asutuskeskukset
- Viljely ja karjanhoito
- Kirjoitustaito
- Työtehtävien eriytyminen eri ihmisryhmien kesken
- Yhteiskunnan hierarkia ja eriarvoisuus
- Kirjoitetut lait
- Järjestäytynyt uskonto
- Kaupankäynti muiden yhteisöjen kanssa

Muutoksia elämäntavassa

- Elämäntapa muuttui pysyvämmäksi, eli liikkuva elämäntapa väistyi. Metsästys, keräily ja kalastus säilyivät kuitenkin sivuelinkeinoina myös viljelyalueilla.
- Varhaisten asutuskeskusten ja kaupunkien synty (esim. Jeriko jo 8000 eaa). Näistä kehittyivät vähitellen ensimmäiset **korkeakulttuurit**.
- Yhteisöt organisoituivat; työnjako, lainsäädäntö (edellytti kirjoitustaitoa), sotilaiden komentoketju.
- Eri yhteisöjen välillä käytiin sekä kauppaa että sotia.
- **Egypti** oli hierarkisesti johdettu vilja-aitta, joka möi ylijäämäviljaa Välimeren kansoille ja loi rikkaan korkeakulttuurin (esim. pyramidit, hieroglyfit, matematiikka, astronomia).
- **Mesopotamian** kulttuurissa rakennettiin porrasspyramideja, keksittiin pyörä, ja siellä syntyi ensimmäinen kirjoitettu lainsäädäntö (**Hammurabin laki**).

- Maanviljelyksen myötä ravinnon määrä kasvoi, jonka seurauksena maailman väkiluku moninkertaistui.
- Koko yhteisö osallistui viljelyyn voimiensa mukaan.
- Korkeakulttuureissa keksittiin metallin käyttäminen aseiden ja työkalujen raaka-aineena sekä keinokastelu maanviljelyä varten.
- Keinokastelu aiheutti vähitellen maaperän suolaantumista, jolloin viljan viljely hankaloitui ja piti etsiä uusia alueita viljelylle. Samaten metsien hakkuu johti **eroosioon**.
- Orjuuden synnyn on arveltu liittyneen runsaaseen työvoiman tarpeeseen maanviljelyssä.

Voidaanko maanviljelyksen aloittamisesta puhua neoliittisenä vallankumouksena?

- Muutos alkoi neoliittisellä kivikaudella ja tapahtui pitkän ajan kuluessa eri puolilla maailmaa eli muutokset olivat hitaita ja etenivät vaiheissa.
- Toisaalta, se mullisti tuotantotavat ja elämäntavan, ja johti pysyvän asutuksen ja ensimmäisten korkeakulttuurien syntymiseen.
- Neoliittistä vallankumousta on verrattu merkityksessä teolliseen vallankumoukseen 1700-1800 – luvuilla.

Välimeren talousalue antiikin aikana

- Antiikilla tarkoitetaan ajanjaksoa 800 eaa.- 400 jaa.
- Antiikin merkittävimmät kulttuurit olivat **Kreikan ja Rooman kulttuurit**, jotka olivat vuorovaikutuksessa keskenään.
- Antiikin kausi päättyy Rooman jakautumiseen 400-luvulla ja keskiajan alkamiseen Euroopassa.

Kreetan minolainen kulttuuri	n. 3000-1450 eaa.
Mykenen kukoistus	n. 1450- 1200 eaa.
Arkaainen aika	n. 700- 500 eaa.
Klassinen kausi (Ateenan kukoistus)	n. 480- 330 eaa.
Hellenistinen aika (Aleksanteri Suuri)	n. 323- 27 eaa.

Välimeren kulttuurien tyypillisiä piirteitä

- Merenkulun ja laivanrakennuksen keskeinen rooli.
- Kauppa alueen eri kansojen kesken.
- Kulttuurivaikutteiden siirtyminen ja omaksuminen kaupan seurauksena (esim. foinikialaiset).
- Rahatalouden vähittäinen kehittyminen vaihdantatalouden tilalle.

Kreikan alueelle tyypillisiä piirteitä

- Vuoristoisuus, ja suuri määrä saaria johti siihen, että Kreikasta ei kehittynyt yhtenäistä valtiota, vaan monia itsenäisiä kaupunkivaltioita, jotka kilpailivat, sotivat ja kävivät kauppaa keskenään (esim. Ateena, Sparta, Thebes).
- Lämmin ilmasto, vähäiset sateet, ja metsien vähäisyys aiheuttivat haasteita maanviljelykselle. Metsien kaataminen johti **erosioon**, ja kreikkalaisten piti käydä kauppaa laajalla alueella ja perustaa siirtokuntia koska kotiseutu ei kyennyt elättämään kasvaa väestöä.
- Oliivi, sitrushedelmät, keramiikka ja viini olivat kreikkalaisten vientituotteita, joita vaihdettiin esimerkiksi viljaan.

Kreikan kaupunkivaltiot (polikset)

- Kreikkalaisia **poliksia** yhdisti toisiinsa kreikan kieli, yhtenäiskulttuuri, yhteiset jumalat, sekä yhteiset viholliset kuten Persia, jonka kanssa käytiin useita sotia.
- Ateenassa väestö jakautui vapaisiin kansalaisiin, **metoikkeihin** (vierasmaalaisiin käsityöläisiin ja kauppiaisiin) sekä orjiin, joita saatiin sotavankeina ja ostamalla.
- Ateenan loisto perustui orjatalouteen, luonnonvaroihin (hopeakaivokset) ja vilkkaaseen kauppaan.
- Ateenassa kokeiltiin **demokratiaa** eli kansanvaltaa **Perikleen** kaudella noin 460-430 eaa.
- Naiset ja orjat sekä vierasmaalaiset olivat demokratiakokeilun ulkopuolella.
- Sotaisa Sparta oli **oligarkia** eli harvainvalta. Spartassa väestö jakautui spartiaatteihin, maanviljelijöihin (**perioikit**) ja maata viljeleviin orjiin (**helootit**).
- Spartan johdolla osa kaupunkivaltioista kävi sodan Ateenaa vastaan (peloponnesolaissota) johtoasemasta Manner-Kreikassa.

- Kulttuuri kukoisti kaupunkivaltioissa: teatteri, olympialaiset, kirjallisuus, ja filosofia (Sokrates, Platon, ja Aristoteles) saivat alkunsa antiikin Kreikassa.
- Kreikkalaiset yhteiskunnat olivat hierarkkisia ja miesvaltaisia, naisten asema oli alisteinen miespuolisille sukulaisilleen, ja heidän suljettiin pois myös urheilukilpailuista.

KERTAUS

Määrittele seuraavat käsitteet omin sanoin:

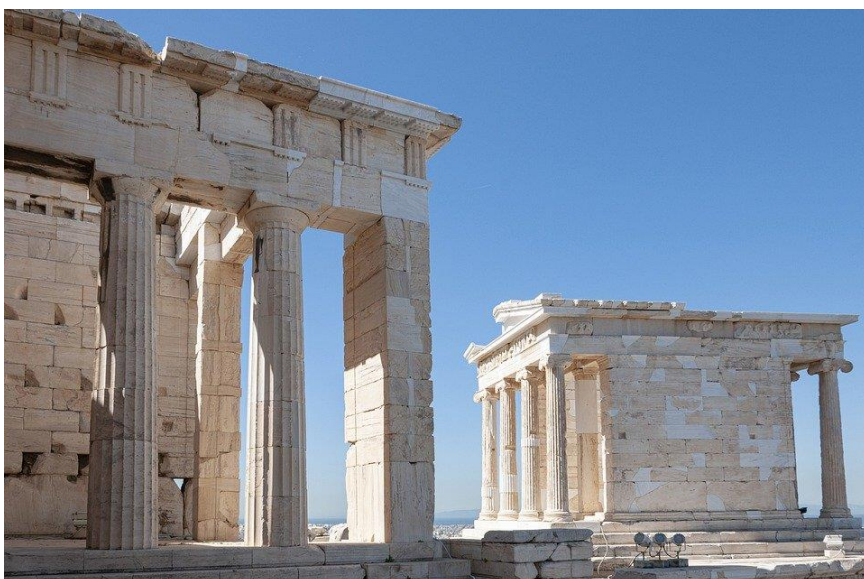
antiikki, eroosio, rahatalous, metoikit, helootti, demokratia, oligarkia

Pohdi ja ota selvää:

- Mistä kreikkalainen kulttuuri sai vaikutteita?
- Millaisiin seikkoihin Ateenan kukoistus perustui?
- Miten talouden ja kulttuurin kukoistus antiikin Kreikassa liittyivät toisiinsa?
- Millaisia ongelmia kreikkalaisilla oli suhteessa luontoon ja ympäristöön?
- Tutustu aikalaisdokumenttiin. Pohdi nykyihmisen näkökulmasta, miten kestävin perustein Aristoteles puolusti orjuutta.

“Luonnostaan orja on se, joka voi kuulua toiselle ja on siksi toisen oma ja joka on sen verran osallinen järjestä, että kykenee havaitsemaan, mikä on järkevää, vaikka hänellä ei omaa järkeä olekaan... Käyttönsä osalta orjat eivät juuri eroa kotieläimistä. Molemmat auttavat ruumiillisella työllään välttämättömien tarpeidemme tyydyttämisessä. Luonto on halunnut tehdä vapaat ja orjat ruumiiltaan erilaisiksi. Orjat ovat rotevia, jotta he soveltuisivat välttämättömiin tehtäviinsä. Vapaat taas ovat ryhdikkäitä ja soveltumattomia mainitun kaltaisiin askareisiin.”

Aristoteles, Poliitiikka (300-l eaa.)

Lähde: Pixabay

Rooman imperiumi

- Rooman valtakunta sai alkunsa seitsemälle kukkulalle rakennetusta kauppapaikasta Tiber-joen varrelta. Roomasta kehittyi ensin kaupunkivaltio, ja valloitusotien kautta valtava imperiumi.
- Italian alueen alkuperäiskansaa olivat **etruskit**, joilla kuningaskuntia alueella 900-l eaa. Roomalaiset omaksuivat heiltä runsaasti vaikutteita, ja myöhemmin syrjäyttivät etruskit Italian hallitsijoina.
- Rooma oli kuningaskunta noin 750 eaa. – 500 eaa., ja tasavalta noin vuodesta 500 eaa. alkaen.
- Rooman armeija, legioonat, valtasivat uusia alueita: Karthagon kanssa sodittiin Välimeren herruudesta (**puunilaissodat** päättyivät Rooman voittoon 146 eaa.) ja Välimerestä tuli roomalaisten **sisämeri** "Mare nostrum".
- Gallian sotaretken sankari Gaius Julius Caesar julistautui **diktaattoriksi** v. 49 eaa., mutta hänet surmattiin jo vuonna 44 eaa.
- Levottoman kauden jälkeen vallan vakiinnutti Caesarin adoptiopoika Augustus, josta tuli ensimmäinen Rooman **keisari** vuonna 27 eaa. Tasavalta muuttui keisarikunnaksi.
- Rooman maantieteellinen alue laajeni sotien kautta ja oli suurimmillaan **117 jaa.** jolloin valtakunta ulottui Brittein saarilta Egyptiin, Palestiinaan ja rajoittui pohjoisessa germaanien alueeseen.
- Vallatut maakunnat eli **provinssit** maksoivat Roomalle veroa ja tuottivat elintarvikkeita roomalaisille.
- Rooma oli orjayhteiskunta; orjien riittävyys oli edellytys talouden kukoistukselle. Toisaalta orjien kapinointia pelättiin ja ajoittain orjilta kiellettiin kokoontumiset ja perheiden perustaminen (**Spartakuksen** orjakapina 70-luvulla eaa.)
- Isäntä saattoi vapaasti myydä ja rangaista orjaansa.
- Rungas orjien käyttö hidastutti tekniikan kehitystä erityisesti maataloudessa, vaikka roomalaisten rakennus- ja sodankäyntitaidot olivatkin hyvin kehittyneitä.

Tehtävä

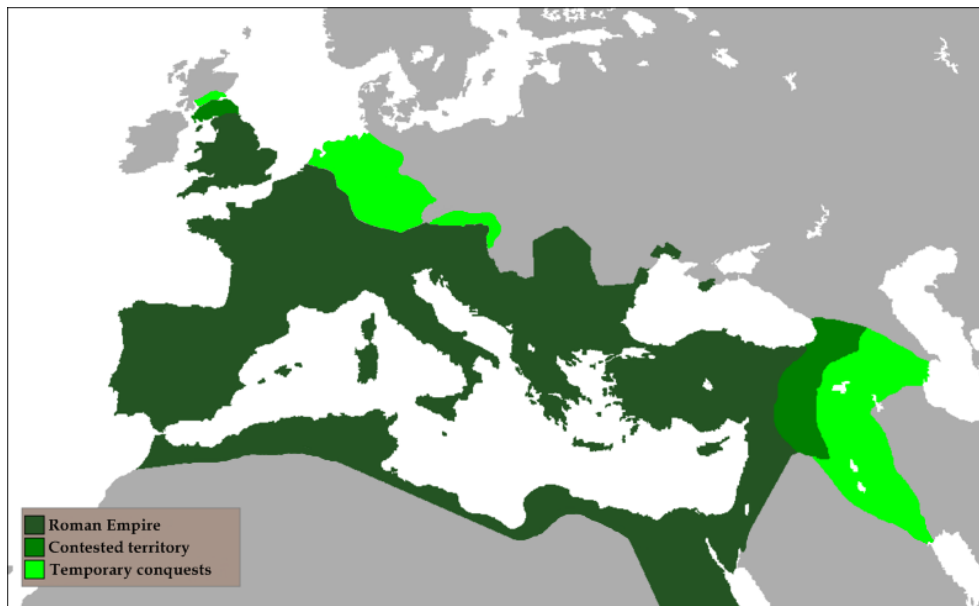
Tunnetko, millä nimellä tunnetaan **Gallian, Asian, Syrian** ja **Dacian** provinssit nykyisin?

Miten Rooma pysyi kasassa?

- Kurinalaiset ja hyvin koulutetut legioonalaiset valvoivat provinssieja ja Rooman ulkorajoja.
- Kapinat kukistettiin kovaotteisesti.
- Roomalla oli käytössä "**Hajota ja hallitse –politiikka**", jossa valloitetuista alueista kohdeltiin eriarvoisina ja niiden välille luotiin eripuraa, jolloin niiden hallitseminen oli helpompaa.
- Legioonien etenemisen yhteydessä rakennettu laaja tieverkosto helpotti kauppaa, postinkulkua ja sotajoukkojen liikuttamista Rooman valtakunnassa.
- Yhteenkuuluvuutta lisättiin ottamalla käyttöön latinan kieli, yhteinen raha, ja lainsäädäntö kaikilla alueilla.
- Kaikki tiet veivät Roomaan: pääkaupungista kasvoi imperiumin kukoistava keskus ja miljoonakaupunki: **Forum Romanum** (Roomalainen tori) oli koko imperiumin hallinnollinen keskus.
- Roomasta muodostui yhtenäinen talousalue, joka kävi laajaa kauppaa myös rajojensa ulkopuolelle (**Silkkitie** Kiinaan oli olemassa jo antiikin aikana).

- Pitkä rauhan kausi, **Pax Romana**, oli talouden ja kulttuurin kukoistuksen aikaa, joka kesti noin 200 vuotta vuodesta 27 eaa. vuoteen 180 jaa. Rauha viittaa nimenomaan valtakunnan sisäisiin oloihin, ja Rooma kävi rajasotia koko sen ajan.

Rooma oli laajimmillaan 117 jaa.

Lähde: [Wikipedia](#)

Rooman hierarkkinen yhteiskunta

- Suljettu, perinnöllinen yläluokka oli nimeltään **patriisit**.
- Tavallista kansaa olivat **plebeijit**, joilla oli vähemmän oikeuksia.
- Orjat olivat sotavankeja sekä kauppatavaraa vailla oikeuksia, vaikka jotkut saattoivatkin myöhemmin vapautua ja rikastua. Afrikkalaiset orjat joutuivat usein raskaisiin pelto- ja kaivostöihin, kreikkalaiset olivat usein kotiorjia (palvelijoita, opettajia, jne.).
- Naisen asema ei juuri poikennut Kreikan tilanteesta; vaikka naiset saivat osallistua kauppaan miestensä rinnalla, politiikka oli edelleen naisilta suljettu elämänala.
- Roomalaiset omaksuivat monia keksintöjä ja vaikutteita valtaamiltaan kansoilta esim. etruskeilta (pyörökaari), kreikkalaisilta (jumalat, filosofia), ja egyptiläisiltä (Isis-kultti).

Miksi Rooma hajosi?

- Hajoamiseen vaikuttivat sekä sisäiset että ulkoiset syyt.
- Talouden ongelmat: armeijan ylläpito söi liikaa valtion varoista, **inflaatio** kiihtyi ja rahatalous taantui, maatalous ajautui ongelmiin, jonka takia talonpoikien asema huonontui.
- Roomalla tuli pula orjista, kun valloitusodot oli pakko lopettaa.
- Valtataistelut ja armeijan sotkeutuminen politiikkaan: keisari ja senaatti kamppailivat vallasta, useat tavoittelivat keisarin asemaa, ja legioonat eivät pysyneet puolueettomina.
- Kristinuskon merkityksestä on kiistelty. Kristityt eivät suostuneet palvomaan keisaria jumalana, mutta toisaalta he eivät myöskään avoimesti kapinoineet.

- Erilaiset **kulkutautiepidemiat** surmasivat miljoonia.
- Ulkoiset paineet rajoilla: germaanit, hunnit ja persialaiset uhkasivat valtakuntaa.
- Keisari Konstantinuksen aikana valtakunnan painopiste siirtyi sen itäosaan (**Konstantinopoli**).
- **Kansainvaellukset 300-400 -luvulla** loivat levottomuutta ja Rooman kaupunki ryöstettiin useaan otteeseen, ja entisen miljoonakaupungin väestö kaikkosi maaseudulle.
- Rooma jaettiin hallinnollisesti Itä- ja Länsi-Roomaan vuonna **395**.
- Viimeinen keisari Romulus Augustus syrjäytettiin vuonna 476 germaanien valloitettua Rooman.
- Länsi-Rooman tuho ei merkinnyt antiikin kulttuurin katoamista vaan Itä-Rooma eli **Bysantti** jatkoi antiikin kulttuuria 1450-luvulle saakka, ja piti itseään Roomana loppuun asti.

Miljoonakaupunki Rooma tarjosi asukkailleen ”leipää ja sirkushuveja”. Näin kansa pidettiin tyytyväisenä. Colosseum oli suurin amfiteattereista ja kuuluisa rajuista gladiaattoriesityksistään.

Lähde: Pixabay

Aikalaisdokumentti

”Kaikista niistä tavoista, joilla toimeentuloa voidaan hankkia ei mikään ole maanviljelyä parempaa, antoisampaa ja viehättävämpää, ei myöskään enemmän vapaasyntyisen miehen arvon mukaista.”

Cicero, Puheita

Pohdi:

- Miksi Rooma halusi laajeta imperiumiksi? Mitä hyötyä ja haittaa siitä koitui?
- Mitkä olivat Rooman tärkeimmät elinkeinot?
- Mitä tarkoitettiin hajota ja hallitse-politiikalla?
- Mitkä olivat mielestäsi tärkeimmät syyt Rooman hajoamiselle

Tuhatvuotinen keskiaika

- Aikakautta noin vuodesta 500 vuoteen 1500 kutsutaan Euroopan keskiajaksi. Se voidaan jakaa **varhaiskeskiaikaan** 500 – 1000, **sydänkeskiaikaan** 1000 – 1300 ja **myöhäiskeskiaikaan** 1300 – 1500.
- Rooman hajoaminen johti Länsi-Euroopan hajoamiseen pieniin, omavaraisiin paikallisyhteisöihin 400-600-luvuilla
- Kaarle Suuren johtama **frankkivaltio** sijaitsi lähinnä nykyisen Ranskan alueella: paavi kruunasi hänet keisariksi vuonna 800, ja hänellä oli pyrkimys esiintyä Rooman jatkajana.
- Rooman piispa eli **paavi** oli hengellinen ja maallinen johtaja, jonka valta oli suurempi kuin heikkojen maallisten hallitsijoiden.
- Keskiajalla kirkollinen kulttuuri toi yhtenäisyyttä, ja latinan kieli yhdisti sivistyneistöä.
- Suurin osa väestöstä asui pienissä maatalousyhteisöissä, jotka keskittyivät yleensä linnojen ja kartanoiden ympärille.
- Kaupungit olivat aluksi pieniä ja harvalukuisia. Kaupunkien **porvaristo** kehittyi vähitellen kaupan ja käsityöammattien hallitsijoiksi.
- Bysantin valtakunta kukoisti idässä 1450-luvulle asti, jolloin ottomaanit valtasivat sen.
- Islam syntyi 600-luvulla Muhammedin näkyjen ja opetusten pohjalta ja levittäytyi nopeasti Eurooppaan Pyreneille asti. Tämän vastareaktion olivat **ristiretket** Jerusalemin vapauttamiseksi. Ristiretket olivat luonteeltaan sotilaallisia pyhiinvaelluksia Lähi-itään, jotka kuitenkin usein sekoittuivat maalliseen valloituspolitiikkaan.
- Keskiaikaa on pidetty pimeänä ja takapajuisena välivaiheena antiikin ja renessanssin välissä, mutta uudempi historiantutkimus on osoittanut, että aikaudella tapahtui merkittävää kehitystä.
- Tuhatvuotinen keskiaika ei siis ollut yhtämittainen ja staattinen aikakausi, vaan muutoksia tapahtui, ja kehitys kulki eri tahtiin eri puolilla maailmaa.

Lähde: Pixabay

Feodalismien aikakausi

- Maanomistajat luovuttivat maitaan ratsusotilaille, jotka puolustivat heidän maitaan ja henkeään. Näin syntyi **lääninherroja** ja **vasalleja**, jotka vannoiivat uskollisuudenvalan ja palvelivat hallitsijaa ratsujoukoissa.
- Maan jakaminen korvasi rahalliset palkkiot, koska rahatalous oli vielä heikosti kehittynyttä.
- Läänityksen saanut henkilö hallitsi maa-aluetta ja sai kerätä sieltä veroja.
- Läänityksistä tuli vähitellen perinnöllisiä, josta syntyi ylin sääty **aatelisto**.
- Feodalismiin eli läänityslaitokseen liittyi **maaorjuus**. Maaorjat olivat ”turpeeseen sidottuja” maataviljeleviä työläisiä, jotka olivat isännän armoilla. He eivät omistaneet viljelemäänsä maata, mutta saivat osan sadosta. Maaorja ei saanut muuttaa pois ilman isäntänsä lupaa.
- Maaorjuus vaihteli luonteeltaan eri puolilla Eurooppaa ja lakkasi eri aikoihin; Englannissa mustan surman seurauksena jo 1300-luvulla, mutta Venäjällä vasta v. 1861.
- Ruotsissa (ja Suomessa) oli vapaa talonpoikaisto eikä maaorjuutta koskaan kehittynyt alueelle.

Sääty-yhteiskunta

- Kuninkaiden valta keskiajalla oli vähäinen ja asema epävarma: monessa maassa oli **vaalikuninkuus** eikä perintökuninkuutta.
- Aateliston valta oli suuri; se valitsi mieluisimman kuningasehdokkaista hallitsijakseen määräajaksi. Aatelisto myös hoiti korkeimpia sotilas- ja virkatehtäviä.
- Säätyjako alkoi kehittyä Euroopassa; säätyyn synnyttiin, siinä elettiin ja siinä kuoltiin.
- Säätyjako oli perinnöllinen, ja erivapaudet eli **privilegiot** pysyviä.
- Säätykierto oli vähäistä; vain papistoon siirryttiin muista säädyistä, koska katolinen kirkko määräsi papeille selibaatin eikä heillä ollut perillisiä.
- Säädyt olivat eriarvoisia; rikkaimmat säädyt aatelisto ja papisto olivat verovapaita, sen sijaan porvaristo ja talonpojat maksoivat veroa, joka myöhemmin herätti katkeruutta.
- Papistolla oli oma kanoninen oikeutensa riitatilanteita varten.
- Kirkon valta oli huipussaan keskiajalla ja valtaa näytettiin rakentamalla komeita **katedraaleja**; kirkko myös opetti kansalle kristinopin perusteita.
- Kirkko valvoi tarkasti opetusta, puheita, sekä kirjoituksia ja rajoitti tieteenharjoitusta.
- **Luostarilaitos** piti hengissä antiikin perinnettä; niissä kopioitiin antiikin filosofien kirjoituksia, opetettiin ja kehitettiin sairaanhoitoa ja maanviljelystä.
- Luostarien yhteisenä mottona oli **”ora et labora”** - rukoile ja tee työtä.

Keskiajan säädyt

Aatelisto	Verovapaus, korkeimmat sotilas- ja hallintotehtävät
Papisto	Verovapaus, kanoninen oikeus, sakramenttien jako ja kansan opettaminen
Porvaristo	Kaupan ja käsityön ammattilaiset kaupungeissa, verovelvollisia
Talonpojat	Maataomistavia talonpoikia, verovelvollisuus, osallistuminen sotiin

Tallinna oli kukoistava Hansa-kaupunki keskiajalla. Se on alun perin tanskalaisten perustama (Dane linn=tanskalaisten kaupunki). Hansaa johdettiin Lyypekistä käsin ja se hallitsi Itämeren kauppaa 1500-luvulle saakka.

Lähde: Pixabay

Maatalous ja kaupungit kehittyivät sydänkeskiajalla

- Maatalous alkoi kehittyä 1000-luvulla parempaan suuntaan; sodat hellittivät, ilmasto muuttui suotuisammaksi ja maatalouskoneita ja viljelytapoja kehitettiin.
- Kääntöauran avulla pellon tehokkaampi muokkaus tuli mahdolliseksi.
- Hevoset korvasivat vähitellen härän vetojuhtana ja käyttöön otettiin länget ja hevosenkengät.
- Kaksivuoroviljelystä siirryttiin **kolmivuoroviljelyyn**, jossa osa maasta lepäsi eli jätettiin kesannolle, ja viljeltävien lajikkeiden paikkoja pellolla vaihdettiin, joten sadot paranivat, kun maa sai levätä välillä.
- Maatalouden kehityksen seurauksena väestönkasvu alkoi uudelleen.
- Linnat, luostarit ja kirkot olivat aluksi vallan ja kaupan solmukohtia.
- Sydänkeskiajalla kauppa vilkastui ja kaupunkeja perustettiin kauppapaikoiksi kuninkaan myöntämällä erikoisluvulla, sillä maakauppa oli kiellettyä keskiajalla.
- Metalliraha tuli takaisin käyttöön ja pankit syntyivät (banco = rahanvaihtajan penkki).
- Ensimmäiset pankit olivat juutalaisten pyörittämiä, koska paavi kielsi katolisilta koron ottamisen. Myöhemmin koronotkielto kumottiin.
- Keskiajan kaupungit olivat asukasluvultaan pieniä; yli 20 000 asukasta merkitsi jo suurkaupunkia.
- Tärkeimmät kauppa-alueet olivat Välimeri, jota hallitsivat Italian kauppakaupungit (esim. Firenze, Geneve, Venetsia) ja myöhemmin myös Itämeri ja Pohjanmeri, jota hallitsi Hansaliitto, jonka keskus oli Lyypekki.
- Myöhäiskeskiajan suurin kaupunki oli Pariisi, jossa asui noin 250 000 asukasta.

Mistä tunnistat keskiaikaisen kaupungin?

- Kaupungit suojattiin muureilla (rosvot, taudit pelkona), joissa oli vartiotornit.
- Kaupungin sydämenä oli **tori**, jonka ympärillä sijaitsivat keskeiset rakennukset kuten raatihuone, pankki ja kirkko.
- Kivetyt, kapeat kadut.
- Tiivis rakentaminen, talot kiinni toisissaan, jonka seurauksena tulipalot ja taudit levisivät helposti.
- Kaivot olivat yhteisiä vedenottopaikkoja.
- Kaupungeilla oli laaja itsehallinto (pormestari sekä **raati**) ja "kaupunki-ilman sanottiin tekevän vapaaksi", koska se ei ollut kenenkään aatelisten läänitys.
- Ympäröivä maaseutu ja kaupunki tarvitsivat toisiaan: maaseutu tuotti ravinnon, joka kaupattiin kaupunkien toreilla, mistä talonpojat saivat tuloja.
- Suomessa oli kuusi kaupunkia, joista Turku ja Viipuri olivat suurimmat.

Kaupunkien ympäristövaikutuksia

- Kankaiden värjäys ja nahkaverstaat saastuttivat vesiä ja maaperää.
- Metsiä hakattiin runsaasti rakentamiseen ja polttopuiksi.
- Jätehuolto ei toiminut; kaupungit olivat likaisia ja taudit levisivät helposti, ja rikas väestö pakeni maaseudulle turvaan taudeilta.
- Ruttoepidemia eli **musta surma** levisi nopeasti 1340-luvulla Eurooppaan ilmeisesti Kiinasta saapuneen laivan mukana, jossa oli ruttoon kuolleen miehen ruumis. Rotat ja kirput levittivät tappavaa sairautta kaikkialle Euroopassa, aina Suomeen asti.

Mustan surman eli ruton vaikutuksia Euroopassa:

- Suuri kuolleisuus varsinkin kaupungeissa, jopa kolmasosa asukkaista menehtyi
- Työvoimapula.
- Palkkojen nousu ja sen seurauksena hintojen nousu eli inflaatio.
- Ruton aiheuttajaa ei tunnettu, joten juutalaisista tuli syntipukkeja. Seurauksena vainot, väkivalta, ja juutalaisten pakeneminen itään päin; Venäjälle, Puolaan ja Baltiaan.
- Uskonnollista hurmosta, esim. itsensä ruoskijat eli flagellantit.
- Viljelijöiden asema parani lännessä, idässä rutto aiheutti vähemmän tuhoja ja maaorjuus syveni entisestään.
- Maaorjuus lakkasi Englannissa.
- Hygieniaan ja sairaanhoitoon alettiin kiinnittää enemmän huomiota.

Keskiajan keksintöjä ja innovaatioita

- Euroopalla oli kaupallisia yhteyksiä Kiinaan saakka. Arabit toimivat uutuuksien välittäjinä myös Lähi-idästä (Silkkitie oli käytössä 1400-luvun lopulle asti)
- Ristiretkiltä tuotiin Eurooppaan monia uutuuksia esim. mausteita.
- Useat Euroopassa käyttöön otetuista keksinnöistä olivat alun perin **kiinalaisia** innovaatioita
- Käsimylyn tilalle tulivat tuuli- ja vesimyllyt, jonka seurauksena viljan jauhaminen helpottui, ja myös veden pumppaaminen pelloilta onnistui.

- Mekaaninen kello kertoi yhteiskunnan ja aikakäsityksen muuttumisesta.
- Ruutiaseet mullistivat sodankäynnin.
- Kompassi mahdollisti löytöretket merten yli.
- Paperin ja kirjapainon seurauksena tiedonvälitys tehostui, kirjat yleistyivät, sanomalehdet syntyivät, ja seteliraha tuli vähitellen käyttöön.

Tuulimyllyt hallitsivat maisemaa keskiajan Hollannissa.

Pohdi:

- Mitkä seikat nopeuttivat ja toisaalta hidastivat kehitystä keskiajan Euroopassa?
- Tarkastele sääty-yhteiskunnan rakennetta. Ketä systeemi hyödytti ja kuka siitä kärsi?
- Miten orjuus muutti muotoaan keskiajalla?
- Arvioi kaupunkien merkitystä keskiajan ihmisille ja valtioille.

Uusi aika ja maailmankaupan synty

Miksi keskiaika vaihtui uuteen aikaan?

- Muutos ei ollut radikaali, vaan pitkä, vaihteellinen prosessi, joka eteni eri tahtiin eri alueilla.
- 1300-1400 –luvut merkitsivät keskiajan loppumista Italiassa, mutta Ruotsissa keskiaika päättyi vasta 1500-luvulla.
- Löytöretket mullistivat maailmankuvan ja avasivat uusia kauppareittejä.
- Kirkon ote alkoi heiketä ja tiede kehittyi vapaammin. Geosentrismista siirryttiin **heliosentrismiin** (aurinkokeskeinen maailmankuva).
- **Reformaatio** eli uskonpuhdistus repi katolisen kirkon moneen eri kirkkokuntaan. Paavin vaikutusvalta väheni, ja monarkkien valta vahvistui.
- **Renessanssi** elvytti kiinnostuksen antiikin saavutuksiin, ja seurauksena oli taiteen ja tieteen kehitys.
- **Humanismi** voitti alaa; usko ihmisen kykyihin ratkaista järjellään yhteiskunnan ongelmat voimistui.
- Bysantti joutui ottomaanien haltuun sotien seurauksena 1450-luvulla, ja islam levisi Balkanin alueelle.

Tehtävä

Ota selvää ja selitä seuraavat käsitteet omin sanoin: kauppakomppania, globalisaatio, merkantilismi, konkistadori, kolonialismi, Atlantin kolmiokauppa, kolumbiaaninen vaihto

Aikalaisdokumentti

“Olen aikaisemmin kertonut elämyksistäni, joita minulla on ollut löytämissäni maissa. On aivan oikein nimittää niitä uudeksi maailmaksi, sillä ne olivat meidän esi-isillemme täysin tuntemattomia. Olen löytänyt uuden maanosan, jossa on lukuisampi asujaimisto ja runsaslajisempi eläimistö kuin Euroopassa, Aasiassa ja Afrikassa. Sen ilmasto on myös miellyttävämpi kuin mikään tähän mennessä tunnettu seutu koko maailmassa.”

Amerigo Vespuccin kirje ystävilleen 1400- 1500-lukujen taitteesta

Miksi löytöretkille?

- Ilmasto Euroopassa viileni, ns. Pieni jääkausi alkoi.
- Viljasadot pienenevät ja väestönkasvu pysyi suurena, joten oli pelkoa nälänhädästä.
- Uudet kauppareitit ja jalometallivarat kiinnostivat Euroopan hallitsijoita.
- Halu tutustua uusiin seutuihin, seikkailunhalu.
- Espanjan kuninkaalliset tukivat taloudellisesti löytöretkiä.
- Kiinalaiset pysyivät omalla alueellaan, vaikka heillä oli edellytyksiä purjehtia uusille alueille.
- Katolinen kirkko halusi lisää seuraajia ja verotuloja, eli kristinuskoa haluttiin levittää.
- Merkantilistinen talouspolitiikka korosti siirtomaiden tuovan uutta varallisuutta.

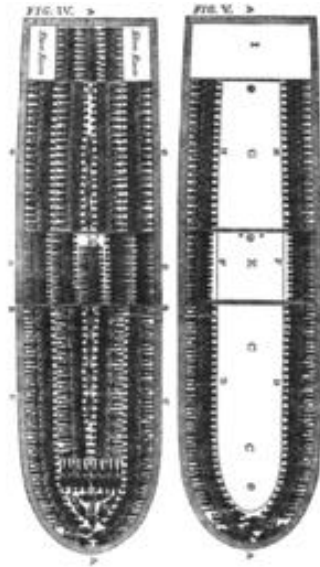
Tehtävä

Kristoffer Kolumbuksen (Cristoffo Colombo) tavoitteena oli löytää merireitti Intiaan. Häntä pidetään kuitenkin "Amerikan löytäjänä". Mikä meni pieleen? Kuinka osuvana pidät väitettä, että Kolumbus löysi Amerikan? Entä kuka löysi merireitin Intiaan? Etsi tietoa internetistä.

Löytöretkien vaikutuksia

- Eurooppaan virtasi kultaa ja rikkauksia, jotka sijoitettiin sodankäyntiin, laivastoon ja ylelliseen hovielämään. Kuninkaiden valta ja loisto kasvoivat, mutta myös **inflaatio** vauhdittui.
- Kuninkaiden asema vahvistui suhteessa aatelistoon ja kirkkoon, jonka seurauksena kansallisvaltiot alkavat kehittyä vähitellen, ensimmäisinä Espanja, Ranska, ja Iso-Britannia.
- 1600-luvulla kuninkaan valta kasvoi huippuunsa **absolutismiksi**, jossa kukaan tai mikään ei rajoita kuninkaan ehdotonta valtaa (esim. Ranskan Aurinkokuningas).
- Portugali ja Espanja nousivat maailmanvalloiksi. **Tordesillasin sopimuksella** 1494 ne jakoivat maapallon kahtia sotien välttämiseksi.
- 1600-luvulla Iso-Britannia, Ranska ja Hollanti syrjäyttivät Espanjan ja Portugalin ja nousivat maailmankaupan johtoon suurten laivastojensa ansiosta.
- Euroopasta tuli johtava maanos; Kiina eristäytyi ja alkoi taantua.
- Tietoisuus muista kulttuureista ja maapallon pallonmuotoisuudesta vahvistui (esim. **Magalhaesin** maailmanympäripurjehdus).
- Alkuperäiskansat yrittivät vastustaa tunkeutujia, mutta jäivät alakynteen; eurooppalaisten aseet ja mukanaan tuomat taudit tappoivat miljoonia. Osa alkuperäisasukkaista liittoutui eurooppalaisten valloittajien (konkistadorien) kanssa, mutta se ei pelastanut heitä alistamiselta.
- Maailmankauppa eli **globalisaatiokehitys** alkoi vähitellen. Kaikki maanosat tulivat mukaan kauppaan tavalla tai toisella.
- Afrikasta vietiin miljoonia orjia Amerikkaan sokeriruoko- ja puuvillaplantaaseille. Amerikasta puolestaan vietiin raaka-aineita Eurooppaan, jossa niistä jalostettiin tuotteita (**kolmiokauppa**).
- Valtamerten merkitys korostui ja Välimeren merkitys kaupallisessa mielessä vähentyi. Italian kauppakaupungit ja Itämeren Hansa taantuivat ja menettivät valtansa.
- Eurooppaan virtasi suuret määrät uusia ruokatarpeita ja eläimiä; tomaatti, maissi, ananas, peruna, tupakka, kalkkuna, ja kaakao. Eurooppa säästyi nälältä ja ruokavalio monipuolistui.
- Eurooppalaiset puolestaan veivät Amerikkaan hevosen, sekä viiniköynnöksen, kahvin ja banaanin viljelyn.
- Ilmiö tunnetaan **kolumbiaanisena vaihtona**.
- Eurooppalaisia siirtokuntia perustettiin ja katolinen kirkko juurtui Väli- ja Etelä-Amerikkaan. Luonnonvarat otettiin valkoisten hallintaan alkuperäiskansoilta.
- Myös taudit siirtyivät mantereelta toiselle; eurooppalaisten levittämät tartuntataudit aiheuttivat väestöromahduksen Amerikassa, jossa taudit tappoivat enemmän ihmisiä kuin suora väkivalta.

Orjalaivan pohjapiirros. Afrikkalaisten orjien kaupasta tuli merkittävää liiketoimintaa. Tarkkoja lukuja orjamäärästä ei ole, koska osa lastista kuoli jo laivamatkan aikana. Suurin orjavaltio oli Brasilia.

Lähde: Wikipedia

Pohdi:

- Erittele orjuuden ja orjakaupan vaikutuksia:
a) Afrikan b) Amerikan c) Euroopan näkökulmasta.
- Ota kantaa väitteeseen: Löytöretket pelastivat Euroopan nälkiintymiseltä.
- Miksi kiinalaiset eivät lähteneet löytöretkille?
- Miten löytöretket vaikuttivat kuninkaan ja eri säätyjen asemaan Euroopassa?
- Miten Euroopan väestömäärä kehittyi keskiajalta uudelle ajalle ja mistä muutokset johtuvat?

Teollistuva maailma

- Maailman väkiluku kasvoi voimakkaasti maatalouden kehityksen (uudet viljelykasvit, lannoitteet), parantuneen hygienian (vesijohdot ja viemärointi) ja lääketieteen (rokotukset) ansiosta 1700-luvulla ja etenkin 1800-luvulla.
- **Industrialismi** eli teollistuminen käynnistyi **1700-luvulla** ensiksi Isossa-Britanniassa.
- Teollistuminen merkitsi koneiden tuleamista ihmisen avuksi ja voimanlähteeksi työnteossa.
- Työ helpottui ja sen tuottavuus parani, ja työn tuottamia hyödykkeitä oli enemmän tarjolla.
- Teollistuminen muutti sääty-yhteiskuntaa, kun teollisuustyöväestö muodostui.
- Uusia kaupunkeja perustettiin ja niiden väkimäärä kasvoi nopeasti.
- Myös naiset ja nuoret tulivat palkkatyövoimaksi teollisuuteen.
- Naiset alkoivat vaatia itselleen parempaa asemaa perheessä ja yhteiskunnassa (**sufragettiliike**).
- Liikenne kehittyi samaan aikaan teollistumisen kanssa. Höyryjunat ja -veturit mahdollistivat ihmisten ja tiedon siirtymisen nopeasti. Rautateiden ohella höyrylaivat johtivat **massasiirtolaisuuteen** Yhdysvaltoihin 1800-luvulla.
- Myös lennätin nopeutti viestintää.
- Teollistuminen oli pitkä prosessi ja 1800-luvulla se kosketti lähinnä Eurooppaa ja Yhdysvaltoja.

Teollistumisen edellytykset

- Riittävä teknologinen osaaminen.
- Raaka-aineet.
- Riittävät pääomat
- Energian saanti.
- Tarpeeksi työvoimaa halvalla.
- Markkina-alueet valmistetuille tuotteille.

Ennen teollistumista Euroopassa toimi manufaktuureja, joissa valmistettiin sarjatuotantona esim. lasitavaraa, ankkureita ja rautanauloja käsityöläisten voimin.

Lähde: Wikipedia

Miksi juuri Britannia teollistui ensimmäisenä?

- Ilmapiiri maassa oli yrittäjyyttä ja rikastumista suosiva.
 - **Liberalismi** valtasi alaa taloudessa (Adam Smith) ja syrjäytti merkantilismin. Maassa oli vapaus yrittää ja liberalismiin mukaan valtion ei pitänyt sotkeentua talouden kehitykseen.
 - Luonnonvarat: kivihiili, rautamalmi.
 - Siirtomaista saatiin lisää luonnonvaroja ja valtavat markkinat (esim. Intia).
 - Maalla oli hyvä sijainti maailmankaupan kannalta ja suuri laivasto.
 - Tekniikan kehitys: esim. Wattin **höyrykone** 1760-luvulla, Hargreavesin **Kehruu-Jenny**, jne.
 - Työvoimaa oli saatavilla maaseudun kasvavasta liikaväestöstä, joka muutti kaupunkeihin työn perässä.
 - Pääomia saatiin siirtomaista ja porvariston säästöistä.
- Saksa ei ollut vielä yhtenäinen valtio, mikä viivästytti sen teollistumiskehitystä, mutta sen yhdistyttyä vuonna 1871 maa pääsi nopeasti mukaan teollisuuskilpailuun.

Teollisuuden kolme vaihetta

1700-luvun loppu	Höyrykone ja tehtaat
1800-luvun loppu	Massatuotanto (liukuhihna) ja sähkö
1900-luvun jälkipuolisko	Informaatioteknologian kehitys

Teollistuminen – onni vai onnettomuus?

- Tuotanto tehostui ja työnteko helpottui, teollisuus tarjosi työtä miljoonille.
- Toisaalta teollistuminen muutti elämäntavan: muutto maalta kaupunkiin, rahapalkka, asuminen työläiskorttelissa tai slummissa, tehtaan työvuorot rytmittämässä päivän kulun.
- Maaseudun tilattomat saivat töitä teollisuudesta.
- Suhde ympäristöön muuttui: metsiä hakattiin, luonnonvaroja hyödynnettiin tehokkaasti, ilma ja vesistö alkoivat saastua entistä pahemmin.
- Ilman- ja vesien saastuminen edesauttoi sairauksien leviämistä ja esim. Lontoossa koettiin kolera-aalto.
- Monet teollisuuskaupungit kasvoivat hallitsemattomasti, esim. New York.
- Pariisi oli ensimmäinen suunnitelmallisesti rakennettu suurkaupunki Euroopassa.
- Työläiset kokivat olonsa huonoksi, ja alkoivat järjestyä ja käyttää joukkovoimaa (esim. lakot).
- Saksalaisen Karl **Marxin** kehittämä **socialismin** oppi kehotti työläisiä (proletariaattia) yhdistämään voimansa riistäjiä (kapitalisteja) vastaan ja nousemaan vallankumoukseen.
- Eurooppaan syntyi socialismin pohjalta **ammattiyhdistysliike ja socialistisia työväenpuolueita**
- Kasvava työväestö alkaa vaatia edustusta valtiopäiville, lyhyempiä työpäiviä ja parempia palkkoja sekä asumisololoja. Poliittisten oikeuksien laajeneminen koskettamaan yhä useampia tapahtui vähitellen 1800-luvun ja 1900-luvun aikana (**Suomessa 1906**).

Rautatiet ja metro tehostivat työvoiman ja tavaroiden liikuttelua paikasta toiseen. Maailman ensimmäinen metrolinja avattiin Lontooseen vuonna 1863.

Lähde: Wikipedia

Kulutussyhteiskunta

- Teollistuminen nosti hitaasti useimpien ihmisten elintasoja. **Massatuotanto** ja ostovoiman kasvu loivat pohjan kulutussyhteiskunnan synnylle 1900-luvun alussa, ensin Yhdysvalloissa.
- Esimerkiksi auton valmistus nopeutui **liukuhinnan** ansiosta, kun aiemmin auto oli valmistettu käsityönä.
- Tuotteiden halpeneminen ja palkkojen nousun ansiosta tehtaan työläinen USA:ssa saattoi palkallaan ostaa valmistamansa auton (Ford).
- Massatuotanto mahdollisti myös uudenlaiset suursodat, kun aseita valmistui liukuhinnalta.
- Rahapalkka mahdollisti ostokset kotiin: esim. ompelukone, polkupyörä, astiat, vaatteet, jne.
- Omavaraisuudesta siirryttiin massatuotantoon ja kulutukseen, mutta luonnonvarojen ehtyminen on potentiaalinen uhka.
- Mainonta ja markkinointi loivat ihmisille uusia tarpeita.
- Lisääntynyt vapaa-aika loi pohjan viihdeteollisuuden kysynnälle, esim. teatteri, elokuvat jne.
- Uusina vaaroina olivat talouden taantumukset ja työttömyys, jolloin ostovoima romahti.
- Vuonna 1929 alkanut lama (Wall Streetin pörssiromahdus) johti konkurssisiin ja miljoonien amerikkalaisten massatyöttömyyteen.
- Vastauksena oli presidentti Rooseveltin **New Deal**-ohjelma alkaen 1933, jossa valtio käynnisti mittavat infrastruktuurihankkeet tarjotakseen töitä ihmisille.

Pohdi:

Miten on selitettävissä, että Yhdysvallat ohitti Britannian johtavana teollisuusmaana 1900-luvulle tultaessa. Mistä Yhdysvallat sai tarvittavat: a) luonnonvarat b) työvoiman c) pääomat?

Teollisesta jälkiteolliseen yhteiskuntaan

- Palvelusektori työllistää nykyään enemmän kuin jalostus (teollisuus), mikä on tyypillinen piirre **jälkiteollisissa yhteiskunnissa**.
- Maatalouden rooli työllistäjänä on laskenut muutamaankymmeneen prosenttiin maatalouden koneellistumisen seurauksena.
- Teollisuuskauden voimakas syntyvyys pysähtyi vähitellen, ja perhekoko pieneni, kun naiset alkoivat käydä yhä enemmän palkkatyössä kodin ulkopuolella ja naisten koulutustaso parani.
- Samaan aikaan kehitysmaissa syntyvyys on voimakasta ja kaupungit kasvavat nopeaa tahtia, kun ihmiset muuttavat maalta kaupunkiin paremman elintason toivossa.
- Maailmantalous merkitsee keskinäistä riippuvuutta ja sekä lamat että nousukaudet ovat avoimissa talouksissa globaaleja.
- Kehittyvät taloudet esim. **BRICS-valtiot** nousevat yhä merkittävämpään rooliin tuotannossa ja kulutuksessa (Brasilia, Venäjä, Intia, Kiina, Etelä-Afrikka).
- Varallisuus ja hyvinvointi eivät jakaudu tasaisesti ja maapallo voidaan jakaa rikkaaseen pohjoiseen ja köyhään etelään. Niiden välillä voi vallita **uuskolonialistinen** tila, jossa velkatakaakka johtaa kehitysmaat uuteen riippuvuuteen rikkaista teollisuusmaista.
- Kehitysmaissa tuotetaan edullisesti länsimaiden tarvitsemat kulutustavarat (ns. Kiina-ilmiö, Intia-ilmiö), mutta eettinen kuluttaminen herättää kysymyksiä. **Reilu kauppa** (Fair Trade) on yksi vastareaktio.
- Väestönkasvun jatkuminen voimakkaana esim. Afrikassa uhkaa luonnonvarojen ja puhtaan veden riittävyyttä.
- Yhteiset sopimukset ilmaston lämpenemisen pysäyttämiseksi (esim. Pariisin ilmastopöytäkirja) ovat hankalia toteuttaa, kun esimerkiksi USA eivät tahdo sitoutua niihin.
- Kasvun rajat alkavat tulla vastaan ja tulevaisuudessa jatkuva talouskasvu ei ole mahdollinen samaan tapaan kuin aiempina vuosikymmeninä.

Lähde: Pixabay

YK:n ennuste maailman väkiluvun tulevasta kehityksestä v.2019

Vuosi	Koko maailma	Aasia	Afrikka	Eurooppa	Latinalain en Amerikka	Pohjois- Amerikka	Oseania
2020	7 794 799 000	4 641 055 000	1 340 598 000	747 636 000	653 962 000	368 870 000	42 678 000
2030	8 548 487 000	4 974 092 000	1 688 321 000	741 303 000	706 254 000	390 599 000	47 919 000
2040	9 198 847 000	5 188 949 000	2 076 750 000	727 811 000	742 348 000	410 177 000	52 814 000
2050	9 735 034 000	5 290 263 000	2 489 275 000	710 486 000	762 432 000	425 200 000	57 376 000
2060	10 151 449 000	5 289 195 000	2 904 977 000	688 790 000	767 495 000	439 379 000	61 612 000
2070	10 459 153 000	5 206 455 000	3 307 528 000	666 591 000	758 723 000	454 369 000	65 486 000
2080	10 673 719 000	5 068 328 000	3 680 571 000	649 589 000	738 620 000	467 639 000	68 974 000
2090	10 809 576 000	4 900 833 000	4 008 138 000	638 369 000	711 056 000	479 097 000	72 084 000
2100	10 874 902 000	4 719 416 000	4 280 127 000	629 563 000	679 993 000	490 889 000	74 916 000

Lähde: Wikipedia

Pohdi:

- Teollistumisesta on puhuttu teollisena "vallankumouksena". Kuinka osuvana pidät nimitystä? Perustele kantasi.
- Millainen rooli imperialismilla oli industrialismin kehityksessä?
- Miksi Fordin autotehtaalla käyttöön otettu liukuhinna mullisti tuotantotavat?
- Miksi syntyvyys alenee kehittyneissä länsimaissa ja kasvaa kehitysmaissa?

Loppukertaus 1. kurssista

Valitse sopivin vaihtoehto. Oikea rivi löytyy materiaalin lopusta. Jos saat alle puolet oikein, kerta materiaali vielä kerran ja tee kertaus uudelleen!

1. Maanviljelyyn siirryttiin:

A) aluksi Euroopan viljavilla seuduilla b) eri puolilla maailmaa täysin eri aikoihin

C) nuoremmalla kivikaudella d) aluksi Volga-joen suistossa

2. Ensimmäisiä kotieläimiä olivat:

A) hevoset b) vuohet ja lampaat c) naudat d) siat

3. Egyptin korkeakulttuuri syntyi:

A) faraoiden aloitteesta Niilin varrelle b) yli 2000 vuotta eaa.

B) Kreikan kulttuurien kanssa samanaikaisesti d) Kreetan minolaisen kulttuurin vaikutuksesta

4. Ensimmäinen kirjoitettu lainsäädäntö tuli käyttöön:

A) Mesopotamian alueella b) Egyptissä c) Kiinassa keltaisen joen kulttuurissa d) Kreetalla

5. Mikä väite Ateenasta EI pidä paikkansa?

A) jopa puolet väestöstä saattoi olla orjia b) Ateenan liepeillä oli suuria hopeakaivoksia

C) Ateenassa kokeiltiin ensimmäisenä oligarkiaa d) Ateenassa asui paljon myös ulkomaalaisia työntekijöitä

6. Miten orjuuteen suhtauduttiin antiikissa?

A) Roomalaiset eivät hyväksyneet orjuutta samalla tavalla kuin kreikkalaiset

B) Orjuus oli välttämätön ja luonnollinen osa

C) Orjia hankittiin vain sotien aikana ja heitä kohdeltiin huonosti

D) Orjat saattoivat Kreikassa vapautua isännän luvalla

7. Mitä demokratia tarkoittaa?

A) Muutamit vapaasyntyiset tekevät päätöksiä kaikkien puolesta

B) Päätöksissä noudatetaan enemmistöpäätöksiä

C) Oikeutta päättää myös yksin toisten nimissä

8. Mikä nimitys sopii parhaiten Julius Caesariin?

A) Hän oli senaattori b) kansantribuuni c) keisari d) diktaattori

9. Millaisia olivat keskiajan kaupungit?

- A) suurimmissa saattoi asua miljoonakin asukasta
- B) pieniä ja likaisia
- c) ei kovinkaan merkittäviä kaupan kannalta
- d) sulkeutuneita ympäröivältä maaseudulta

10. Olivatko suomalaiskaupungit mukana Hansassa?

- A) olivat kaikki kuusi kaupunkia
- b) eivät varsinaisia jäseniä, mutta kävivät kauppaa Hansan kanssa
- C) suomalaiset toimittivat tavaraa Hansa-kaupunkeihin
- d) Suomi erotettiin Hansasta

11. Mikä seuraavista EI ollut mustan surman seuraus?

- A) paikoitellen Euroopassa maaorjia oli pakko vapauttaa
- B) väestöä virtasi Pohjoismaihin, joissa ruttoa ei esiintynyt
- C) Juutalaiset siirtyivät itään päin vainon takia
- D) työläisten palkkoja alettiin madaltaa ruton seurauksena

12. Kuka löysi merireitin Intiaan 1498?

- A) Vasco da Gama
- b) Kolumbus
- c) Amerigo Vespucci
- d) Marco Polo

13. Mitkä Euroopan maat jakoivat maapallon kahtia vuonna 1494?

- A) Ranska ja Britannia
- b) Saksa ja Venäjä
- c) Espanja ja Portugali
- d) Hollanti ja Ranska

14. Missä maassa teollistuminen käynnistyi ensimmäisenä?

- A) Ranskassa
- b) Yhdysvalloissa
- c) Britanniassa
- d) Saksassa

15. Milloin Yhdysvallat nousi johtavaksi teollisuusmaaksi?

- A) 1700-luvun lopulla
- b) 1800-luvun alussa, kun Britannia alkoi taantua
- C) 1800-1900 –lukujen taitteessa
- d) viimeistään 2000-luvun alussa

Kurssi 2: Kansainväliset suhteet

Kurssi tarkastelee kansainvälisen politiikan keskeisiä ilmiöitä ja valtasuhteiden muutoksia 1900-luvun alusta nykypäivään. Kurssilla analysoidaan kansainvälistä politiikkaa erilaisten taloudellisten ja ideologisten mallien näkökulmista. Keskeisiä teemoja ovat kilpailun ja yhteistyön välinen jännite, tasapainon ja turvallisuuden tavoittelu sekä erilaisten poliittisten järjestelmien kilpailu.

Jotkin kurssin sisällöt (esim. Afrikka, islamilainen maailma) ovat sellaisia, joita käsitellään myös kurssilla Historia 6.

Tavoitteet

Kurssin tavoitteena on, että opiskelija:

- hallitsee kansainvälisen politiikan peruskäsitteistön ja keskeisimmät teoreettiset selitysmallit
- osaa hyödyntää monipuolisia tietolähteitä ja tunnistaa tiedonvälitykseen liittyvää propagandaa eri aikoina
- osaa eritellä aatteiden ja taloudellisten eturistiriitojen merkityksen kansainvälisten suhteiden historiassa sekä pystyy arvioimaan niiden vaikutusta nykypäivään ja tulevaisuuteen
- osaa analysoida kansainvälisten yhteistyörakennelmien sekä vastakkainasettelujen syitä ja vaikutuksia
- seuraa aktiivisesti mediaa, osaa tarkastella kriittisesti ajankohtaisia kansainvälisiä kysymyksiä sekä pystyy arvioimaan konfliktien syitä ja ratkaisumahdollisuuksia.

Keskeiset sisällöt

Kansainvälisen politiikan perusteet

- historian käyttö politiikan välineenä

Kansallisvaltioiden huippukausi ja maailmansotien aika

- imperialismin, nationalismin ja muiden aatteiden vaikutukset kansainväliseen politiikkaan ja yhteiskuntaan
- ensimmäisen maailmansodan seuraukset
- demokraattiset ja totalitaariset valtiot kansainvälisessä politiikassa
- ihmisoikeuskysymykset, holokausti ja muut kansanmurhat
- toinen maailmansota seurauksineen

Jakautunut maailma

- kylmän sodan supervaltakilpailun ideologiset, taloudelliset ja sotilaalliset muodot
- dekolonisaation merkitys ja vaikutukset
- kylmän sodan päättyminen ja sen seuraukset

Keskinäisriippuvuuden maailma

- Lähi-itä ja muut konfliktialueet sekä vastakkainasettelujen monet muodot
- maailman uudet valtakeskittymät ja niiden vuorovaikutussuhteet
- YK ja muut kansainväliset rauhanrakentajat

Kansainvälisen politiikan peruskäsitteet

- **Valtiojärjestelmä:** Valtioiden velvollisuudet ja oikeudet suhteessa toisiinsa.
- **Kansainvälinen politiikka:** Valtioiden keskinäiset suhteet ja vuorovaikutus, sekä toimintatavat, joilla näitä suhteita hoidetaan.
- **Ulkopolitiikka:** Jonkin valtion suhteet muihin valtioihin ja toiminta niihin liittyen.
- **Diplomatia:** Valtioiden välistä muodollista, rauhanomaista kanssakäymistä. Diplomatian avulla pyritään vaikuttamaan muihin valtioihin ja turvaamaan omat edut ilman väkivallan käyttöä.
- **Voimapolitiikka:** Sodalla tai muulla väkivallalla uhkaaminen, ja sotavoimien käyttö aggressiivisesti, vaikka ei oltaisikaan sodassa.
- **Suvereniteetti:** Valtio on täysivaltainen, eli sillä on ylin valta omalla maantieteellisellä alueellaan.
- **Hegemonia:** Jokin valtio on saavuttanut täysin ylivertaisen aseman muihin valtioihin nähden.
- **Suurvalta:** Yksi johtavista ja voimakkaimmista valtioista.
- **Supervalta:** Maailman johtava suurvalta, joka on selkeästi muita voimakkaampi.
- **Yksinäpainen maailma:** Maailma, jossa on vain yksi johtava supervalta, jonka ympärillä kansainvälinen politiikka pyörii.
- **Moninäpainen maailma:** Maailma, jossa on useita toisistaan riippumattomia supervaltoja, joista yksikään ei selkeästi dominoi muita.

Pohdi:

- Mistä valtio saa voimaa? Mikä tekee valtiosta suurvallan?
- Miksi sotia syttyy? Mitä syitä valtioilla voi olla sotia?

1800-luvun uusi järjestys ja nationalismi

- 1600- ja 1700-luvulla Euroopan valtiot kävivät jatkuvia sotia maanosan herruudesta.
- **1789 Ranskan suuri vallankumous** järkytti Eurooppaa, ja johti uuteen sotien sarjaan.
- Ranskan johtoon nousi kenraali **Napoleon Bonaparte**, joka julisti itsensä keisariksi 1804, ja jonka valtapyrkimykset johtivat toistuviin sotiin vuosina 1803 – 1815.
- Sotien jälkeen Euroopan johtavat valtiot kokoontuivat **Wienin kongressiin 1814-15**, ja pyrkivät palauttamaan maanosaan rauhan.
- Vallankumousten ja Napoleonin sotien syrjäyttämät hallitsijat palautettiin valtaan, ja Euroopan suurvallat pyrkivät luomaan **voimatasapainon** valtioiden välille, joka pysyisi muuttumattomana ja estäisi tulevaisuuden sodat.
- Valtiot ja niitä hallitsevat monarkit sitoutuivat keskinäiseen diplomatiaan ristiriitojen ratkaisemiseksi, ja pidättäytyisivät omin päin toimimisesta omien rajojensa ulkopuolella. Jos jokin valtio pyrki järkyttämään tätä tasapainoa, niin muut valtiot puuttuisivat asiaan yhteisesti (**kollektiivinen turvallisuus**).
- Tämä ”**Euroopan konsertti**” tai ”**pyhä allianssi**” onnistui estämään uudet suursodat vuosikymmenien ajan.
- Myöhemmin 1800-luvulla uudet aatteet nationalismi, demokratia, ja sosialismi alkoivat järkyttää tätä järjestelmää. Eri valtioiden sisäiset vähemmistöt vaativat itsenäisyyttä, ja laajat kansanosat oikeutta osallistua poliittiseen päätöksentekoon.
- 1800-luvun loppupuolella kiihtynyt kilpailu siirtomaista eri puolilla maailmaa romutti lopulta Wienin kongressin saavutukset ja kollektiivisen turvallisuuden periaatteen.
- Preussin, ja myöhemmin yhdistyneen Saksan, pääministeri **Otto von Bismarck** oli yksi tasapainopolitiikan vahvimpia kannattajia, mutta hänet pakotettiin eroamaan 1890, ja Saksa lähti avoimesti haastamaan Ison-Britannian ja Ranskan kilpailussa johtavan suurvallan asemasta.

Nationalismi

- Keskiajan Euroopan valtiot ja niitä edeltänyt Rooman imperiumi olivat monikansallisia valtakuntia, joiden usein muuttuvat rajat eivät noudattaneet kielten ja kulttuurien jakolinjoja.
- 1600-luvulla alkoi syntyä uudenlaisia valtioita, joissa hallitsijan valta oli suuri, ja hänen apunaan oli tehokas virkakoneisto ja armeija aikaisemman keskinäisiin vasallisuhteisiin perustuneen feodaalijärjestelmän sijasta.
- 1800-luvulla **kansallisuusaate** eli **nationalismi** alkoi levitä voimakkaasti Euroopassa.
- Nationalistit korostivat yhteisen kielen, historian ja kulttuurin merkitystä kansakunnalle.
- Aluksi nationalismi levisi lähinnä keskiluokan parissa, mutta nationalismi piti myös rahvasta merkityksellisenä kansallisvaltiolle, sillä kansakunta muodostuu kaikista yhteiskuntaluokista.
- Nationalismi aiheutti Euroopan monikansallisissa keisarikunnissa paljon kuohuntaa ja levottomuuksia ja etenkin vuonna 1848 tapahtui niin monia kansannousuja ja kapinoita, että se sai myöhemmin nimen ”**hullu vuosi**”.
- Nationalismi sekä hajotti että yhdisti valtioita 1800-luvun Euroopassa.
- Italia yhdistyi sotien jälkeen yhdeksi kuningaskunnaksi 1860-luvulla, ja Saksa yhdistyi Preussin johdolla Saksan keisarikunnaksi voitettuaan Ranskan sodassa vuonna 1870.

- Itävallan keisarikunta, Venäjän keisarikunta, ja Ottomaanivaltakunta puolestaan heikentyivät, koska niiden alueella alkoi ilmetä itsenäistymispyrkimyksiä ja kapinoita (esim. Kreikan vapaussota ottomaaneja vastaan 1820-luvulla). Itävalta muuttui Itävalta-Unkarin kaksoismonarkiksi yrittäessään säilyttää yhtenäisyytensä.
- Nationalismille tyypillistä on oman kansan erinomaisuuden korostaminen muiden kustannuksella, mikä johti suurvaltojen taloudelliseen ja poliittiseen kilpailuun, ja myös sotimiseen (esim. **Krimin sota 1853-56, Venäjän ja Japanin sota 1904-05**).

Itävalta-Unkarin eri kansallisuudet

Lähde: [Wikipedia](#).

- Nationalismi ei ole kadonnut maailmasta mihinkään.
- Nationalismi näkyi 1990-luvulla Jugoslavian hajoamissodissa, jolloin Balkanilla sotivat eri ryhmittymät suorittavat etnisiä puhdistuksia.
- 2010-luvulla Itä-Euroopassa nationalistiset oikeistopuolueet pääsivät valtaan käyttämällä hyväkseen ihmisten pelkoa pakolaiskriisistä ja luomalla ulkoisia uhkakuvia.
- Myös Turkki on hyvä esimerkki nationalistisesta valtiosta, joka käyttää voimapolitiikkaa Syyriassa, ja joka sortaa omia vähemmistöjään (esim. kurdit).
- Venäjä on pyrkinyt yhtenäistämään kansaansa korostamalla ortodoksista uskoa, perinteisiä arvoja, ja menneisyyden suuria saavutuksia. Jouduttuaan talouspakoteiden kohteeksi voimapolitiikkansa seurauksena se on pyrkinyt vähentämään sisäisiä jännitteitään luomalla ulkoista viholliskuvaa moraalisesti rappeutuneesta lännestä, joka on Venäjää vastaan.

Imperialismi

*Ota Valkoisen miehen taakka:
Pois poikasi parhaimmat
kotimaastaan laita ja heistä
tee vankeisi palvelijat,
jotka ikeen alla raataa
eestä heimojen villien,
väen äsken voitettun, jörön,
puoleksi lasten, puoleksi pirujen.*

*Ota Valkoisen miehen taakka,
peri palkkansa ainainen:
Sinun holhottavaisi moite,
vihan kauna myrkyllisen,
Surkea valitus laumain,
jotka (vaivoin!) valoon veit:
"Miksi pimeytemme poistit,
vapaiksi meidät teit?"*

Rudyard Kipling, Valkoisen miehen taakka, *The White Man's Burden*, 1899

(suom. Antero Manninen 1976)

Miksi eurooppalainen siirtomaavalta kehittyi imperialismiksi 1800-luvulla?

- Eurooppalaiset valtiot olivat harjoittaneet siirtokuntien perustamista uuteen maailmaan 1500-luvulta lähtien, ja pyrkivät hyödyntämään uusia alueita taloudellisesti. Tätä ilmiötä kutsuttiin **kolonialismiksi**.
- **Imperialismi** tarkoittaa jonkin alueen sotilaallista, poliittista ja taloudellista alistamista väkivalloin. Paikallinen hallinto syrjäytettiin tuomalla paikalla emämaan virkamiehet ja sotilaat.
- 1800-luvulla eurooppalaiset valloittivat yhä laajempia alueita eri puolelta maailmaa, ja aikakautta 1870-1914 onkin usein kutsuttu **imperialismin ajaksi**.
- Siirtomaiden valloittaminen oli osa eurooppalaisten valtioiden valtapolitiikkaa. Siirtomaiden omistaminen vahvisti oman valtion suurvalta-asemaa.
- Myös nationalismi yllytti kilpailemaan siirtomaiden hankkimisessa. Alueita valloitettiin, jotta kilpailijat eivät voisi valloittaa niitä.
- Sotilaalliset seikat vaikuttivat myös siirtomaiden hankkimiseen. Valtiot tarvitsivat tukikohtia tai halusivat varmistaa tärkeän kulkureitin (esim. **Suezin kanava** oli elintärkeä Isolle- Britannialle).
- Euroopan teollistuvat maat tarvitsivat lisää raaka-aineita ja uusia markkinoita, joita saatiin siirtomaita hankkimalla.
- Eurooppalaiset katsoivat, että heillä oli velvollisuus ottaa muita maita haltuunsa ja sivistää niitä ("**valkoisen miehen taakka**"). Myös **sozialidarwinismia** ja **rotuoppia** käytettiin oikeuttamaan imperialismia.
- Uusi teknologia, kuten höyrylaiva, lennätin, malariarokote ja paremmat aseet mahdollistivat laajojen uusien alueiden valloittamisen ja hallitsemisen.

Miten imperialismi vaikutti kohdealueisiin?

- Paikallisten oma hallinto korvattiin väkisin emämaan siirtomaaviranomaisilla.
- Siirtomaan talous alistettiin palvelemaan emämaan tarpeita, eli yleensä tuottamaan vain tiettyä hyödykettä tai resurssia (**monokulttuuri**). Tällaiset yhden tai kahden tuotteen varassa olevat alueet olivat taloudellisesti hyvin riippuvaisia emämaasta ja maailmanmarkkinoista.

- Uudet siirtomaat eivät noudattaneet alueen väestön etnisiä jakolinjoja, joten paikallisväestön parissa syntyi sisäisiä konflikteja.
- Paikalliset kulttuurit ja kielet kärsivät, kun ne pyrittiin korvaamaan emämaan kielellä ja kulttuurilla.
- Eurooppalaisten mukana siirtomaihin levisi uutta teknologiaa ja kulkuyhteydet paranivat.
- Osa paikallisesta väestöstä hyötyi taloudellisesti ja koulutusmahdollisuudet saattoivat parantua.

Imperialismi Afrikassa

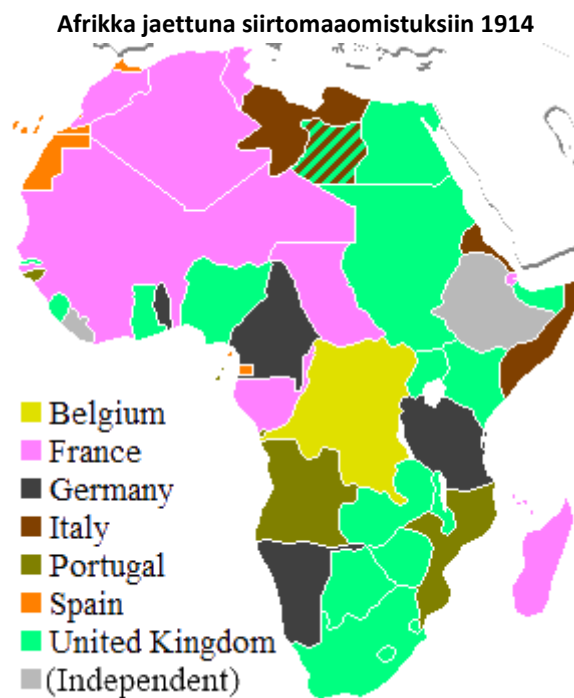
Pilakuvassa Cecil Rhodes, joka suunnitteli rautatien ja lennätinlinjan rakentamista Afrikan halki.

Lähde: Edward Linley Sambourne, 1892.

- Euroopan valtiot olivat perustaneet siirtokuntia Afrikan rannikolle jo 1500-luvulta lähtien, mutta ilmasto, valtavat etäisyydet ja trooppiset taudit olivat pitäneet eurooppalaiset pois sisämaasta.
- Aikaisemmin eurooppalaiset olivat käyneet kauppaa Afrikan kuningaskuntien ja eri heimojen kanssa, mutta 1800-luvulla teknologia, lääketiede ja eurooppalaisten valtioiden voimavarat olivat kasvaneet riittävästi, jotta ne pystyivät valloittamaan ja hallitsemaan laajoja alueita.
- Afrikassa oli valtavasti resursseja, joita teollistuvat Euroopan valtiot pyrkivät hyödyntämään, esim. kahvi, kaakao, puuvilla, hedelmät, kulta, timantit, norsunluu, kumi, kupari, mausteet.
- Vaikka orjuus nimellisesti oli lakkautettu suurimmassa osassa maailmaa, monet afrikkalaiset päätyivät halpatyövoimaksi **plantaaseille**, eli suurtiloille.

- Uudet siirtomaaisännät pyrkivät hävittämään paikallisten oman hallinnon ja yhteiskuntajärjestelmän ja kohtelivat afrikkalaisia julmasti.
- 1884-85 pidetyssä **Berliinin konferenssissa** sovittiin Afrikan jaosta eurooppalaisten valtioiden kesken. Jako keskittyi rannikkoalueisiin, joten sisämaan omistuksesta kilpailtiin, joka johti satunnaisiin aseellisiin yhteenottoihin, jotka uhkasivat rauhaa ja enteivät uuden suursodan mahdollisuutta.
- Afrikka on kärsinyt imperialismien perinnöstä tähän päivään asti.

Lähde: [Wikipedia](#) CC-BY-SA

Imperialismi Aasiassa

- 1500-luvulta alkaen portugalilaiset, hollantilaiset ja englantilaiset kauppiat alkoivat käydä kauppaa Intian ruhtinaskuntien kanssa, ja vähitellen he onnistuivat saamaan alueelta vaikutusvaltaa.
- Intiassa oli satoja ruhtinaskuntia, ja eurooppalaiset pyrkivät kääntämään niitä toisiaan vastaan ja tukemaan hallitsijoita, jotka suostuivat yhteistyöhön heidän kanssaan.
- Vuosina 1757 - 1857 Intiaa käytännössä hallitsi brittiläinen **Itä-Intian kauppakomppania**, joka valvoi Ison-Britannian intressejä alueella.
- 1857 Intiassa puhkesi **Sepoy-kapina**, jonka jälkeen brittikruunu otti Intian suoraan hallintaansa aina vuoteen 1947 asti, jolloin Intia itsenäistyi.
- Iso-Britannia sai Intiasta valtavasti taloudellista hyötyä. Brittivirkamiehet syrjäyttivät paikallishallinnon monin osin ja Intiaan rakennettiin rautateitä ja kanavia brittien toimesta.
- Hollantilaiset perustivat ensimmäisiä siirtokuntiaan Indonesiaan jo 1500-luvulla, mutta vasta 1800-luvun aikana he saivat laajoja alueita haltuunsa.

- Vaikka hollantilaiset hyötyivätkin Indonesiasta taloudellisesti, valtavaa saaristoa ei ollut helppo hallita, ja paikalliset kapinoivat usein.
- Ranska valloitti itselleen alueita Afrikan lisäksi myös Aasiasta, ja loi siirtomaakseen **Ranskan Indokiinan**, joka sijaitsi pääosin nykyisen Vietnamin, Kambodzhan ja Laosin alueella.
- Kiina oli yhtenäinen, vanha ja vauras valtio, jonka ylellisyystuotteet (esim. silkki, tee, posliini) kiinnostivat kovasti eurooppalaisia jo 1500-luvulla, mutta joka ei halunnut lännestä mitään muuta kuin hopeaa.
- Kiina salli eurooppalaisten kauppiaiden pääsyn vain muutamaan satamakaupunkiin ja rajoitti kaupankäyntiä suuresti.
- 1800-luvulla britit alkoivat viedä Kiinaan oopiumia, ja vaihtoivat sitä mustassa pörssissä eri ylellisyystuotteisiin.
- Kiina yritti kieltää oopiumin, ja rajoitti länsimaalaisten pääsyä maahan entisestään. Iso-Britannia julisti Kiinalle sodan suojellakseen oopiumkauppaitaan.
- Kiina hävisi vuosina 1839-42 käydyin **ensimmäisen oopiumsodan**, jonka seurauksena englantilaiset saivat käyttöönsä uusia satamia ja Kiina joutui maksamaan korvauksia.
- Kiinan voimattomuus länsimaiden edessä synnytti tyytymättömyyttä hallitsijoita kohtaan, jonka seurauksena maassa puhkesi **Taiping-kapina**, joka raivosi 1850-1865.
- Kiina hävisi myös **toisen oopiumsodan** Iso-Britanniaa ja Ranskaa vastaan 1856-60.
- Aluksi länsimaat olivat kapinallisille myönteisiä, mutta toisen oopiumsodan jälkeen britit ja ranska auttoivat Kiinan keisaria tukahduttamaan Taiping-kapinan suojellakseen Kiinan tekemiä myönnytyksiä.
- Muutkin Euroopan valtiot sekä Japani ulottivat vaikutusvaltaansa Kiinaan ja alkoivat hyödyntää sitä taloudellisesti.
- Yhdysvaltojen vaatimuksesta Kiinaa ei kuitenkaan jaettu samaan tapaan siirtomaiksi kuin Afrikkaa, vaan kaikki maat saivat vapaasti käydä siellä kauppaa ja hyödyntää sitä. Kiina oli siis **puolisiirtomaa**.
- 1894-95 Kiina hävisi sodassa Japanille, joka johti aluemenetyksiin.
- 1900 Kiinassa puhkesi **boksarikapina** länsimaalaisia vastaan. Kiinan hallinto tuki kapinallisia, mutta länsimaiden armeijat kukistivat sen, ja pakottivat Kiinan sitoutumaan uudistuksiin.
- 1912 Kiinan viimeinen keisari syrjäytettiin ja maahan perustettiin tasavalta. Vuonna 1927 maa ajautui sisällissotaan.
- Japani oli sulkenut rajansa ulkomaalaisilta 1600-luvulla, mutta 1853 amerikkalainen sotalaivue pakotti sen avaamaan satamansa ja ryhtymään kaupankäyntiin.
- Maata yli 200 vuotta hallinnut samurailuokan sotilashallinto syrjäytettiin, ja valta palautettiin keisarille.
- Välttääkseen Kiinan kohtalon Japanin nuori keisarikunta toteutti laajan uudistusohjelman 1867-68 (**Meiji-restauraatio**) ja alkoi systemaattisesti kehittää ja uudistaa maata eurooppalaisen mallin mukaan (esim. armeija, pankkilaitokset, parlamentti, lainsäädäntö, teollisuus).
- Japani myös omaksui aggressiivisen ulkopolitiikan muita Aasian maita kohtaan, ja kävi voittoisia sotia Koreaa ja Kiinaa vastaan pyrkimyksissään laajentua mantereelle elintilan perässä.
- Japani voitti Venäjän lyhyessä sodassa 1904-05, mutta ei saanut sodasta pysyviä lisäalueita.

Miten imperialismi vaikutti maailmanpolitiikkaan?

- Eurooppalaisten hallitsemien alueiden määrä moninkertaistui.
- Seurauksena oli valtava talouskasvu ja Euroopan vaurastuminen entisestään.
- Siirtomaiden hankkimisessa käytiin ajoittain aseellisia rajakonflikteja, vaikka esim. Afrikan jakaminen siirtomaiksi ja Kiinan jakaminen eri etupiireihin saatiin sovittua diplomaattisesti.
- Wienin kongressin (1815) luoma tasapainopolitiikka sortui, ja sen tilalle tuli avoin kilpailu.
- Valtioiden välinen kilpailu lisääntyi ja sodan uhka kasvoi, joka johti erilaisiin **puolustusliittoihin**.
- Suurvallat kasvattivat armeijoihensa kokoa ja paransivat niiden varustusta

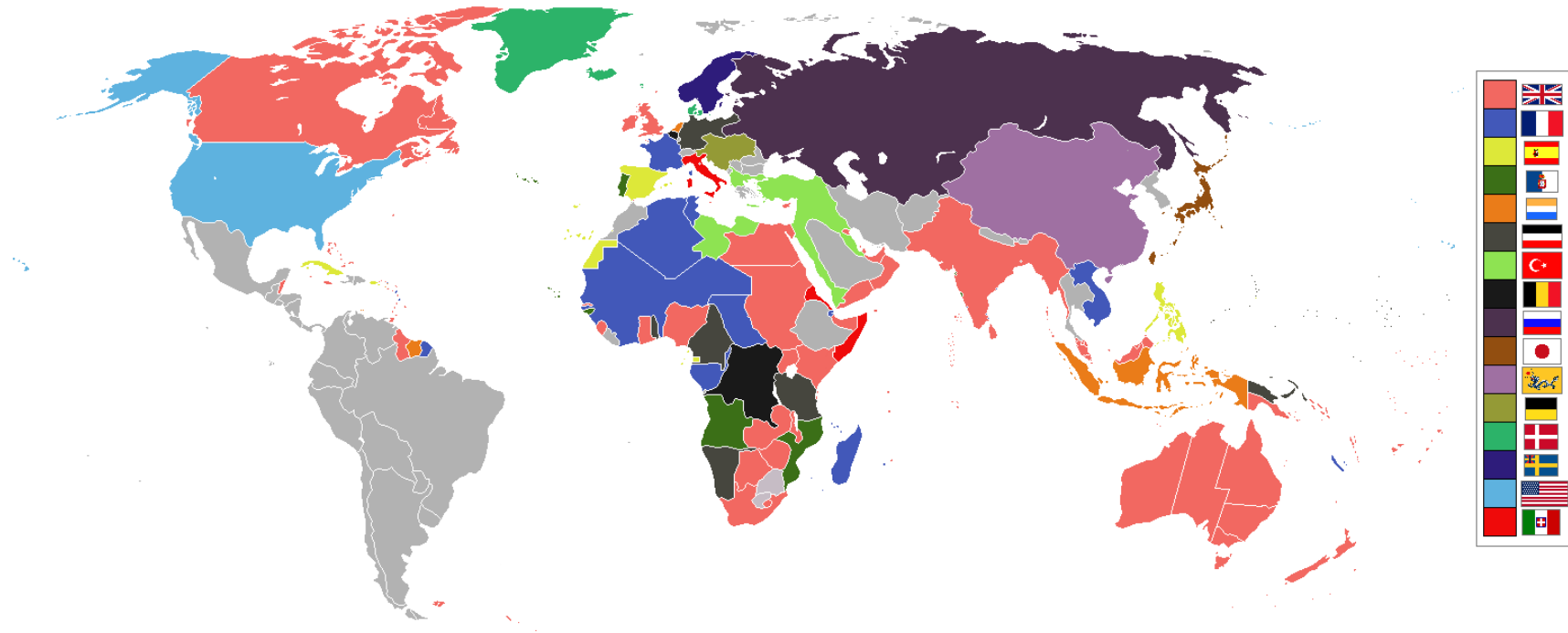
Pohdi:

Alla on pilakuva 1800-luvun lopusta. Tulkitse sitä.

Lähde: Henri Meyer, 1898. Bibliothèque nationale de France.

Siirtomaavallat vuonna 1898

Lähde: [Wikipedia \(CC-BY-SA\)](#)

Ensimmäinen maailmansota 1914-1918

Tie ensimmäiseen maailmansotaan

- Ensimmäisen maailmansodan syttymiseen on monia syitä, ja yksityiskohdista ja syyistä kiistellään edelleenkin.
- Euroopan suurvaltojen välillä vallitsi avoin kilpailu siirtomaista ja taloudellista johtoasemasta, mikä kiristi niiden välejä.
- Suurvaltojen intressit Balkanin niemimaalla törmäsivät toisiinsa. Venäjä tuki pieniä slaavilaisia kansoja, Itävalta-Unkari yritti liittää Ottomaanivaltakunnan menettämiä alueita itseensä.
- Sotavoimissa oli nähtävissä sotaan valmistautumista ja kilpavarustelua.
- Suurvallat solmivat keskenään sotilasliittoja, joiden piti estää ketään aloittamasta sota, mutta kun sota alkoi, niin sopimukset vetivät muut valtiot mukaan ja sota laajeni maailmansodaksi.
- Saksa ja Itävalta-Unkari olivat solmineet **kaksiliiton** 1879, joka muuttui **kolmiliitoksi** Italian liityttyä siihen 1882.
- Ranska halusi revanssin Saksaa vastaa häviämästään sodasta ja solmi puolustusliiton Venäjän kanssa Saksaa vastaan 1892 (ns. **entente-liitto**), ja kun Iso-Britannian välit niihin paranivat 1907, liitto laajeni **kolmi-ententeiksi**.
- Kriisi alkoi serbinationalistien murhattua Itävallan kruununprinssin Frans Ferdinandin **Sarajevossa** kesällä 1914, koska heidän mielestään Bosnia-Herzegovina olisi kuulunut Serbian kuningaskuntaan. Itävalta hyökkäsi Serbiaan heinäkuussa, koska piti sitä syyllisenä. Venäjä tuki Serbiaa Saksan uhkavaatimuksista huolimatta, joka johti keskinäisiin sodanjulistuksiin, joka veti myös muut maat mukaan.

Sodan osapuolet

Keskusvallat	Ympärysvallat
Saksa Itävalta-Unkari Italia (vuoden 1914 ajan) Ottomaanivaltakunta	Iso-Britannia Ranska Venäjä Japani (hyökkäsi Saksan siirtomaihin Aasiassa) Italia (1915 alkaen) Romania (1916 alkaen) Yhdysvallat (1917 alkaen)

Sodan kulku

- Itävallan hyökkäys Serbiaan oli katastrofi ja sen sota Italiaa ja Venäjää vastaan oli veristä, eikä edennyt mihinkään.
- Saksalaiset kenraalit olivat laatineet **Schlieffenin suunnitelman**, jonka mukaan se hyökkäsi Belgian läpi Ranskan kimppuun, tavoitteenaan lyödä se nopeasti ja keskittyä sitten Venäjään. Hyökkäys kuitenkin pysähtyi Ranskan rintamalla ja sota muuttui asemasodaksi, joka ei edennyt vuosiin, mutta idässä saksalaiset saavuttivat yllätykseksen suuria voittoja Venäjältä.
- Aseteknologia (konekiväärit & piikkilanka, taistelukaasut, raskas tykistö) oli kehittynyt nopeammin kuin sodankäynnin taito, mistä johtuen maailmansota oli äärimmäisen verinen ja tuhoisa, mutta lännessä se ei edennyt juurikaan, vaan osapuolet juutuivat vastakkaisiin juoksuhautoihin.

- Sotaa käytiin myös Lähi-Idässä, jossa brittien tukemat arabit nousivat kapinaan ottomaaneja vastaan, Afrikan siirtomaissa, sekä myös Aasiassa, jossa Japani ja Iso-Britannia valtasivat Saksan hallitsemat alueet Kiinasta ja Mikronesiasta.
- Yhdysvallat oli aluksi nimellisesti puolueeton, mutta tuki ympärysvalltoja lainoilla ja tarvikkeilla, joka johti Saksan julistamaan **rajoittamattoman sukellusvenesodan** kaikkia Isoa-Britanniaa lähestyviä "sotalaivoja" kohtaan. Saksalaiset siis upottivat amerikkalaisia kauppalaivoja.
- Saksa oli lisäksi yrittänyt suostutella Meksikoa sotaan Yhdysvaltoja vastaan.
- Yhdysvallat liittyi virallisesti sotaan ympärysvalltojen puolelle vuonna 1917 näiden syiden takia, ja koska halusi varmistaa, että ympärysvallat voittaisivat ja maksaisivat velkansa.

Venäjän vallankumoukset

- Venäjällä tapahtui **vallankumous helmikuussa 1917**, jossa tsaari Nikolai II luopui vallasta, vallan otti **väliaikainen hallitus** (Kerenskin hallitus), joka jatkoi sotaa Saksaa vastaan.
- Taustalla oli Venäjän taloudellinen ja yhteiskunnallinen jälkeenjääneisyys, huonosti sujuva sota, ja pula kaikesta, joka sai paikoittain nälänhädän mittasuhteet.
- Lokakuussa 1917 **bolsevikit** tekivät uuden vallankumouksen, ja nousivat valtaan lupaamalla kansalle "rauhaa, leipää, ja maata".
- **Leninin** johtamat bolsevikit irrottivat maan 1. maailmansodasta solmimalla **Brest-Litovskin rauhansopimuksen** maaliskuussa 1918 Saksan keisarikunnan kanssa. Tämä johti entisten Venäjän keisarikunnan alusmaiden itsenäistymiseen (esim. Suomi, Viro, Puola), osin rauhanomaisesti, osin sotien.
- Venäjä ajautui sisällissotaan vuonna 1918. Länsimaat ja Japani tukivat vanhan vallan kannattajia (**valkoiset kenraalit**) aseellisesti ja rahallisesti, mutta bolsevikkien Neuvosto-Venäjä (**punaiset**) lopulta voitti 1922, ja Neuvostoliitto syntyi 1922.

Sodan päätös

- Solmittuaan erillisrauhan Venäjän kanssa Saksa keskitti voimansa vielä yhteen hyökkäykseen Ranskaa vastaan keväällä 1918.
- Saksalaiset joukot saivat aikaiseksi läpimurron, mutta huolto-ongelmat johtivat siihen, että hyökkäys pysähtyi vain kaksi päivää ennen kuin armeija olisi saavuttanut Pariisin.
- Yhdysvaltojen tuella ympärysvallat aloittivat suurhyökkäyksen Ranskassa syksyllä 1918, ja Saksan joukot joutuivat vetäytymään.
- Armeija ei ehtinyt tuhoutua tai antautua ennen kuin Saksassa tapahtui vallankumous, ja keisari Vilhelm II pakeni maasta. Saksan keisarikunta luhistui ja uusi väliaikainen hallitus pyysi aselepoa, ja sota päättyi virallisesti 11.11.1918.
- Myös Itävalta-Unkari hajosi syksyllä 1918 sen alusmaiden julistautuessa itsenäiseksi.
- Ottomaanivaltakunta antautui, ja ympärysvallat suunnittelivat sen pilkkomista, joka johti uuteen konfliktiin, jonka seurauksena uusi **Turkin tasavalta** syntyi Ottomaanivaltakunnan raunioille.

Sodan hinta ja Versaillesin rauha

- Sodan virallisesti päättänyt **Versaillesin rauhansopimus** solmittiin kesällä 1919. Suhtautuminen sopimukseen oli jo aikalaisten parissa hyvin ristiriitainen, ja historioitsijat ovat vuosia kiistelleet siitä, johtiko Versaillesin rauha toiseen maailmansotaan.
- Saksan piti hyväksyä yksin syyllisyys sotaan, ja sitä rangaistiin. Se menetti kaikki siirtomaansa, sen piti maksaa suuret sotakorvaukset, ja rajoittaa asevoimiaan. Lisäksi se menetti alueita, ja Reininmaa demilitarisoitiin. Rauhanehdot herättivät saksalaisissa suurta katkeruutta.
- Sodan jälkeen perustettiin **Kansainliitto** turvaamaan rauhaa, ja auttamaan valtioita ratkaisemaan ongelmansa ilman sota. Järjestö jäi kuitenkin heikoksi, ja Yhdysvallat jättäytyi sen ulkopuolelle, vaikka presidentti **Woodrow Wilson** oli perustamassa järjestöä. Kansainliitolla ei ollut keinoja pakottaa sen jäseniä noudattamaan sen toiveita.
- Sodassa kuoli lähes 20 miljoonaa ja haavoittui yli 20 miljoonaa ihmistä. Kuolleisuutta lisäsi tautien leviäminen sodan runtelemassa Euroopassa. **Espanjantautina** tunnettu epidemia levisi sodan jälkeen ympäri maailmaa, ja surmasi kymmeniä miljoonia ihmisiä.
- Neljä keisarikuntaa hajosi ja Eurooppaan syntyi lukuisia uusia pieniä valtioita. Näiltä valtioilta puuttui kokemus demokratiasta, ja ne olivat pienempiä ja heikompia kuin Euroopan suuret valtiot.
- Sotaa käyneiden valtioiden talous oli romuna, ainoana poikkeuksena Yhdysvallat, jonka maaperällä ei taisteltu, ja jonka teollisuus sai pirstysruiskeen sotatarvikkeista.
- Yhdysvallat nousi maailman johtavaksi valtioksi ensimmäisen maailmansodan jälkeen, mutta se eristäytyi uudelleen, eikä käyttänyt asemaansa.

Euroopan uudet valtiot ja rajat ensimmäisen maailmansodan jälkeen.

Lähde: [Wikipedia](#).

Maailmansotien välinen aika ja diktaattorien valtaannousu

Tehtävä

Selvitä mitä seuraavat käsitteet tarkoittavat ennen kuin alat kerrata aikakauden tapahtumia:

isolationismi, totalitarismi, diktatuuri, propaganda, ”tikarinpistomyytti”, ”häpeärauha”, antisemitismi

Italia – Mussolini ja fasismi

- Italia oli ollut ensimmäisessä maailmansodassa voittajien puolella, mutta sota oli ollut tuhoisa sen taloudelle eikä se saanut palkkioksi tavoittelemiaan uusia siirtomaita.
- Heikko taloustilanne johti levottomuuksiin, ja kommunismin pelkoon yhteiskunnan yläluokissa.
- Italian äärioikeisto yhdistyi **Benito Mussolinin** johdolla ja otti nimekseen **fasistit**.
- Fasistit olivat aluksi puolisotilaallisia joukkoja, jotka kamppailivat vasemmistolaisia vastaan ja saivat rahoitusta rikkailta maanomistajilta ja pankkiireilta, mutta heistä tuli myöhemmin poliittinen puolue.
- Poliittisen toiminnan tueksi fasistit käyttivät pelottelua, väkivaltaa, ja propagandaa (mm. marssi Roomaan 1922).
- Fasistit saivat vaalivoiton 1924, ja valtaan päästyään he kirjoittivat lait uusiksi, ja kielsivät muut puolueet. 1925 pääministeri Mussolini oli jo käytännössä diktaattori.
- Fasistit toteuttivat joitakin taloudellisia uudistuksia (esim. soiden kuivatusta, maanviljelyksen kehitystä), mutta Italia jäi silti taloudellisesti heikoksi.
- Abessinian (nykyinen Etiopia) vallattiin sodalla 1935-36, ja Kansainliiton protestit jätettiin huomiotta.

Neuvostoliitto – Stalin ja kommunistivaltion rakennus

- Venäjän sisällissodan aikana maan talous oli taantunut niin pahasti, että kommunistisen Neuvosto-Venäjän oli tilapäisesti pakko sallia yksityisyrittäminen ja itsenäisten talonpoikien maanviljelys.
- Sisällissodan päätyttyä Neuvostoliitto perustettiin 1922 ja sen johtaja Lenin kuoli 1924, jonka seurauksena Neuvostoliitossa puhkesi valtataistelu, jonka **Josef Stalin** voitti 1929, ja karkotti sekä myöhemmin murhautti kilpailijansa **Leon Trotskyn**.
- 1929 alkaen maa teollistettiin valtiojohtoisella suunnitelmataloudella (**viisivuotissuunnitelmat**), maatalous **kollektivisoitiin** ja itsenäiset talonpojat (**kulakit**) eliminoitiin. Maailman taloussuhdanteet eivät vaikuttaneet Neuvostoliiton sisäiseen suunnitelmatalouteen, joten sen talouskasvu ja teollistuminen oli nopeaa, vaikkakin se tapahtui ihmishenkien kustannuksella.
- 1930-luvulla vainoharhainen Stalin toteutti **suuret puhdistukset**, joissa surmattiin hänen uhkana pitämiään upseereita ja poliitikkoja, sekä lukuisia määriä tiedemiehiä, taitelijoita, ja täysin tavallisia ihmisiä.
- Neuvostoliitossa oli käytössä massiivinen valvontakoneisto, ihmisille syötettiin propagandaa, Stalinin ympärille luotiin henkilökultti, ja kansalla ei ollut mitään vapauksia tai oikeuksia.

- Länsimaiden välit Neuvostoliittoon olivat huonot, mutta toinen hylkiö Saksa teki sen kanssa yhteistyötä taloudellisesti ja aseiden kehittämissä (**1922 Rapallon sopimus**).
- Neuvostoliitto liittyi kuitenkin Kansainliittoon 1934, mutta tällä ei ollut juurikaan merkitystä.

Saksa – Hitler ja kansallissosialismin nousu

- Saksan keisarikuntaa seurasi **Weimarin tasavalta**, joka joutui heti ongelmiin.
- Maassa oli talouskriisi, paljon katkeria sotaveteraaneja, ja kansa oli tyytymätön Versaillesin rauhanehtoihin.
- Sotakorvausten maksaminen tuotti ongelmia, ja maa koki valtavan inflaation 1923, joka tuhosi tavallisten ihmisten säästöt, ja johti siihen, että Saksa ei voinut maksaa Ranskalle sotakorvauksiaan. Ranska miehitti Ruhrin teollisuusalueen pantiksi, joka melkein johti uuteen sotaan, kunnes Yhdysvallat pelasti tilanteen lainoillaan.
- Levottomat olosuhteet olivat otollisia ääriliikkeiden suosion kasvulle, ja tasavalta koki useita vallankaappausyrityksiä sekä äärioikeiston ja äärivasemmiston (esim. **spartakistikapina 1919**) toimesta.
- 1929 tapahtunut **Wall Streetin pörssiromahdus** ja suuri lama iskivät Saksaan raskaasti.
- Hitlerin johtama **Saksan kansallissosialistinen puolue** (NSDAP, natsit) lupasi työtä, rauhanehtojen kumoamista, ja kansainvälisen aseman parantamista. Natsit alkoivat kasvattaa suosiotaan kansan parissa.
- 1933 siitä tuli maan suurin puolue, ja kun joku poltti helmikuussa valtiopäivätalon, Hitler julisti poikkeustilan ja askel kerrallaan teki Saksasta totalitäärisen diktatuurin.
- Natsien talouspolitiikka sai tuloksia, mutta siihen vaikutti myös maailman yleinen taloustilanteen koheneminen, jonka Hitler otti omaksi ansiokseen.
- Hitlerin Saksassa kansalle syötettiin propagandaa ja **rotuoppia**, natsien poliittiset viholliset ja vähemmistöjen edustajat (juutalaiset, romanit) saivat osakseen vainoa, ja ensimmäiset **keskitysleirit** rakennettiin Saksan sisälle epätoivottavan aineksen säilömiseen.

Toinen maailmansota

Miksi toinen maailmansota syttyi?

- Merkittävin syy sotaan oli diktatuurien vallanhalu ja laajenemispyrkimykset (Saksa, Japani, Italia ja Neuvostoliitto). Etenkin Hitler oli päättänyt Saksan tarvitsevan **elintilaa** ja resursseja (esim. öljy), joita saataisiin kukistamalla alemmat rodut (esim. slaavit) ja valloittamalla ne.
- Ensimmäinen maailmansota vaikutti voimakkaasti toisen maailmansodan syttymiseen: Saksalla oli revanssin halu ”häpeärauhasta”, ja Eurooppaan oli syntynyt keisarikuntien hajoamisen myötä uusia pieniä valtioita, joilla ei ollut kokemusta demokratiasta, eikä voimaa vastustaa suurempia naapureitaan.
- Länsivallat (Ranska, Britannia) noudattivat **myöntyväisyyspolitiikkaa** sodan välttämiseksi liian pitkään, ja antoivat periksi Saksalle, joka salli sen vahvistua liikaa.
- **Kansainliitto** ei pystynyt toimimaan rauhan turvaajana, valtioiden välillä oli ristiriitoja, ja myös nationalismi oli myös osavaikuttajana konfliktiin.
- Maailman voimakkaimman valtion Yhdysvaltojen noudattama **eristäytymispolitiikka** vaikutti siihen, että diktatuurit pystyivät toimimaan vapaammin.
- Toinen maailmansota ei ilmestynyt tyhjästä. Sitä edelsi Japanin hyökkäys Kiinaan 1931 ja 1937, Japanin ja Neuvostoliiton rajasodat 1938-39, Italian hyökkäys Abessiniaan 1935 (Etiopia) ja Albaniaan, sekä Saksan laajentuminen rauhannehtoja rikkoen.

Askeleet kohti sota

- Saksa laajensi ja modernisoi armeijaansa vastoin Versaillesin rauhansopimusta ja palautti yleisen asevelvollisuuden.
- Saksa marssitti joukkonsa demilitarisoidulle **Reininmaalle** 1936.
- Saksa ja Italia lähentyivät tukiessaan Francon falangisteja **Espanjan sisällissodassa** 1936.
- Saksa ja Rooma tekivät **Berliini-Rooman akseli -sopimuksen 1936**, ja samana vuonna Saksa solmi Neuvostoliiton vastaisen **Antikomintern**-sopimus Japanin kanssa.
- **Itävalta** liitettiin kansanäänestyksellä Saksaan 1938 (**Anschluss**),
- **Münchenin konferenssissa 1938** Saksalle annettiin ns. **sudeettialueet** Tšekkoslovakiasta 1938. Neuvostoliittoa ei kuultu neuvotteluissa, joka vahvisti sen epäluuloja Isoa-Britannia ja Ranskaa kohtaan.
- Keväällä 1939 vastoin lupauksiaan Saksa miehitti koko Tšekkoslovakian.
- Kaikki Euroopan valtiot lähestyivät siihen asti hyljeksittyä Neuvostoliittoa vuonna 1939 saadakseen sen liittolaisekseen. Stalin epäili, että länsimaat yrittivät saada Neuvostoliiton sotaan Saksaa vastaan, mihin se ei ollut valmis.
- Syksyllä 1939 Saksa ja Neuvostoliitto järkyttivät maailmaa hyökkäämättömyyssopimuksella ja kauppasopimuksella (**Molotov-Ribbentrop-sopimus**). Samalla tehtiin **salainen lisäpöytäkirja**, jossa sovittiin itä-Euroopan jakamisesta niiden kesken.

Miksi länsivallat harjoittivat myöntyväisyyspolitiikkaa?

- Iso-Britannia halusi hyvittää Saksalle ”kohtuutonta” Versaillesin rauhansopimusta.

- Länsivallat pelkäsivät aluksi enemmän kommunistista Neuvostoliittoa kuin Saksaa. Saksasta toivottiin liittolaista. Tajuttuaan Hitlerin epäluotettavuuden ja vallanhimon tilanne muuttui.
- Länsivalloilla oli ongelmia taloutensa kanssa, ja ne eivät olleet valmiita sotaan.
- Suursotaan joutuminen Euroopan pienten valtioiden takia ei houkuttellut Isoa-Britanniaa ja Ranskaa.
- Länsivallat yliarvioivat Saksan voimat laajentumispolitiikan aikana, eivätkä siksi pysäyttäneet Hitleriä ajoissa.
- Iso-Britannian hallitus 30-luvun loppupuolella ennakoi sodan tulevan, mutta se ei voinut avoimesti valmistautua sitä varten, koska kansa vastusti sitä niin kovasti.
- **Münchenin konferenssin** ja Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen myöntäväispolitiikka oli ohi, koska oli selvää, ettei Hitleriin voinut luottaa.

Miksi Saksa ja Neuvostoliitto tekivät hyökkäämättömyyssopimuksen?

- Saksa halusi välttää kahden rintaman sodan. Se suunnitteli lyövänsä ensin länsivallat, ja sitten Neuvostoliiton. Neuvostoliitto puolestaan halusi aikaa valmistautua tulevaan sotaan Saksan kanssa.
- Sopimus esti Neuvostoliittoa liittoutumasta Ranskan ja Ison-Britannian kanssa.
- Saksa tarvitsi ruokaa ja resursseja (öljy, malmi) Neuvostoliitosta, jotka nyt saatiin ostettua, myöhemmin ne voitaisiin valloittaa. Vastineeksi Saksa lupasi sotateknologiaa, jota ei koskaan toimittanut.
- Neuvostoliitto sai omaan etupiiriinsä uusia alueita, joista muodostui **puskurivyöhyke** Saksaa vastaan.

Sodan päävaiheet

- 1939: Saksa hyökkäsi Puolaan lännestä ja Neuvostoliitto idästä. Talvisota alkoi Suomessa.
- 1940: Saksa valloitti Tanskan ja Norjan, ja hyökkäsi sitten Ranskaan Belgian ja Hollannin kautta, joka kukistui nopeasti ("**salamasota**"). Britit vetivät joukkonsa pois mantereelta Dunkerquesta. Englannin yllä käytiin ilmasotaa, mutta Saksa ei saanut ilmaherruutta, joten maihinnousu Englantiin oli mahdotonta. Italia aloitti sodan Pohjois-Afrikassa, joka sujui huonosti.
- 1941: Saksa joutui tukemaan Italiaa Pohjois-Afrikassa ja Balkanilla. Saksa hyökkäsi liittolaistensa kanssa Neuvostoliittoon (**Operaatio Barbarossa**). Talouspakotteiden kohteeksi Kiinan sodan takia joutunut Japani teki yllätyshyökkäyksen Yhdysvaltojen kimppuun **Pearl Harborissa**, ja aloitti nopean laajenemisen Aasiassa.
- 1942: Taistelut itärintamalla jatkuivat hirvittävän verisinä. Liittoutuneet voittivat Afrikassa. Tyynenmerensota kääntyi tappiolliseksi Japanille **Midwayn taistelun** jälkeen kesällä.
- 1943: Itärintama kääntyi Neuvostoliiton eduksi lopullisesti **Stalingradin taistelun** jälkeen ja Saksan viimeinen vastahyökkäys **Kurskissa** epäonnistui. Liittoutuneet tekivät maihinnousun Italiaan, ja se luopui sodasta.
- 1944: **Normandian maihinnousulla** kesäkuussa liittoutuneet avasivat uuden rintaman Länsi-Eurooppaan. Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksensä idästä ajaen Saksaa taaksepäin ja pakottaen sen liittolaiset luopumaan sodasta. Tyynellämerellä liittoutuneet vapauttivat Japanin valloittamat alueet yksi kerrallaan.

- 1945: Berliini vallattiin ja Hitlerin itsemurhan jälkeen Saksa antautui. Aasiassa sota jatkui katkerana ja elokuussa USA pudotti atomipommit Hiroshimaan ja Nagasakiin pakottaakseen Japanin antautumaan. Myös Neuvostoliitto julisti sodan japanille.

Miksi akselivallat hävisivät sodan?

- Akselivaltojen taloudelliset resurssit olivat riittämättömät (väkiluku, teollisuus, luonnonvarat):
 - Tavoitteena oli ollut nopea sota, mutta sen pitkittyessä akselivaltojen voimavarat ehtyivät.
 - Miehitettyjen alueiden valvonta sitoi paljon joukkoja ja aiheutti tappioita.
 - Yhdysvallat oli tuotantokapasiteetiltaan täysin ylivoimainen. Se toimitti apua liittoutuneille jo ennen kuin virallisesti liittyi sotaan.
 - Liittoutuneiden strategiana oli tuhota akselivaltojen ja etenkin Saksan tuotantovälineitä. Akselivallat joutuivat pahojen pommitusten kohteeksi ja liittoutuneet upottivat koko Japanin kauppalaivasto näännyttääkseen sen.
 - Liittoutuneet pääsivät Saksaa edelle aseteknologiassa (esim. tutka, atomipommi, ENIGMA-salauksen murtaminen).
- Akselivallat tekivät myös pahoja strategisia virheitä:
 - Maahyökkäys Neuvostoliittoon liian aloitettiin liian myöhään vuodesta ja Neuvostoliiton voimat aliarvioitiin.
 - Ilmavoimien ”tuhlaaminen” taistelussa Englannin taivailla.
 - Hitler tuhlassa joukkoja esimerkiksi kieltämällä vetäytymisen, esimerkkinä Pohjois-Afrikka ja paljon vakavammin **Stalingrad**.
 - Saksa soti yhtä aikaa Pohjois-Afrikassa ja Neuvostoliitossa, myöhemmin yhtä aikaa Italiassa ja itärintamalla. Lopuksi kolmen rintaman sota, kun liittoutuneet nousivat maihin Normandiassa.
 - Japani oli levittäytynyt aivan liian laajalle, sen joukot eivät riittäneet sotimaan kaikkialla, ja se tuhlassa laivastoaan taistelemalla loppuun asti sen sijaan, että olisi vetäytynyt.

Miten toinen maailmansota oli totaalinen sota?

- Totaalinen sota koskee koko kansakuntaa, ei vain sotilaita. Kaikki voimavarat piti valjastaa sodankäyntiin:
 - naiset joutuivat töihin tehtaisiin
 - tiedemiehet värvättiin kehittelemään uusia aseita ja auttamaan vakoilussa
 - kansalaisille säännöstelyä ja työvelvollisuus
 - tiedotusvälineet oli valjastettu propagandaa varten
- Sotatoimet kohdistuivat myös siviiliväestöön, ja myös taistelujen ulkopuolella tapahtui vainoa. Sodassa kuoli yhtä paljon tai enemmän siviilejä kuin sotilaitakin. Saksalaiset suorittivat rotuoppiensa takia Euroopassa juutalaisten joukkomurhan (**holokausti**) ja surmasivat Neuvostoliiton siviiliväestöä miljoonittain. Myös japanilaiset sotilaat tekivät hirvittäviä sotarikoksia Aasiassa, jotka kohdistuivat sekä sotavankeihin että siviiliväestöön.

Sodan seuraukset

- Yli 60 miljoonaa ihmistä kuoli, ja useat sotaa käyneet maat olivat raunioina.
- Yhdysvalloista tuli maailman johtava suurvalta, ja Neuvostoliitosta samaten. Niiden välit huononivat nopeasti.
- Akselivallat menettivät kaikki miehittämänsä alueet, Neuvostoliitto sai lisäalueita (esim. Baltian maat, osia Suomesta), ja itä-Eurooppaan syntyi sen etupiiriin kuuluvia **kansandemokratioita**.
- Siirtomaiden itsenäistymispyrkimykset voimistuivat niiden emämaiden heikentyessä.
- Saksa, Itävalta, ja Japani miehitettiin ja **sotasyyllisyysoikeudenkäynneissä** rangaistiin sotarikollisia.
- **Yhdistyneet kansakunnat** perustettiin 1945 rauhaa turvaamaan. Aluksi mukana oli vain sodan voittajia.
- Riita Saksan kohtalosta johti sen jakamiseen kahtia yli 40 vuodeksi.
- Myötätunto juutalaisia kohtaan **holokaustin** jälkeen vaikutti Israelin valtion syntymiseen 1948.

Tehtävät:

- Etsi tietoa ja listaa syitä, miksi Yhdysvallat pudotti atomipommit Japaniin.
- Mitä eroa on keskitysleirillä ja tuhoamisleirillä? Missä leirit sijaitsivat ja kuinka monen ihmisen arvioidaan saaneen surmansa holokaustissa?

Kylmä sota

Tehtävä - Kylmän sodan avainkäsitteet

Kylmään sotaan liittyy useita **poliittisia doktriineja** sekä käsitteitä, joiden ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta aikakautta pystyy syvällisesti ymmärtämään.

Selvitä mitä seuraavat käsitteet tarkoittavat:

rautaesirippu, kansandemokratia, patoamispolitiikka, Trumanin oppi, dominoteoria, Brezhnevin oppi, NATO, ja Varsovan liitto.

Mitkä tekijät johtivat kylmän sodan syttymiseen?

- Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton ideologiat olivat täysin vastakkaiset ja toisensa poissulkevat.
- Liittoutuneiden kesken erimielisyyksiä oli jo sodan aikana, Stalinin kokiessa, että Neuvostoliitto kantoi suurimman taakan, ja hänen vaatiessaan sen takia aluelisäyksiä ja hyvitystä.
- Sodan päätyttyä Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen oli kiistaa Euroopan uudesta tilanteesta (esim. Saksan kohtalo, Itä-Euroopan uudet hallitukset).
- Itä-Euroopan maat jäivät Neuvostoliiton valvontaan sodan loppuvaiheessa, ja niissä ei pidetty vapaita vaaleja, vaan Neuvostoliitto pystytti itselleen suotuisia kommunistisia yksipuoluevaltioita ilman kansalaisoikeuksia.
- Neuvostoliittoa myös huolestutti Yhdysvaltojen ydinaseteknologia, jonka se itse onnistui kehittämään vasta vuonna 1949

Miten kylmä sota ilmeni?

- Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä oli **varustelukilpailu** (ydinaseet), avaruuskilpailu, vakoilua, propagandasotaa (esim. urheilu), sekä kilpailua liittolaisista ja vaikutusvallasta kolmannessa maailmassa (Afrikka, Lähi-Itä, Kaakkois-Aasia).
- Maailmanpolitiikka pyöri käytännössä näiden kahden jättiläisen ympärillä, ja **sitoutumattomana** tai **puolueettomana** pysyminen oli vaikeaa.
- Supervallat eivät käyneet avointa sota, mutta kylmään sotaan mahtuu useita kriisejä, joissa kilpakumppanit tukivat toistensa vastustajia.
- Ydinsodan uhka: 1950-luvulla Yhdysvallat nojasi **massiivisen vastaiskun** periaatteeseen, eli se olisi iskenyt välittömästi kaikilla ydinaseillaan, jos Neuvostoliitto olisi hyökännyt länsi-Eurooppaan. 1960-luvulta alkaen vallitsi **kauhun tasapaino**, kun kummallakin supervallalla oli tarpeeksi ydinaseita ja ohjuksia käytännössä tuhoamaan suuren osa maailmasta.

Alkuvaihe 1940-luvulla

- Yhdysvallat luopui eristäytymispolitiikasta, ja alkoi aktiivisesti vastustaa NL:n kasvaa vaikutusvaltaa maailmassa.
- Yhdysvallat tuki valtioita, jotka kamppailivat kommunismia vastaan (esim. Kreikan sisällissota 1947).

- Yhdysvaltojen 1947 antama **Marshall-apu** Euroopan jälleenrakentamiseksi oli tarkoitettu vakauttamaan oloja ja viemään suosiota kommunismilta, sekä vauhdittamaan maailmantaloutta.
- Erimielisyydet Saksasta kärjistyivät Berliinin saarroksi, ja Saksan pysyvään jakamiseen (kts. lista kriiseistä).

”Suojasää” ja välien uusi kiristyminen

- 1953 Stalin kuoli, ja valtaan noussut **Nikita Hruštšov** paitsi tuomitsi edeltäjänsä ylilyönnit, niin oli myös valmiimpi diplomatiaan Yhdysvaltojen kanssa. Samaten Yhdysvaltojen uusi presidentti Eisenhower oli valmis neuvottelemaan.
- Korean sota saatiin lopetettua, ja Itävallan miehitys toisen maailmansodan jälkeen lopetettiin myös.
- Neuvostoliitossa vallitsi jonkin aikaa poliittisesti avoimempi ilmapiiri, mutta maa oli silti kommunistinen diktatuuri.
- Genevessä pidettiin huippukokous vuonna 1955, joka pyrki lieventämään jännityksiä.
- Supervallat olivat eri puolilla **Suezin kriisissä 1956** ja samana vuonna Neuvostoliitto asevoimin kukisti Unkarin kansannousun, mikä johti jännitteiden uuteen kasvuun ja suojasään loppumiseen.

Liennytyt

- **Kuuban kriisin** (kts. lista kriiseistä) jälkeen Yhdysvallat ja Neuvostoliitto pyrkivät välttämään sellaisen tilanteen toistuvan, jossa ydinsodan alkaminen olisi mahdollista.
- Washingtonin ja Kremlin välille avattiin ”kuuma linja” eli suora puhelinyhteys, ja molemmat osapuolet pyrkivät rajoittamaan asevarustelukierrettä, ja estämään ydinaseteknologian leviämisen muiden valtioiden käsiin.
- Liennytyksen ilmiöitä oli esimerkiksi se, että molemmat Saksat tunnustivat toisensa 1972 ja vuonna 1975 Helsingissä pidettiin **Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous (ETYK)**, joka auttoi vahvistamaan rauhaa Euroopassa.

Uusi kilpavarustelu

- Vuonna 1979 Venäjä joutui sotaan Afganistanissa, joka kiristi supervaltojen välejä uudestaan.
- Yhdysvaltojen uusi presidentti Ronald Reagan oli kovan linjan kommunismin vastustaja, joka ei ollut niin sovinnollinen kuin aikaisemmat presidentit vaan pyrki kamppailemaan Neuvostoliiton vaikutusvaltaa vastaan kaikkialla.
- Kilpavarustelu alkoi uudelleen, ja kumpikin osapuoli lisäsi ydinaseittensa määrää.

Kylmän sodan päättyminen

- Asevarustelu kiihtyi 1980-luvulla, mihin Neuvostoliitolla ei ollut varaa. Yhdysvallat kehitteli esimerkiksi satelliittien avulla toimivaa ohjuskilpijärjestelmää, johon Neuvostoliitto ei pystynyt vastaamaan.
- 1985 valtaan nousi uudistusmielinen **Mihail Gorbatshev**, joka pyrki uudistamaan Neuvostoliiton taloudellisesti (**perestroika**) ja sallia avoimemman poliittisen kulttuurin epäkohtien tunnistamiseksi (**glasnost**). Uudistukset olivat liian vähän liian myöhään.
- Itä-Euroopan valtiot vaativat muutosta, ja alkoivat hylätä sosialismia (Puola, Unkari, Tšekkoslovakia) 1980-luvun lopussa. Neuvostoliitto ei enää puuttunut aseellisesti niiden pyrkimyksiin, mikä kiihdytti prosessia.
- Berliinin muuri murtui 1989, ja Saksat yhdistyivät rauhanomaisesti 1990.
- Neuvostoliitto hajosi 1991, mikä lopetti kylmän sodan

Miksi Neuvostoliitto hajosi?

- Yhtä isoa syytä ei ole, vaan useita taloudellisia ja poliittisia syitä, joiden yhteisvaikutus johti Neuvostoliiton romahtamiseen.
- Neuvostoliiton talous ei kestänyt kilpavarustelua. Puna-armeijan ylläpito Itä-Euroopassa oli myös liian kallista.
- NL:n talous oli pahasti lantta jäljessä, esim. tietotekniikkaa ei osattu hyödyntää, ja raskasteollisuus oli vanhanaikaista ja saastuttavaa.
- Kansa oli tyytymätöntä länsimaita huonompaan elintasoon.
- Neuvostoliiton jälkeenjääneisyys synnytti ideologisen kriisin ja kommunismin suosio romahti maailmassa.
- Alistetut satelliittivaltiot ja kansallisuudet vaativat itsemääräämisoikeutta.
- Gorbatshevin uudistukset tulivat liian myöhään, ne kannustivat kommunismin vastustajia, ja suututtivat sen kannattajat (epäonnistunut vallankaappaus 1991 sinetöi NL:n kohtalon).

Miten kylmän sodan päättyminen vaikutti maailmaan?

- Kaksinapaisen maailman tilalle syntyi moninapainen maailma.
- Kommunistiset valtiot ovat kadonneet lähes täysin.
- Euroopan integraatio syveni, Nato laajeni ja muuttui ”rauhanturvajärjestöksi”.
- Nationalismi heräsi uudelleen ja voimistui Euroopassa, uusia valtioita syntyi, ei aina rauhanomaisesti (esim. Jugoslavian hajoamissodat).
- Yhdysvallat nousi johtavaksi supervallaksi, joka käytti ylivoimaista asemaansa ajaakseen etujaan.

Kylmän sodan kuumat kriisit

Berliinin saarto 1948-49

- Neuvostoliitto katkaisi tie- ja rautatieyhteydet jaettuun Länsi-Berliiniin, joka sijaitsi Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeellä ja pyrki karkottamaan länsivallat sieltä.
- Yhdysvallat ja Iso-Britannia huolsivat kaupunkia ilmateitse, joten saarto ei tehonnut ja NL antoi periksi, ja lopetti saarron.
- Erimielisyys Saksan kohtalosta johti kahden erillisen Saksan valtion syntymiseen: **Saksan liittotasavalta** ja **Saksan demokraattinen tasavalta DDR**, jotka eivät aluksi tunnustaneet toisiaan.

Korean sota 1950-53

- Japanin 1910-45 miehittämä Korea jaettiin väliaikaisesti kahtia USA:n ja NL:n miehitysvyöhykkeisiin. Sopua yhdistämisestä ei saavutettu, joten miehitysvyöhykkeille perustettiin omat hallitukset 1948 ja syntyi kaksi Koreaa.
- 1950 Pohjois-Korean kommunistit hyökkäävät Etelä-Koreaan.
- USA halusi estää kommunismin leviämisen ja kokosi YK:n liittouman, joka tuli Etelä-Korean avuksi (**patoamispolitiikka & Trumanin oppi**).
- Kiina ja Neuvostoliitto tukivat Pohjois-Koreaa aseellisesti.
- Sota aaltoili edestakaisin, ja uhkasi kuumentua suursodaksi, mutta päättyi aselepoon. Rauhansopimusta ei ole allekirjoitettu ja Korea on yhä jaettu.

Unkarin kansannousu 1956

- Stalinin kuoleman jälkeen Itä-Euroopan valtiot luulivat, että aika oli kypsä uudistuksille ja lisävapauksille.
- Unkariin tuli mielenosoitusten jälkeen uusi hallitus, joka aikoi erota Varsovan liitosta ja ryhtyä puolueettomaksi.
- NL ei halunnut uudistusmielisyyden leviämisen ja kukisti verisesti kansannousun.

Berliinin kiista ja muurin rakentaminen 1958 – 61

- Monet itäsaksalaiset muuttivat Berliinin kautta Länsi-Saksaan, jonka DDR:n johto halusi lopettaa.
- Neuvostoliitto uhkasi lopettavansa Länsi-Berliinin erikoisaseman asevoimin, mutta Yhdysvallat ei taipunut, ja Neuvostoliitto ei uskaltanut hyökätä, mutta Berliinin halki rakennettiin muuri erottamaan Itä- ja Länsi-Berliini toisistaan ja estämään länteen muuttaminen.

Kuuban ohjus kriisi 1962

- Kuubasta tuli vallankumouksen kautta kommunistinen 1959, ja se kansallisti amerikkalaisten yritysten omaisuuden siellä, johon USA vastasi kauppasaarrolla.
- Neuvostoliitto ryhtyi tukemaan Kuubaa, ja salakuljetti sinne aseita, ja aikoi sijoittaa sinne ydinaseita.
- USA vaati ohjusten poistamista, ja lähetti sotalaivastonsa pysäyttämään Neuvostoliiton laivat ja hetken ajan näytti siltä, että ydinsota alkaisi.
- Neuvostoliitto perääntyi, koska salaisessa sopimuksessa USA lupasi jättää Kuuban rauhaan ja poistaa ydinaseensa Turkista vastineeksi. Kriisin ratkaisu oli julkisesti arvovaltatappio Neuvostoliitolle.

Vietnamin sota 1964 – 1973

- Toisen maailmansodan jälkeen Ranska menetti siirtomaansa Indokiinan hävittyään siitä sodan 1946 – 1954. Entinen siirtomaa hajosi useaksi valtioksi. Vietnamin uusi valtio jaettiin väliaikaisesti Pohjois- ja Etelä-Vietnamiin, mutta jako jäi pysyväksi.
- Pohjois-Vietnamista tuli kommunistinen, ja sen tukemana etelä-Vietnamissa kommunistisissit (**Vietkong**) aloittivat sodan.
- Yhdysvallat pelkäsi kommunismin leviävän (**dominoteoria**) ja tuki yksinvaltaisesti johdettua Etelä-Vietnamiä sodassa, mutta koska sota oli sissisotaa viidakossa, ei USA saanut yllätystä teknologisesta ylivoimastaan huolimatta.
- USA:n oli pakko vetäytyä epäsuositusta ja huonosti sujuvasta sodasta vuonna 1973, ja kaksi vuotta myöhemmin kommunistit voittivat ja maa yhdistyi Vietnamin sosialistiseksi tasavallaksi.
- Vietnamin sota oli Yhdysvaltojen pahin tappio ja kollektiivinen trauma, joka repi maata sisäisesti.

Tšekkoslovakian kansanousu (Prahan kevät 1968)

- Tšekkoslovakiassa nousi valtaan vapaamielisempiä poliitikkoja, jotka aloittivat uudistukset.
- Muut Itä-Euroopan kansandemokratiat pelkäsivät, että maa luopuu sosialismista, ja vaikutus leviäisi, joten Varsovan liiton joukot vyöryivät maahan ja peruuttivat uudistukset (**Brezhnevin oppi**).

Afganistanin sota 1979 – 89

- Afganistanissa tapahtui kommunistien vallankaappaus 1979, jota vastustivat muslimisissit, jotka saivat tukea Pakistanista, arabimaista, ja Yhdysvalloista.
- Neuvostoliitto tuki asevoimin nukkehallitustaan, ja ajautui sissisotaan, jota ei voinut voittaa.
- Neuvostoliitto lopulta vetäytyi vuonna 1989, ja kommunistinen hallitus kaatui pian. Afganistanissa nousi valtaan islamistinen **Taliban-liike**.

Dekolonisaatio

- Toisen maailmansodan jälkeen alkoi **dekolonisaatio**, eli siirtomaavallan hajoaminen Afrikassa ja Aasiassa.
- Prosessi ei koskenut Etelä-Amerikkaa, jonka valtiot olivat itsenäistyneet pääosin jo 1800-luvun aikana. Yhdysvallat noudatti ulkopolitiikassaan **Monroen oppia** 1800-luvulta lähtien, jonka mukaan vain se sai vaikuttaa Amerikan mantereen politiikkaan, ja torjui eurooppalaisten vaikutusvallan.
- Eurooppalaisten valtioiden (Iso-Britannia, Ranska, Hollanti) huomio oli ollut sodan aikana muualla, ja sodan jälkeen ne olivat taloudellisesti ja sotilaallisesti heikentyneitä, joten siirtomaiden hallussa pitäminen vaikeutui.
- Miljoonia siirtomaiden asukkaita oli sodan aikana taistellut eurooppalaisissa armeijoissa vastineeksi lupauksesta autonomiasta tai itsenäisyydestä.
- Sodan jälkeen maailman johtavat suurvallat olivat Yhdysvallat ja Neuvostoliitto, joista kumpikin tuomitsi perinteisen imperialismin.
- Nationalismi siirtomaissa vahvistui, ja syntyi vapautusliikkeitä, jotka pyrkivät oman itsenäisen valtion luomiseen ja osoittivat mieltä ja kapinoivat siirtomaahallintoa vastaan.
- Vastaperustetun YK:n kansojen **itsemääräytymisperiaate** vahvisti siirtomaiden vapautusliikkeitä.

Intian itsenäistyminen

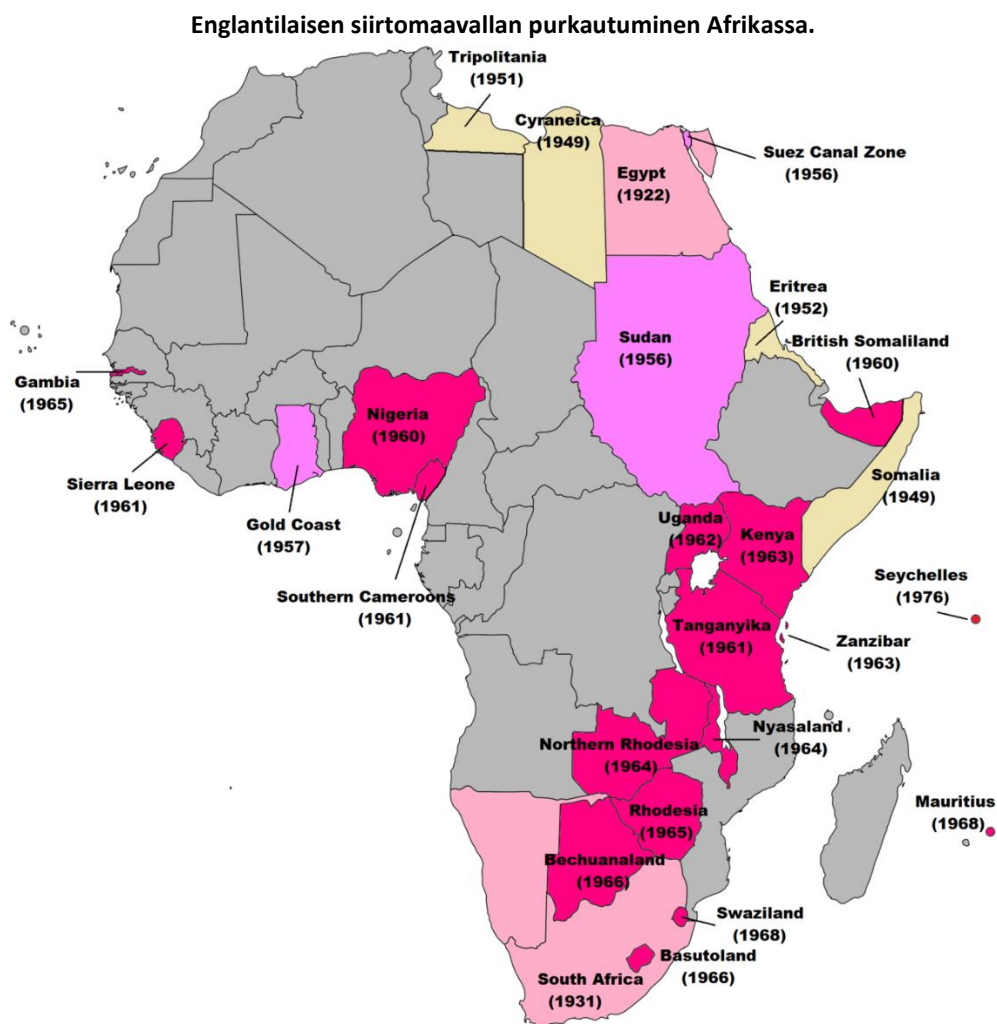
- Toisen maailmansodan jälkeen Intia itsenäistyi vuonna 1947 **Mohandas Gandhin** johtaman passiivisen vastarinnan seurauksena.
- Intiasta tuli demokraattinen valtio vapailla vaaleilla ja monipuoluejärjestelmällä, mutta taloudessa otettiin mallia Neuvostoliiton viisivuotissuunnitelmista.
- Uskonnollisten erojen seurauksena Intia jaettiin kahtia: hindulaiseen **Intiaan** ja muslimien **Pakistaniin**, joka oli lisäksi jaettu Itä- ja Länsi-Pakistaniin.
- Intia ja Pakistan kävivät sodan vuosina 1947-48 **Kashmirin** osavaltion hallinnasta. Kiistat jatkuivat vuosikymmeniä, ja Kashmirin kysymystä ei ole vieläkään ratkaistu. Myös Itä-Pakistanin itsenäistyminen **Bangladeshiksi** vuonna 1971 johti sotaan valtioiden välille.
- Kylmässä sodassa Intia oli **sitoutumaton**, eli se ei ollut Yhdysvaltojen tai Neuvostoliiton puolella.

Afrikka ja Kaakkois-Aasia vapautuvat

- Monet Afrikan ja Aasian maista vapautuivat siirtomaahallinnosta rauhallisesti 1950- ja 1960-lukujen aikana, mutta luonnonvaroiltaan rikkaista valtioista käytiin itsenäistymissotia, ja useissa maissa puhkesi myös sisällissota eri kansallisuuksia välillä (Esim. Nigeria).
- Ranska yritti pitää kiinni Indokiinasta ja Algeriasta väkisin, mutta niiden asukkaat voittivat ranskalaiset itsenäistymissodissa (1946-54 ja 1954-62).
- 1970-luvulla Portugalin joutui luopumaan Angolasta ja Mosambikista.
- 1980-luvulla ainoat siirtomaat Afrikassa olivat Etelä-Afrikan Namibia ja Etiopian hallitsema Eritrea.

Afrikan uusien valtioiden ongelmat

- Uusien Afrikan valtioiden rajat noudattelivat vanhojen siirtomaiden rajoja, eivät kansallisia tai kielellisiä rajoja, mistä seurasi sisäisiä ongelmia.
- Sisällissodat (esim. Somalia), ja heimosodat ovat olleet arkipäivää, ja **Ruandassa** tapahtui suoranainen **kansanmurha** vuonna 1994.
- Siirtomaa-ajalta perityt yksipuoliset talousjärjestelmät ja teollisen infrastruktuurin puute hidastivat Afrikan valtioiden kehitystä. Myös puutteellinen koulutus oli ongelma.
- Kylmän sodan aikana Yhdysvallat ja Neuvostoliitto puuttuivat jatkuvasti Afrikan valtioiden asioihin tukemalla itselleen mieluisia johtajia ja ryhmittymiä.
- Afrikassa ei ollut tarpeeksi kokemusta demokratiasta, ja sen seurauksena on nähty monia diktaattoreita (esim. Ugandan Idi Amin).
- Väestönkasvu yhdistetty tauteihin on koetellut Afrikkaa.
- Taloudellisesti on puhuttu **uuskolonialismista**, jonkin velkaisen ja kehittämättömän Afrikan maan riippuvuudesta sitä lainoittavista suurvalloista. Aluksi Yhdysvalloilla ja Neuvostoliitolla oli paljon vaikutusvaltaa mantereen valtioihin, mutta viime aikoina Kiina on tehnyt suuria investointeja Afrikkaan.
- Nykyään **Afrikan unionista** on kehittynyt aktiivinen toimija mantereelle.

Lähde: [Wikipedia](#)

Lähi-idän konfliktit

Israelin valtion synty

- 1800-luvulla syntyi **sionistinen** liike, joka tavoitteli omaa kansallisvaltiota maailman juutalaisille.
- Iso-Britannian ulkoministeri Arthur Balfour antoi 1917 ns. **Balfourin julistuksen**, jossa ilmaisi Ison-Britannian tukevan periaatetasolla juutalaisten oman valtion perustamista Palestiinaan, joka oli Ison-Britannian valvonnassa sillä hetkellä.
- Toisen maailmansodan jälkeen YK ehdotti 1947 Palestiinan jakamista kahtia, arabien ja juutalaisten omiin valtioihin. USA ja NL tukivat ehdotusta, arabimaat ja Iso-Britannia vastustivat.
- Brittien vetäydyttyä juutalaiset julistivat itsenäisen **Israelin** valtion syntyneen. Arabimaat eivät tunnustaneet sitä, vaan hyökkäsivät sinne, mutta Israel voitti vuosina 1948-49 käydyn sodan ja valloitti paljon laajemman alueen kuin mitä YK oli suunnitellut.
- Sota johti laajaan pakolaisongelmaan arabien paetessa vallatuilta alueilta. He asettuivat pakolaisleireille, joista tuli ajan kanssa pysyviä.

Ensimmäinen kartta esittää YK:n ehdotusta Palestiinan jakamiseksi arabien ja juutalaisten kesken. Toinen kartta esittää jakoa, joka toteutui vuosien 1948-49 sodan jälkeen.

Lähde: Wikipedia.

Israelin konfliktit arabimaiden kanssa

- **Suezin kriisi 1956:** Egypti kansallisti Suezin kanavan, jolloin Israel, Ranska ja Iso-Britannia hyökkäsivät sen kimppuun. Hyökkääjät joutuivat vetäytymään Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton vastustuksen takia.
- **Kuuden päivän sota 1967:** Israel hyökkäsi arabimaiden kimppuun, ja miehitti laajoja alueita (esim. Jordanvirran Länsiranta, Gaza, Golanin kukkulat, Itä-Jerusalem). Yhdysvallat esti kaikki Israeliin kohdistuvat vastatoimet.
- **Jom kippur-sota 1973:** Arabimaat tekivät yllätyshyökkäyksen Israelin kimppuun, mutta eivät saavuttaneet voittoja tai saaneet vallattua sen alueita. Sodan aika öljyntuottajamaat muodostivat hintakartellin (**OPEC**) ja nostivat raakaöljyn hintaa länsimaiden taloutta vahingoittaakseen.
- **Intifada 1987-93 ja 2000-2004:** Palestiinalaiset ovat yrittäneet väkivaltaista kansannousua Israelia vastaan, mutta eivät ole onnistuneet. Tuhansia siviileitä ja sotilaita on kuollut molemmin puolin.
- **Libanonin sota 2006:** Israel hyökkäsi Libanoniin tuhotakseen sieltä käsin toimivan Hizbollah-järjestön. Tavoite ei onnistunut, tällä hetkellä vallitsee tulitauko.
- **Gazan sota 2008-09 ja 2014:** Israel on pyrkinyt tuhoamaan palestiinalaisten Hamas-järjestön, tai ainakin estämään sitä tekemästä raketti-iskuja tekemällä hyökkäyksiä palestiinalaisalueille.

Palestiinan ja Israelin kiistakysymykset rauhanprosessin tiellä

- Arabimaat eivät tunnusta Israelia vaan pitävät sitä laittomana maahantunkeutujana.
- Palestiinalaiset haluavat oman valtion, johon kuuluisivat länsiranta, Gaza ja Itä-Jerusalem. Israel ei suostu näihin aluevaatimukseen, ja pitää etenkin Jerusalemia jakamattomana omana pääkaupunkinaan.
- Palestiinalaiset vaativat, että vuonna 1948 paenneet ihmiset ja heidän jälkeläisensä saisivat palata. Pakolaisleireillä elää satoja tuhansia ihmisiä alkeellisissa oloissa vaille toivoa tulevaisuudesta.
- Israel on perustanut siirtokuntia miehittämilleen alueille.
- Alueen vesivarannot ovat rajalliset ja Israel valvoo niitä.
- Israel on rakentanut muurin palestiinalaisalueiden ympärille turvallisuussyistä, mitä esim. YK on vastustanut. Yhdysvallat kuitenkin tukee Israelia, joten siihen ei kohdisteta sanktioita.
- Israel käytännössä sortaa palestiinalaisia, mutta palestiinalaiset tekevät siviileihin kohdistuvia kostoiskuja. Väkivallan ja koston kierrettä ei ole saatu katkaistua.

Radikaali islam poliittisena voimana

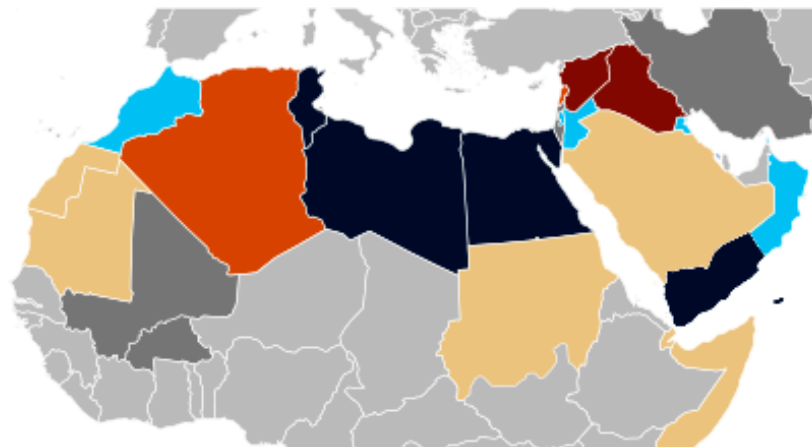
- Tiukan linjan islam on toiminut vastavoimana amerikkalaisten vaikutusvallalle Lähi-idässä.
- Islamistit ovat ajoittain päässeet valtaan useissa maissa, usein tavallisen kansan tuella, koska ne syrjäyttivät korruptoituneen harvainvallan.
- 1979 Iranissa tapahtui vallankumous, jossa länsimielinen shah syrjäytettiin, ja maasta tuli **shiialainen teokratia**. Iranin välit Yhdysvaltoihin ovat huonot, ja se kamppailee vaikutusvallasta **sunnalaisen** Saudi-Arabian kanssa, joka on samanaikaisesti Yhdysvaltojen liittolainen, mutta myös rahoittaa radikaaleja järjestöjä ympäri maailmaa.

- Vuosina 1979-80 Iran ja Irak kävivät sodan, jonka väitettiin olevan uskonsota (shiiat vastaan sunnit), mutta kyse oli öljytoimituksista.
- Iran on yrittänyt kehittää ydinaseita, johon on vastattu talouspakotteilla. Presidentti Obama neuvotteli ydinohjelman keskeyttämisen vastineeksi talouspakotteiden purkamiseksi, mutta presidentti Trump rikkoi sopimuksen ja tilanne on taas kiristynyt.

Arabikevät

- Vuonna 2011 Tunisiassa alkoivat mielenosoitukset korruptoitunutta hallintoa vastaan, jotka pian levisivät ympäri Lähi-itää ja Pohjois-Afrikkaa.
- Arabikevään aikana useat eri ryhmittymät nousivat vaatimaan muutosta.
- Taustalla on tavallisen kansan huonot elinolot, inflaatio, nuorisotyöttömyys ja tyytymättömyys hallintoon.
- Mielenosoittajat ja vallankumoukselliset eivät ole kaikki samaa ryhmittymää, vaan mukana ovat olleet niin demokratiaa vaativat uudistusmieliset kuin kovan linjan islamistitkin.
- Sosiaalinen media oli ahkerassa käytössä, kun tietoa levitettiin ja protesteja organisoitiin.
- Arabikevät levisi useisiin valtioihin, ja sen seurauksena nähtiin mielenosoituksia, vallankumouksia (esim. Egypti) ja suoranaista sisällissotaakin (esim. Libya).
- Toiveet olivat suuret, mutta Lähi-itä ei juurikaan ole muuttunut parempaan suuntaan, ja esim. naisten oikeudet eivät ole parantuneet niin paljon kuin aktivistit toivoivat. Paikoin islamistit ovat onnistuneet nousemaan valtaan.

Kartta esittää niitä valtioita, joissa arabikevät laukaisi levottomuuksia

■	Hallitus syösty vallasta
■	Hallinnollisia muutoksia johtuen laajoista mielenosoituksista
■	Hallinnollisia muutoksia johtuen vähäisistä mielenosoituksista
■	Käynnissä oleva sisällissota
■	Laajoja mielenosoituksia
■	Vähäisiä mielenosoituksia
■	Arabimaailman ulkopuolella olevat valtiot, joissa samankaltaisia ongelmia

Lähde: [Wikipedia](#).

Isisin nousu ja Syyrian sisällissota

- Syyriassa puhkesivat levottomuudet arabikevään yhteydessä, ja kesällä 2012 maa oli jo täydessä sisällissodassa, jossa on vastakkain eri kapinallisten ryhmittymiä sekä **Bashar al-Assadin** hallituksen joukot.
- Länsimaat ovat tukeneet joitakin kapinallisia ryhmiä, Venäjä ja Iran ovat tukeneet hallituksen joukkoja.
- Vuonna 2014 terroristijärjestö ISIS onnistui valloittamaan alueita Itä-Syyriasta ja Pohjois-Irakista, ja julisti perustaneensa **islamilaisen kalifaatin**.
- ISIS yllytti kannattajiaan ympäri maailman terroristi-iskuihin siviilejä vastaan, ja kutsui taistelijoita ympäri maailman matkustamaan kalifaattiin taistelemaan pyhässä sodassa.
- Sekä kapinalliset että hallituksen joukot tukijoineen kävivät taisteluun ISIS:tä vastaan.
- ISIS järjestönä kärsi lopullisen tappion vuoden 2019 aikana, ja sen johtaja on kuollut ja taistelija paenneet tai vangittu.
- Myös alueen **kurdivähemmistö** taisteli ISIS:tä vastaan, ja onnistui vapauttamaan laajoja alueita, mutta joutui myöhemmin Turkin sotatoimien kohteeksi, joka pyrki estämään itsenäisen kurdivaltion syntyminen Yhdysvaltojen hylätessä liittolaisensa.
- Irakin ja Syyrian alueella on käyty vuosia taisteluja eri ryhmittymien välillä, ja konflikti jatkuu vieläkin.
- Syyrian sodan eri osapuolet ovat tehneet sotarikoksia, ja maasta on paennut yli 5 miljoonaa ihmistä, joka johti **Euroopan pakolaiskriisiin**.

Tehtävät:

- Selvitä mikä on Israelin ja Palestiinan tilanne tällä hetkellä.
- Etsi tietoa Jemenistä. Mikä on maan tilanne tällä hetkellä?

Kiina kylmässä sodassa ja nykypäivänä

Kiinasta tulee kommunistinen suurvalta

- Toisen maailmansodan päätyttyä Kiinan sisällissota alkoi uudestaan.
- Yhdysvallat tuki kansallismielistä **Kuomingtang**-puoluetta, ja Neuvostoliitto tuki kommunisteja.
- Lokakuussa 1949 **Mao Zedongin** johtamat kommunistit löivät **Kuomingtang**-puolueen. Mao julisti **Kiinan kansantasavallan** syntyneeksi
- Kuomingtang pakeni **Taiwanin** eli **Formosan saarelle**, jonne perustettiin **Kiinan tasavalta**.
- Puhemies Maon ajatusten pohjalta sovellettua sosialismia alettiin kutsua **maolaisuudeksi**.
- Kiina oli agraarinen kehitysmaa, jota ruvettiin uudistamaan esimerkiksi **kollektivoimalla** tilat. Syntyi valtavia yhteistiloja, eli **kansankommuuneja**.
- Neuvostoliitosta omaksuttiin **suunnitelmatalous**, joilla yritettiin nopeasti teollistaa Kiina.
- Vuosina 1958-62 toteutettu "**Suuri harppaus**" epäonnistui, ja miljoonia, mahdollisesti kymmeniä miljoonia ihmisiä kuoli nälänhädässä, koska samaan aikaan osui tulvia ja huonoja satoja.

Kulttuurivallankumous

- 1966 Mao kannattajineen aloitti **kulttuurivallankumouksen**, jonka ilmoitettu tarkoitus oli kitkeä kaikki länsimainen ja porvarillinen kulttuuri pois Kiinasta. Piti hävittää "**neljä vanhaa**" eli vanhat ajatukset, kulttuuri, perinteet, ja tavat.
- Tähtäimessä olivat todellisuudessa ensisijaisesti Maon kriitikot ja poliittiset toisinajattelijat, joita pidätettiin ja teloitettiin.
- Nuorisosta koostuvat punakaartit vainosivat ja tappoivat sivistyneistön edustajia.
- Yli 3 miljoonaa ihmistä kuoli, kymmenkertainen määrä joutui vainojen kohteeksi.
- Kulttuurivallankumous lopetettiin virallisesti armeijan avulla 1969, mutta kommunistisen puolueen virallinen kanta on, että se jatkui itsensä henkilökultin palvonnan kohteeksi nostaman Maon kuolemaan 1976.

Kiinan ulkopolitiikka kylmän sodan aikana

- Kiina oli kylmän sodan erikoistapaus. Se tuki aktiivisesti kommunismin leviämistä, mutta ei ollut Neuvostoliiton alainen.
- Kiinan ja Neuvostoliiton välit huononivat 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, ja Yhdysvallat avasi siihen diplomaattisuhteet virallisesti 1978.
- Kiina otti paikkansa YK turvallisuusneuvostossa jo 1971, ja Taiwan sai lähteä.
- Kiina teki sovinnon Japanin kanssa ainakin virallisesti 1977, mutta toisen maailmansodan varjo on pitkä.
- Taiwanin tilanne on ongelmallinen, sillä Kiina ei sitä tunnusta. Tiibetin väkivaltainen valtaus on herättänyt arvostelua. Lisäksi Kiinan ihmisoikeusrikkomukset ovat räikeitä.

Kiina ja globalisaatio

- 1970-luvun lopulta Kiina siirtyi markkinatalouteen **Deng Xiaopingin** johdolla.
- Perustettiin **erikoistalousalueita**, jonne houkuteltiin ulkomaalaisia sijoittajia.
- Käyttöön otettiin ns. **markkinasosialismi** eli markkinatalous, jossa poliittiset vapaudet ja oikeudet puuttuvat. Toisinajattelua ei sallita, ja viranomaiskontrolli on tiukkaa.
- **Kungfutselaisuus**, joka korostaa yhteisön harmoniaa ja ylempien kunnioittamista, on tehnyt voimakkaan paluun yhdeksi yhteiskunnan ideologiseksi pilariksi.

- Vaurastumisensa myötä Kiinasta tuli myös tärkeä toimija ja vaikuttaja maailmanpolitiikassa.
- Kiina on investoinut paljon Afrikkaan ja Väli-Amerikkaan.
- Kiinan talouskasvu on ollut valtavaa, mutta niin ovat myös sen ympäristöongelmat, esim. saasteet, avohakkuut, eroosio, maanvyöryt.
- Vauraus ei myöskään ole jakautunut tasaisesti ja maassa on paljon korruptiota.
- Vähemmistökansojen huono kohtelu ja ihmisoikeusrikkomukset herättävät arvostelua kansainvälisesti.
- Kiinalla on ollut ongelmia väestönkasvun kanssa.

Tehtävät:

- Ota selvää mitä tapahtui **Taivaallisen rauhan aukion verilöylyssä**.
- Etsi tietoa **Japanin** vaiheista toisen maailmansodan jälkeen. Millaiset sen välit Aasian muihin maihin ovat nykyään?
- Etsi tietoa joistakin Kiinan ihmisoikeusrikkomuksista (esim. uiguurien kohtelu).

Maailma kylmän sodan jälkeen

Yhdysvallat ainoa supervaltana kylmän sodan jälkeen

- Kylmän sodan loppumisen jälkeen ydinsodan uhka katosi maailmasta ja jonkin aikaa vallitsi ”**uusi maailmanjärjestys**”, jossa Yhdysvallat oli ainoa supervaltana.
- Nato laajentui Itä-Eurooppaan ja Baltiaan. Venäjä vastusti tätä, mutta koska se oli heikentynyt, se ei voinut sitä estää. Monet entiset sosialistiset maat (esim. Unkari, Puola) liittyivät juuri siksi, että pitivät Venäjää arvaamattomana.
- Vuonna 1991 puhkesi **Persianlahden sota**, kun Irakin diktaattori Saddam Hussein hyökkäsi Kuwaitiin.
- Yhdysvallat pelkäsi Irakin valtaavan Kuwaitin öljykentät, mikä olisi nostanut raakaöljyn hintoja. Lisäksi Irakin toimet lisäsivät alueen epävakautta.
- USA:n johtama YK:n liittouma pakotti Irakin vetäytymään **Operaatio Aavikkomyrskyssä**. Yhdysvaltojen teknologinen ylivoima murskasi Irakin armeijan, ja antoi ylioptimistisen kuvan siitä, miten sotia käytäisiin nykyäänä.
- Yhdysvaltojen asevoimat saivat paljon kehuja, toisaalta Yhdysvaltojen aseellinen interventio Lähi-Idässä herätti myös huolta ja arvostelua etenkin Lähi-idän valtioissa.

Terrorisminvastainen sota

- Yhdysvallat joutui näyttävän **terroristihyökkäyksen uhriksi syyskuun 11. vuonna 2001** kun kaksi kaapattua lentokonetta törmäsi World Trade Centeriin, ja noin 3000 ihmistä sai surmansa.
- Tästä alkoi **terrorisminvastainen sota**.
- Lokakuussa 2001 Yhdysvallat hyökkäsi Afganistaniin, ja jo tammikuussa 2002 talibanliike oli syösty vallasta.
- Afganistania ei kuitenkaan saatu vakautettua ja Yhdysvallat jäi jumiin Afganistaniin vuosiksi.
- Tällä hetkellä maan uusi hallitus jatkaa edelleen taistelua islamistikapinallisia vastaan Yhdysvaltojen tuella. Paikallisilla sotaherroilla on paljon valtaa uuden hallituksen ollessa edelleen heikko ja korruptoitunut, ja maa on myös mukana kansainvälisessä huumakaupassa.
- Maaliskuussa 2003 Yhdysvallat liittolaisineen hyökkäsi Irakiin, koska syytti Saddam Husseinia terrorismin tukemisesta ja kemiallisten joukkotuhoaseiden kehittelystä.
- YK ei antanut hyväksyntäänsä sotaretkelle, ja se herätti paljon vastustusta maailmalla.
- Joukkotuhoaseita ei löytynyt, ja Yhdysvaltojen motiiveiksi monet arvelivat öljyä.
- Saddaminkin kukistamisen jälkeen maa ajautui sekasortoon ja sissisotaan. Toimivaa demokratiaa ei Irakiin ole saatu rakennettua.
- 2011 Yhdysvallat veti joukkonsa pois, ja 2014 **ISIS (ISIL)** alkoi vallata alueita aggressiivisesti. Yhdysvallat joutui tukemaan hallituksen joukkoja ilmavoimillaan ja erikoisjoukoilla.

Euroopan unioni laajenee ja ajautuu kriisiin

- Kylmän sodan päättyminen nopeutti myös Euroopan integraatiota. Euroopan yhteisöstä tuli **Euroopan unioni**, joka laajeni 1995 kun entiset puolueettomat maat Suomi, Ruotsi, ja Itävalta liittyivät siihen. 2000-luvulla myös monia entisiä sosialistimaita liittyi Euroopan unioniin.
- Vuonna 2010 EU joutui kriisiin, kun Yhdysvalloista alkanut talouskriisi osui siihen.
- Useat etelä-Euroopan (Kreikka, Portugali) maat olivat konkurssin partaalla, pakottaen muut maat pelastamaan ne valtavilla **tukipaketeilla**, joiden vaikutus jäi kuitenkin toivottua vähäisemmäksi.
- Syyrian sisällissodan laukaisema **pakolaiskriisi** on kiristänyt myös jäsenmaiden välejä. Itä-Euroopan maat ovat pyrkineet sulkemaan rajansa ja kieltäytyneet ottamasta vastaan turvapaikanhakijoita.
- Ne valtiot, jotka ovat ottaneet vastaan turvapaikanhakijoita ovat kokeneet ongelmia, koska sodan traumatisoimien ja heikosti koulutettujen ihmisten integraatio on ollut vaikeaa.
- Paikallisväestön ja turvapaikanhakijoiden väliset jännitteet ovat johtaneet äärioikeiston suosion kasvamiseen useissa valtioissa.
- Brittien **Brexit** (kansanäänestys Unionista eroamisesta) oli myös paha pettymys, jonka toteuttamisen yksityiskohdat eivät kirjoitushetkellä ole vielä selvinneet.

Venäjän suurvaltahaaveet

- 90-luvulla Venäjän talous muutettiin nopeasti ja hallitsemattomasti kapitalistiseksi markkinataloudeksi. Tämän seurauksena maahan syntyi superrikkaita (**oligarkit**), mutta tavallisen kansan elintaso ei juuri noussut. Maan infrastruktuuri on vanhentunut, teollisuus vanhanaikaista, ja varallisuuserot ovat suuret. Talous pyörii öljyn ja maakaasun viennin varassa.
- Myös demokratiaan totutteleminen oli hankalaa, ja poliittinen työ tehotonta.
- 1991 Tšetšenia julistautui itsenäiseksi Venäjästä, joka johti sotaan.
- 1999 presidentti Boris Jeltsin väistyi Vladimir Putinin tieltä. Putin heikensi Venäjän demokratian kehitystä ja keskitti valtaa itselleen ja lähimmille tukijoille.
- Lakeja muuttamalla ja vaaleja manipuloimalla Putin on onnistunut pysymään vallassa.
- Koska Venäjän talous kuitenkin koheni 2000-luvulla, Putin sai vahvan kansansuosion, ja hänen toimensa palauttaa Venäjä suurvallaksi on myös nostanut hänen suosiotaan.
- Vuonna 2008 Venäjä ja entinen neuvostotasavalta Georgia kävivät lyhyen sodan, jonka lopuksi Venäjä otti haltuunsa Georgialle kuuluneita alueita.
- 2013 Ukrainassa tapahtui vallankumous, jossa venäläismielinen ja korruptoitunut presidentti syöstiin vallasta.
- 2014 Venäjä miehitti Krimin niemimaan yllättävällä sotilasoperaatiolla ja yllytti itä-Ukrainan venäläisvähemmistön kapinaan, josta alkoi Ukrainan sisällissota.
- Venäjään kohdistettiin talouspakotteita, joka on vahingoittanut sen taloutta, mutta se käyttää nyt lännen talouspakotteita propaganda-aseenaan.

Tehtävät:

- Ajoita milloin **Jugoslavia hajoamissodat** tapahtuivat. Mistä niissä oli kyse? Miten nationalismi vaikutti tapahtumiin?
- Ota selvää, mikä on Ison-Britannian Euroopan unionista eroamisen (Brexit) tilanne tällä hetkellä.

HI2 lopputesti

1. Mikä valtio ei yhdistynyt tai itsenäistynyt nationalismin ansiosta 1800- tai 1900-luvulla?
a) Suomi b) Saksa c) Italia d) Kreikka

2. Milloin oli "Euroopan hullu vuosi"
a) 1789 b) 1814 c) 1848 d) 1914

3. Mikä valtio ei missään vaiheessa kuulunut keskusvaltoihin ensimmäisessä maailmansodassa?
a) Saksa b) Italia c) Japani d) Itävalta

4. Mikä seuraavista ei kuulunut Hitlerin Saksaan?
a) rotuoppi b) maatalouden kollektivisointi c) propaganda

5. Mitä bolsevikit lupasivat Venäjän kansalle noustakseen valtaan?
a) "Venäjä venäläisille!" b) "Venäjä ulos sodasta" c) "Rauhaa, leipää ja maata"

6. Mikä seuraavista oli tärkein syy Saksan tappioon toisessa maailmansodassa?
a) riittämättömät resurssit b) Hitlerin tekemät taktiset virheet c) amerikkalaiset sotilaat

7. Kuka Neuvostoliiton johtajista suhtautui lievimmin Yhdysvaltoihin?
a) Stalin b) Hrustsev c) Brezhnev

8. Minkä poliittisen opin mukaan yhden kehitysmaan siirtyminen kommunismiin saa sen leviämään naapureihin?
a) dominoteoria b) Trumanin oppi c) patoamispoliitiikka

9. Mikä seuraavista käsitteistä ei syntynyt kylmän sodan aikana?
a) massiivinen vastaisku b) kauhun tasapaino c) Monroen oppi

10. Kuka on ollut Israelin vahvin tukija Lähi-Idässä?
a) Euroopan unioni b) Neuvostoliitto c) Yhdysvallat

Kurssi 3: Itsenäisen Suomen historia

Tavoitteet ja sisällöt:

Kurssin tavoitteena on, että opiskelija

- tuntee suomalaisen kulttuurin ja yhteiskunnan muotoutumisen kehityskulkuja sekä osaa pohtia tulevaisuuden mahdollisuuksia
- hallitsee suomalaisen yhteiskunnan keskeiset yhteiskunnalliset ja taloudelliset muutokset ja niiden merkityksen 1860-luvulta nykypäivään
- osaa suhteuttaa Suomen valtiollisen kehityksen yleiseurooppalaiseen ja maailmanpoliittiseen taustaan
- ymmärtää talouden, yhteiskunnan, kulttuurielämän sekä aatteellisen ja valtiollisen elämän ilmiöiden keskinäisen riippuvuuden ennen ja nykyään
- pystyy arvioimaan Suomen historiasta tehtyjä tulkintoja ja niiden taustalla olevia vaikuttimia historiallisessa kontekstissaan
- osaa eritellä suomalaisuuteen ja suomalaiseen kulttuuriin eri aikoina kuuluneita ihanteita ja niihin liitettyjä mielikuvia sekä niiden vaikutusta nykypäivän Suomeen.

Keskeiset sisällöt

Miten Suomesta tuli Suomi?

- Ruotsin ajan perintö ja autonomian merkitys sekä 1860-luvun murroskausi
- kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja sosiaaliset muutokset 1800- ja 1900-lukujen taitteessa

Suomen itsenäistymisprosessi ja itsenäisyyden alkuvuodet

- itsenäistyminen kansainvälisessä kontekstissa
- sisällissodan syyt ja seuraukset sekä eheyttämisen aika

Suomi kansainvälisissä konflikteissa

- turvallisuuspoliittiset vaihtoehdot ennen toista maailmansotaa
- Suomi toisessa maailmansodassa
- Suomen sisäpolitiikka ja asema kansainvälisessä politiikassa kylmän sodan aikana ja sen jälkeen

Kohti nykyistä Suomea

- yhteiskunnan ja talouden rakennemuutokset ja hyvinvointivaltio
- kulttuuri, tiede ja osaaminen
- kulttuurisesti monimuotoistuva ja kansainvälistyvä Suomi

Autonomian aika (1809-1917)

Valtioyhteyden muuttuminen

- Suomi joutui osana Ruotsia kansainvälisen valtopolitiikan pelinappulaksi.
- Napoleon halusi taivuttaa Ruotsin mukaan Britannian vastaiseen kauppasaartoon ja pyysi **Tilsitissä 1807** solmitussa sopimuksessa apua Venäjän keisarilta Aleksanteri I:ltä.
- Venäjä yritti painostaa Ruotsin mukaan kauppasaartoon, mutta Ruotsi kieltäytyi.
- 1808 syttyi **Suomen sota**, jossa venäläiset miehittivät suuren osan maata nopeasti.
- Ruotsin sotamenestys jäi vaatimattomaksi. Paikallinen väestö nousi kuitenkin vastarintaan (esim. Toivalan ja Koljonvirran taistelut).
- Viaporin linnoitus antautui taisteluitta, josta seurasi Suomen miehitys.
- Ruotsi ja Venäjä solmivat rauhan 1809 **Haminassa**.
- Koko Suomi liitettiin osaksi Venäjää Ahvenanmaata myöten ja 1812 ns. **Vanha-Suomi** palautettiin muun Suomen yhteyteen

Viipuri oli suurin Vanhan-Suomen kaupungeista. Vanha-Suomi oli menetetty Venäjälle 1700-luvun tappiollisten sotien jälkeisissä rauhoissa. Vanhan-Suomen palautuksen myötä Suomeen tuli huomattava ortodoksisvähemmistö.

Lähde: Wikipedia.

Miksi Suomi sai autonomian?

- Keisari Aleksanteri I halusi rauhoittaa maan ja kansan nopeasti, ja voittaa heidän luottamuksensa.
- Sodan uhka Ranskan taholta kasvoi (Ranskan hyökkäys Venäjälle alkoi 1812).
- Suomen tiiviit suhteet Ruotsiin haluttiin katkaista, mutta kauppa sai kuitenkin jatkaa.
- Uutta autonomista hallintotapaa kokeiltiin ensimmäistä kertaa Suomessa.
- **Porvoon maapäivillä 1809** keisari lupasi Suomen säätyjen edustajille:
 1. Pitää voimassa Ruotsin vallan aikaiset lait
 2. Säilyttää luterilaisen uskon Suomessa
 3. Säilyttää säätyjen privilegit ennallaan

Pohdi:

Puheessaan keisari sanoi Suomen nousseen "kansakunnaksi kansakuntien joukkoon". Mitä se tarkoitti?

Ruotsin vallan aikana

- Suomi oli maakunta muiden joukossa (Itämaa)
- Korkeimmat virkamiehet ruotsalaisia
- Verot koko valtakunnan käyttöön
- Suomalaisilla edustus valtiopäivillä
- Keskuskaupunki Turku

Venäjän vallan aikana

- Autonominen suuriruhtinaskunta
- Suomalaiset ja venäläiset virkamiehet
- Verot suomalaisten käyttöön
- Omat valtiopäivät keisarin kutsusta
- Helsinki 1812 alkaen

Suomen suuriruhtinaskunnan hallinto

- Oma keskushallinto: **senaatti**, joka jakautui oikeus- ja talousosastoihin.
- **Valtiopäivät**, joilla oli neljä säätyä edustettuina. Kokoontui vain keisarin aloitteesta 1860-luvun loppuun asti (tauko 1809-1863).
- Keisarin edustajana maassa toimi **kenraalikuvernööri**, joka oli venäläinen. Hän johti maassa olevia sotajoukkoja ja senaatin toimintaa.
- Pietarissa oli suomalaissyntyinen **ministerivaltiosihteeri**, joka esitteli Suomea koskevat asiat suoraan keisarille ilman venäläisiä välikäsiä.
- Ylimpänä hallitsijana keisari päätti sodasta ja rauhasta sekä vahvisti lait vain niin halutessaan.

Aikalaisdokumentti:

"Emme ole voineet jättää huomioonottamatta niitä monia etuja, jotka Helsingillä on ennen muita Suomen kaupunkeja, lähempänä pääkaupunkia oleva asemansa, oivallisen satamansa, sen asukkaiden elinkeinoissa osoittaman vireyden sekä isänmaallisuutensa samoin kuin Viaporin linnan läheisyyden tähden suojellun asemansa tähden...olemme armossa hyväksi nähneet julistaa Helsingin Suomen pääkaupungiksi..."

Aleksanteri I:n julistuksesta, 1812

Helsinki oli Suomen sodan runtelema pikkukaupunki, kun siitä tuli maan pääkaupunki 1812. Kaupunkia alettiin rakentaa Engelin suunnitelmien mukaan empire -tyyliseksi pääkaupungiksi. Helsinkiä oli helpompi valvoa kuin kaukana sijaitsevaa Turku.

Lähde: Wikipedia

Pohdi:

1. Oliko joutuminen Venäjän yhteyteen suomalaisille onni vai onnettomuus?
2. Mitä itsenäisen valtion tunnusmerkkejä Suomella oli ja mitä puuttui autonomian aikana?
3. Luettele syitä, miksi keisari Aleksanteri I antoi Suomelle autonomian?
4. Miksi Turku ei sopinut autonomisen Suomen pääkaupungiksi?

Autonomisen Suomen elinkeinot ja väestö

- Suomi oli **agraarinen** eli maatalousvaltainen ja syrjäinen maa Euroopan keskuksista katsottuna. 99% sen asukkaista eli maaseudulla.
- Länsi-Suomessa oli vallalla **peltoviljely**, itäosissa ja Kainuussa **kaskeaminen**.
- Kaupunkeja oli vähän ja niiden asukasluku oli alhainen; suurimmat olivat Turku ja Viipuri.
- Lapsia syntyi ja kuoli paljon; väkiluku ylitti miljoonan rajan vuonna 1812, kun Vanha-Suomi ja Viipuri palautettiin osaksi Suomea.
- Kahden miljoonaan asukkaan raja rikkoutui 1880-luvulla.

Maaseudun väestöryhmät

talonpojat	Omistivat maata ja metsää, oma sääty valtiopäivillä
lamput	Vuokrasivat koko tilan
torpparit	Vuokraviljelijöitä, tekivät sopimuksen mukaisesti töitä isännän pelloilla (taksvärkki)
palkolliset	Rengit & piiat
loiset	Maaseudun köyhälistöä; kiersivät talosta toiseen tehden satunnaisia töitä

Nälkävuodet

- Taustalla vaikutti pitkään jatkunut koleus ja sateet, jonka seurauksena sadot olivat huonoja, ja ihmiset joutuivat jo syömään **pettuleipää**.
- 1866-1868 tilanne kärjistyi ja noin 200 000 suomalaista (15% väestöstä) menehtyi nälkään ja sairauksiin.
- Kerjäläislaumat liikkivat maan eteläosiin ja rannikolle ja levittivät kulkutauteja.
- Maataloutta alettiin kehittää nälkävuosien jälkeen. Karjasta tuli talon turva, maatalouskoneita alettiin hankkia, heinää kasvatettiin karjalle, ja lannoitteet yleistyivät.
- Teollistuva Eurooppa tarvitsi paljon puuta ja monet suomalaiset vaurastuivat metsäkaupoilla. Puuta myymällä saatiin varoja koneisiin.
- Maatalous tuotti enemmän, mutta leipäviljaa oli silti tuotava maahan Venäjältä, ja Suomesta ei missään vaiheessa tullut omavaraista ruuan suhteen.

Suomen teollistumisen alkuvaiheet

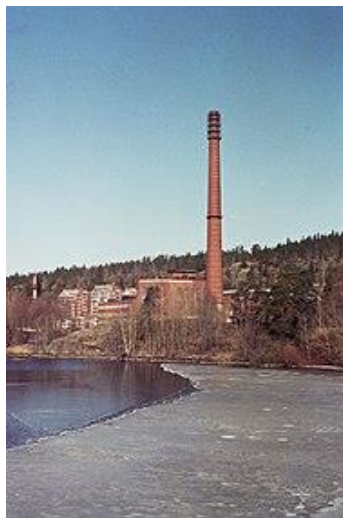
- Suomella oli suuret metsävarat, mutta autonomian alussa erilaiset sahauskiellot ja rajoitukset rajoittivat niiden vapaata käyttöä.
- Suomessa oli paljon edullista työvoimaa tarjolla maaseudun maattomista.
- Pääomia oli aluksi vähän, mutta osakeyhtiöiden perustaminen sallittiin ja maahan houkuteltiin sijoittajia ja yrittäjiä Euroopasta.
- Ulkomaalaiset yrittäjät toivat mukanaan varoja, koneita ja teknistä osaamista, esim. Hans Gutzeit saapui Norjasta Kotkaan.
- Liikenne kehittyi vähitellen: Saimaan kanava 1856 yhdisti Itä-Suomen vesireitit Pietarin kanssa, ja junayhteyksiä alettiin rakentaa 1860-luvulta alkaen.
- 1857 tuli lupa perustaa höyrysahoja ja niiden sahauskiintiöt kumottiin 1861.

- 1860 saatiin **oma markka**, joka oli 1865 alkaen ainoa laillinen maksuväline maassa kiitos Snellmanin poliittisten toimien. Oma raha korosti Suomen talouden erillisyyttä Venäjästä
- 1868 ammattikuntalaitos ja tapulikaupunkijärjestelmä, jossa ulkomaankauppaa säädeltiin, lakkautettiin.
- 1879 voimaan tuli **täydellinen elinkeinovapaus**, joka kannusti uusia yrittäjiä.

Puukaupalla vaurautta

- Teollisuus levittäytyi hitaasti eri puolille maata; jokien varsiin ja meren rannalle syntyi uusia teollisuuskaupunkeja kuten Kotka, Kemi, Pori, Varkaus, ja Tampere.
- Väestöä siirtyi kaupunkeihin paremman palkan ja elämän toivossa.
- Syntyi **teollisuustyöväestö**, joka alkoi vaatia parannuksia asemaansa.
- Iskulauseena oli "Kahdeksan tuntia työtä, kahdeksan tuntia sivistystä, kahdeksan tuntia lepoa".
- Sääty-yhteiskunta alkoi murentua, koska suurin osa kansasta jäi sen ulkopuolelle ja vailla edustusta valtiopäivillä.
- Suomi tuli osaksi eurooppalaista kauppaa: puu, selluloosa ja paperi toivat maahan varallisuutta.
- Metalliteollisuus kehittyi hitaammin, vasta itsenäisyyden aikana ja sotakorvauksia maksettaessa 1945-52.

Suomessa oli ennen teollistumista jo manufaktureja, joissa valmistettiin sarjatyönä esim. lasitavaraa ja rautanauvoja. Vuonna 1890 teollisuuden palveluksessa toimi 8% suomalaisista ja maataloudessa 75%.

Suomalaisuuden synty

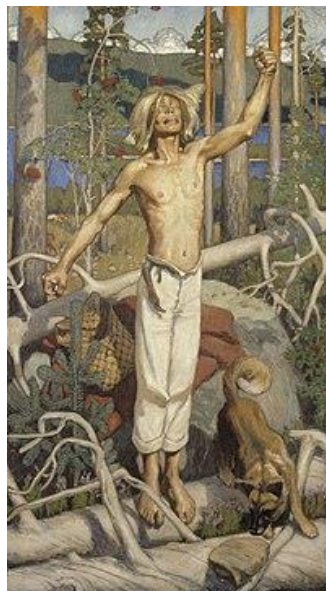
- 1800-luku oli Euroopassa voimakkaan **nationalismin** aikakautta koska moni kansa oli ilman omaa kansallisvaltiota (Wienin kongressin vaikutus 1814-15).
- Venäjän keisarikunnassa oli lukuisia kansallisia ja uskonnollisia vähemmistöjä, esim. juutalaiset, puolalaiset, Baltian kansat, suomalaiset, jne.
- Poliittinen nationalismi tähtäsi oman valtion perustamiseen.

- Suomessa nationalismi sai **kansallisromantiikan** luonteen, jossa haluttiin kehittää suomen kieltä ja kulttuuria, mutta vältettiin venäläisten ärsyttämistä.
- Puolalaiset nousivat kapinaan Venäjää vastaan 1863, mutta kansannousu kukistettiin verisesti, joka oli pelottava esimerkki suomalaisille.
- **J.V Snellman** ajoi suomen kielen aseman kohentamista; suomesta pitäisi tehdä hallinnon, sivistyksen ja koulutuksen kieli. "Sivistyksessä on pienen kansan voima", hän totesi.
- Snellmanin sanomalehdet **Saima** ja **Maamiehen ystävä** levittivät hänen ajatuksiaan venäläisten sensuurista huolimatta (vuoden 1850 sensuuriasetus kielsi poliittiset kirjoitukset).

Edistysaskeleita suomalaisuuden kehityksessä

1821 A.I. Arwidsson	Perusti Åbo Morgonbladin, jonka tavoite olisuomen kielen aseman parantaminen
1835 Elias Lönnrot	Kalevalan 1. painos julkaistiin suomeksi, laajennettu versio 1849.
1848 Runeberg & Pacius	Maamme-laulun ensiesitys ylioppilaiden Floran päivän juhlassa.
1863 kieliasetus	Suomesta piti tehdä tasaveroinen kieli ruotsin kanssa 20 vuodessa. Toteutui vasta 1900-luvun alussa.
1866 kansakouluasetus	Maksutonta suomenkielistä opetusta 7-vuotiaille. Maaseudulla kansakoulut olivat vapaaehtoisia, mutta kaupungeissa pakollisia .

Lönnrotin keräämä ja toimittama Kalevala (laajennettu versio 1849) osoitti epäilijöille suomen kielen olevan kelvollinen sivistyskieleksi. Kalevala oli suomalaisille taiteilijoille ehtymätön innostuksen lähde (Sibelius, Eino Leino jne.). Akseli Gallen- Kallelan Kalevala –aiheiset maalaukset olivat myös kansainvälisesti tunnettuja 1800-luvulla.

Tehtävä:

Suomessa käytiin kielitaistelua 1860-luvulta alkaen. Ota selvää, millaista kielipolitiikkaa eri suuntaukset ajoivat ja ketkä sitä kannattivat.

FENNOMAANIT	SVEKOMAANIT	LIBERAALIT

Pohdi:

1. Millaisia muutoksia voit havaita suomen kielen asemassa autonomian eri vaiheissa?
2. Miksi keisari Aleksanteri II suostui antamaan kieliasetuksen vuonna 1863?
3. Miten on selitettävissä, että tuhannet ihmiset kuolivat nälkään tuhansien järvien maassa 1860-luvulla?
4. Listaa suomalaisia taitelijoita, joiden tuotantoon Kalevala on vaikuttanut merkittävästi.

Lähde: Wikipedia

Venäläistämiskausi ja itsenäistyminen

- Syitä venäläistämiseen eli **sortokausiin** voi etsiä kansainvälisestä tilanteesta ja Venäjän sisäisestä kehityksestä.
- Keisari Aleksanteri II uudisti vanhoillista valtakuntaansa hallintokaudellaan 1855-1881, esim. maaorjuus lakkasi vuonna 1861 Venäjällä.
- Suomessa alkoi säännöllinen valtiopäivätoiminta, jonka seurauksena esim. oma markka tuli käyttöön, kieliasetus, kuntauudistus ja kansakouluasetus.
- Aleksanteri II joutui kuitenkin salamurhan uhriksi Pietarissa 1881. Hänen seuraajansa keisari Aleksanteri III keskittyi kurin ja järjestyksen ylläpitämiseen, ja valtakuntaan tuli voimaan **taantumus**.
- Saksan keisarikunnan yhdistyminen 1871 koettiin uhkana Euroopassa, myös Venäjällä.
- Venäläiset epäilivät, voiko suomalaisiin luottaa, jos syttyisi sota Saksan kanssa. Pietarin turvallisuus oli avainkysymys.
- Väestölaskenta Venäjällä 1900-luvun alussa osoitti, että maan asukkaista alle puolet oli venäläisiä. Vähemmistökansojen uskollisuutta epäiltiin, ja päätettiin aloittaa näiden **venäläistäminen**.
- Venäläiset alkoivat kyseenalaistaa Suomen autonomian; mihin se perustui? Miksei Suomessa puhuttu venäjää? Miksi Suomella oli oma raha ja postilaitos?

Keskeiset venäläistämistoimet 1890-1914

1890 POSTIMANIFESTI	Suomen posti sulautettiin Venäjän postiin ja suomalaiset postimerkit poistettiin käytöstä.
1899 HELMIKUUN MANIFESTI	Koko valtakuntaa koskevat lait säädettiin Venäjän valtiopäivillä, Suomelle jäi vain lausunto-oikeus.
1901 ASEVELVOLLISUUSLAKI	Oma armeija lopetettiin, suomalaiset voitiin lähettää minne tahansa Venäjällä suorittamaan asepalvelusta.
1908 TOINEN SORTOKAUSI	Venäjän hallitus tarkisti kaikki Suomen asiat ennen kuin ministerivaltiosihteeri esitteli ne keisarille.
1910 YLEISVALTAKUNNALLINEN LAINSÄÄDÄNTÖ	Duuma säätää valtakunnalliset lait, Suomen eduskunta antaa vain lausuntoja, ja saa edustajia duumaan.
1912 YHDENVERTAISUUSLAKI	Venäläisille täydet kansalaisoikeudet ja pääsy korkeimpiin virkoihin Suomessa.
1914 TÄYDELLINEN VENÄLÄISTÄMISOHJELMA	Virastojen venäläistäminen ym. Jäi kesken 1. maailmansodan puhjettua.

TEHTÄVÄ

Suomalaisten reaktiot sortokausiin vaihtelivat.

- Ota selvää ketä olivat **perustuslailliset, myöntyvaisyyslinjan kannattajat**, ja **aktivistit**. Miten he reagoivat venäläistämiseen?
- Miten sortokaudet vaikuttivat taiteeseen?

Aikalaisdokumentti:

“Kenraali Bobrikovin on onnistunut saada aikaan täydellinen sekasorto ja oikeudeton tila tähän maahan. Lait syrjäytetään ja niitä loukataan avoimesti. Valheiden ja vääristelyiden avulla kenraalikuvernööri ja ministerivaltiosihteeri v. Plehwe ovat onnistuneet taivuttamaan Teidän Majesteettinne antamaan asetuksia ja ryhtymään toimenpiteisiin, jotka loukkaavat niitä lakeja, jotka Teidän Majesteettinne on valtaistuimelle noustessaan luvannut pysyttää vakaasti ja horjumattomasti täydessä voimassaan...”

Eugen Schaumanin kirjeestä keisari Nikolai II:lle v. 1905

Eduskuntaudistus ja ensimmäiset vaalit

- Venäläistämiskausien välissä saatiin aikaan varsin radikaali **eduskuntaudistus 1906**.
- Venäjä hävisi sodan Japanille, mistä seurasi levottomuuksia ja lakkoja koko maassa, myös Suomessa 1905, jonka seurauksena venäläistäminen keskeytettiin **marraskuun manifestilla**.
- Säätyvaltiopäivät eivät edustaneet valtaosaa kansasta, joten sen tilalle tuli vaaleilla valittava yksikamarinen eduskunta (200 kansanedustajaa).
- Äänioikeus ja vaalikelpoisuus tuli kaikille 24-vuotiaille miehille ja naisille.
- Ulkopuolelle jätettiin köyhäinavun varassa elävät sekä juutalaiset ja tataarit.
- Keisarille jäi edelleen oikeus vahvistaa tai olla vahvistamatta uudet lait sekä mahdollisuus hajottaa eduskunta ja määrätä uudet vaalit, ja toistuvat vaalit laskivatkin äänestysintoa ja luottamusta eduskunnan toimintakykyyn myöhemmin.
- 1907 vaalit voitti SDP, jolla oli laaja toimintaverkko eri puolilla maata ja **Forssan ohjelma**, joka lupasi merkittäviä uudistuksia vähäosaisille kansalaisille: SDP sai 80 kansanedustajaa ensimmäiseen eduskuntaan.
- Ruotsinkielisten puolue RKP sai 24 paikkaa ja Maalaisliitto vain 9 kansanedustajaa
- SDP:n riveistä tuli valituksi yhdeksän naiskansanedustajaa (kaikkiaan 19 naista 1. eduskunnassa)

Ensimmäiset naiskansanedustajat herättivät kansainvälistäkin kiinnostusta, olihan Suomen eduskuntaudistus ainutkertainen koko maailmassa. Miina Sillanpää oli ensimmäisiä kansanedustajia ja ensimmäinen naispuolinen ministeri. Hän toimi eduskunnassa SDP:n kansanedustajana yli 40 vuotta.

Lähde: Wikipedia.

Venäjä maailmansodassa ja vallan vaihtuminen

- Venäjä liittyi mukaan ensimmäiseen maailmansotaan **ympärysvaltojen** puolelle 1914 yhdessä Britannian ja Ranskan kanssa.
- Venäjällä oli suuri, mutta heikosti varusteltu ja huonosti motivoitunut armeija.
- Maailmansota paljasti Venäjän takapajuisuuden; maa oli heikosti teollistunut ja itsevaltaisesti johdettu.
- Nikolai II johti armeijan toimia, ja kärsityt tappiot laskivat kansansuosiota.

Sodan vaikutuksia Suomessa

- Maa julistettiin **sotatilaan**: kansalaisvapauksia rajoitettiin, sortotoimet loppuivat, Suomeen virtasi venäläisiä sotilaita, sotalaivoja tuli satamiin, jne.
- Suomessa aloitettiin **linnoitustyöt** puolustuslinjan rakentamiseksi saksalaisia vastaan.
- Pietarin turvallisuus huolestutti venäläisiä.
- Suomessa syntyi ruokapula, kun Venäjältä ei saatu leipäviljaa entiseen tapaan ja maailmankauppa tyrehtyi sodan takia. Seurauksena oli **korttisäännöstely**, joka johti keinotteluun, ja pulaan ruuasta. Mustan pörssin kauppa rehoitti.
- Suomen alueella ei kuitenkaan käyty varsinaisia maailmansodan taisteluita.
- 1915 syntyi itsenäisyyteen tähtäävä **jääkäriiliike**; noin 2000 miestä lähti Saksaan hakemaan sotilaskoulutusta ja taistelukokemusta. He palasivat maahan sisällissodan aikaan.

Nikolai II oli viimeinen Romanov -sukuinen keisari eli tsaari. Hän luopui vallasta omasta ja poikansa Aleksein puolesta helmikuussa 1917. Vuonna 1918 tsaarin perhe teloitettiin vankeudessa bolševikkien käskystä.

Lähde: Wikipedia

Vuosi 1917 Venäjällä ja Suomessa

- Saksalaiset etenivät syväälle Venäjän maaperällä vuoteen 1917 mennessä.
- Valtavat miestappiot osoittivat Venäjän sotilaallisen heikkouden, ja rintamakarkuruus oli suurta.
- Keisari oli kykenemätön johtamaan suurta maataan ja armeijaa.
- Keisari Nikolai II joutui luopumaan vallasta helmikuun vallankumouksessa (maaliskuussa Suomen kalenterin mukaan).
- Venäjän **väliaikainen hallitus** ja sen johtohahmo **Kerenski** pyrkivät rauhoittamaan tilanteen maassa, mutta tilanne oli hyvin epävarma, ja ajatus vapaudesta levisi myös Suomeen.
- Suomen sortotoimet lopetettiin (**Maaliskuun manifesti**) luottamuksen lisäämiseksi.
- Kerenski puhui sodan voittamisesta ennen uudistuksia, jonka seurauksena bolševikkien suosio kasvoi.
- Suomeen tuli uusi hallitus, jossa mukana SDP ja porvaripuolueita.
- Eduskunta hyväksyi SDP:n esittämän **valtalain** heinäkuussa 1917, jossa korkein valta siirtyisi eduskunnalle, mutta ulkopolitiikka ja sotilasasiat jäivät väliaikaiselle hallitukselle. Venäjän väliaikainen hallitus ei hyväksynyt tätä, vaan hajotti Suomen eduskunnan.
- Kesällä 1917 Pietarissa bolševikkien sosialistinen vallankaappausyritys epäonnistui. Lenin palasi Venäjälle, ja lokakuun vallankumous onnistui (marraskuussa).
- Väliaikainen hallitus syrjäytettiin ja **bolševikit** (enemmistöläiset) nousivat valtaan. He lupasivat kansalle "rauhaa, leipää ja maata".
- Joulukuun 6. päivä Suomen uusi eduskunta äänesti kahden ehdotuksen väliltä: porvarillinen **Svinhufvudin senaatti** ehdotti itsenäistymistä ilman Venäjää, SDP:n ehdotus oli itsenäistyminen yhteisymmärryksessä Venäjän kanssa.
- Senaatin esitys voitti äänestyksen 100-88 ja Suomi julistettiin **tasavallaksi**.
- Länsimaat eivät kuitenkaan tunnustaneet itsenäisyyttä ennen kuin Suomi sai tunnustuksen Venäjältä.

- Tunnustus itsenäisyydelle saatiin bolseveikeilta 31.12.1917 Pietarissa, koska bolsevikit kannattivat kansojen itsemääräämisoikeutta ja Lenin uskoi vallankumouksen leviävän, ja hän yllyttikin Suomen sosialisteja siihen.
- Muut valtiot enimmäkseen tunnustivat Suomen itsenäisyyden bolsevikkien jälkeen vuoden 1918 aikana.
- Britannia ja Yhdysvallat tunnustivat itsenäisyyden kuitenkin vasta 1919, koska katsoivat Suomen olevan liian tiiviissä yhteistyössä Saksan kanssa

Lenin, oikealta nimeltään Vladimir Iljits Uljanov, oli juristi ja ammattivallankumouksellinen, joka piileskeli vuosia maanpaossa jouduttuaan tsaarin poliisin pidätettävien listalle. Hän palasi Venäjälle 1917 ja onnistui nousemaan valtaan Pietarissa aloitetun vallankaappauksen avulla. Lenin kuoli 1924.

Lähde: Wikipedia.

Pohdi:

1. Kuinka osuvana voidaan pitää venäläistämistoimista käytettyä termiä sortokaudet?
2. Miten tavallinen kansa osallistui sarron vastustamiseen? Etsi tietoa.
3. Miksi Suomen itsenäisyyttä juhlitaan 6. joulukuuta?
4. Mitkä syyt vaikuttivat siihen, että Lenin ja bolsevikit tukivat Suomen itsenäistymistä?

Suomi sisällissodassa 1918

Miksi kansa jakautui kahtia?

- Maassa oli monia syviä ongelmia, jotka vaativat pikaista ratkaisua: eriarvoisuus, työväestön ongelmat, pitkät työpäivät, heikot palkat, yleisen äänioikeuden puuttuminen kuntavaaleissa.
- Ruokapula kosketti pahiten kaupunkien työläisiä, samaan aikaan ruualla keinoteltiin ja tehtiin voittoja.
- Maassa ei ollut selkeää järjestystä, venäläisiin ei luotettu. Porvariston ja talonpoikien **suojeluskuntia** ja työläisten **punakaarteja** alettiin perustaa järjestystä ylläpitämään.
- Suojeluskunnista tehtiin maan viralliset sotajoukot, mikä koettiin loukkaavana työläisten parissa.
- SDP alkoi radikalisoitua, kun eduskunnan toiminta oli ollut tehotonta keisarin toimien takia, ja vallankumouksen kannatus kasvoi puolueen sisällä.
- Venäjän esimerkki innosti Suomen työläisiä. Bolševikit antoivat lupauksia aseavusta, jos vallankumous alkaisi.
- Marraskuussa 1917 Suomessa koettu **suurlakko** oli väkivaltainen varoitus tulevasta sisällissodasta.
- Maa jakautui varakkaampaan, agraariseen valkoiseen Keski- ja Pohjois-Suomeen ja teollistuvaan, punaiseen etelään.
- Punaisten keskus oli Helsinki, valkoisten Vaasa.
- Tammikuun lopussa punaiset aloittivat vallankumouksen Suomen suurissa kaupungeissa, ja maan laillinen hallitus joutui pakenemaan Helsingistä.

Tehtävä

Etsiä tietoa ja selitä seuraavat käsitteet: kansanvaltuuskunta, vapaussota, punainen terrori, valkoinen terrori, Tampereen taistelu

Kenen joukoissa seisot? Sisällissota jakoi kansan rajulla tavalla. Käsivarsinauha osoitti, kummalla puolella sodittiin. Punaisten joukoissa taisteli myös naisia ja nuoria.

Lähde: Wikipedia.

Miksi valkoiset voittivat sisällissodan?

- Valkoisilla oli parempi aseistus ja sotilaskoulutus.
- Mannerheim johti valkoisten sotatoimia.
- Valkoisten tueksi saapuivat Saksasta **valkoiset jääkärit** helmikuussa 1918.
- Svinhufvudin päätöksellä saksalaisia kutsuttiin avuksi sotaan ja yli 10 000 saksalaista saapui maihin. Heidän toimestaan Hanko, Ahvenanmaa ja Helsinki vallattiin valkoisille.
- Punaisten joukoissa oli heikko sotilaskuri ja sotilaskoulutus.
- Aseita ei saatu ostettua venäläisiltä toivottua määrää ja venäläiset eivät tukeneet punaisten taistelutoimia toivotulla tavalla.
- Merkittävät huolto- ja kuljetusreitit esim. junaradat pysyivät valkoisten hallussa.
- **Tampereen taistelun** jälkeen punaiset alkavat vetäytyä kohti itärajaa ja Venäjää.
- Sisällissota päättyi virallisesti toukokuussa 1918 järjestettyyn voitonparaatiin Helsingissä
- Vankileireille vangittiin noin 80 000 punaista, joista osa teloitettiin pikaoikeuden päätöksillä.
- Nälkä ja sairaudet nostattivat kuolleisuuslukuja vankileireillä.
- Suurimmat vankileirit sijaitsivat Tammisaassa, Suomenlinnassa, Hämeenlinnassa, Tampereen Kalevankankaalla ja Lahden Hennalassa.

Sodan uhrit

	Punaiset	Valkoiset
Taisteluissa kaatuneita	5199	3414
Terrorin uhreja	7370	1424
Vankileireillä kuolleita	11652	4
Kadonneita	1767	46

Yhteensä sodassa menehtyi noin 36 650 ihmistä.

Kuningasseikkailu ja ensimmäinen presidentti

- Suomi oli julistautunut 6.12. 1917 tasavallaksi.
- Sisällissota kasvatti vahvan johtajan kaipuuta.
- Porvarilliset puolueet Kokoomus ja RKP kannattivat **monarkiaa**, kun taas SDP, Maalaisliitto ja edistyspuolue olivat tasavaltalaisia.
- Suomessa oli pitkä monarkian perinne Ruotsin ja Venäjän vallan ajoilta ja muut pohjoismaat olivat parlamentaarisia monarkioita.
- Kuningasta lähdettiin etsimään Saksasta, joka oli tukenut valkoisia sisällissodassa.
- Kun Saksan sotaonnei kääntyi maailmansodassa, tajuttiin saksalaisen monarkin mahdottomuus ja jo valittu monarkki Friedrich Karl ilmoitti luopuvansa kruunusta ennen kruunajaisiaan.
- Saksa antautui 11.11.1918 ja maailmansota päättyi.
- Kuningashankkeesta luovuttiin, ja päädyttiin presidenttiin.
- 1917-1919 Suomessa oli **valtionhoitajat**, kunnes maahan saatiin perustuslaki ja vaalit pidettyä.
- Vuonna 1919 säädetty perustuslaki antoi presidentille vahvat valtaoikeudet maassa: ulkopoliittikan johtaminen, lakien vahvistaminen, pääministerin valinta ja eduskunnan hajottaminen.
- 1919 eduskunta valitsi **K.J. Ståhlbergin** (ed.) ensimmäiseksi tasavallan presidentiksi.
- Presidentin toimikaudeksi säädettiin kuusi vuotta.
- Vuodesta 1925 alkaen käytettiin **valitsijamiesvaalia**; äänestäjät valitsivat 300 (myöhemmin 301) valitsijamiestä, jotka suorittivat valinnan suljetulla lippuäänestyksellä.
- L.K. Relander (ML) valittiin presidentiksi Ståhlbergin jälkeen.

Akseli Gallen-Kallela suunnitteli kruunun tulevalle Suomen kuninkaalle. Kruunun huipulla seisoo sinivalkoisella jalustalla leijonavaakuna.

Lähde: Wikipedia.

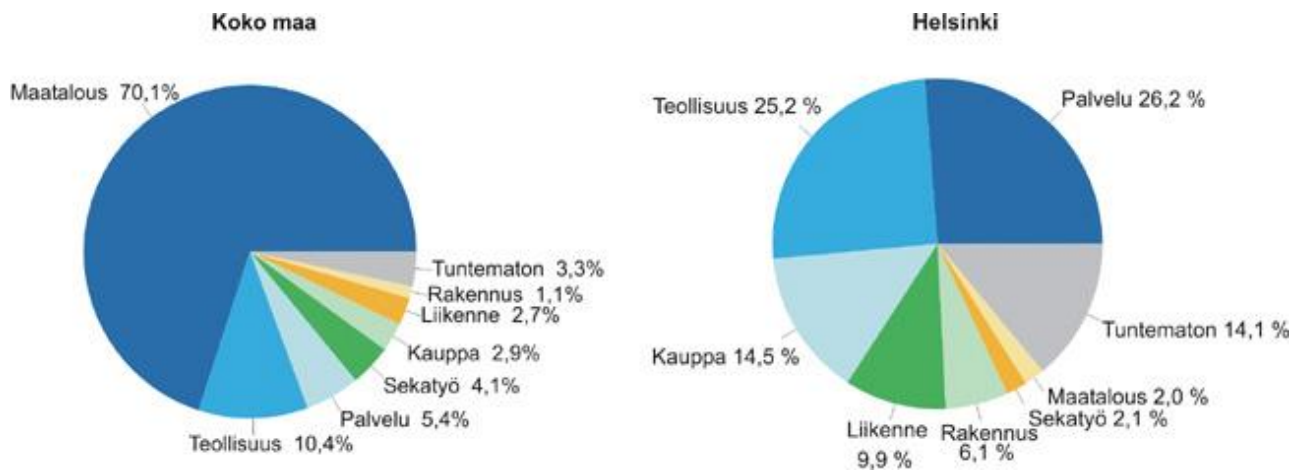
Pohdi:

1. Millainen merkitys sisällissodalla on ollut Suomen historiassa?
2. Tarkastele oheista tilastoa sodan uhreista. Mitkä tekijät selittävät tilaston lukuja? Mitä tapahtui kadonneille?
3. Millä argumenteilla tasavaltalaiset vastustivat monarkiaa?
4. Ota selvää, ketkä toimivat valtionhoitajina ennen ensimmäistä presidenttiä.

Kansakunta eheytyy (1920-1930 -luvut)

- Sisällissodan kahtia repimää kansaa pyrittiin yhtenäistämään presidentin ja eduskunnan toimilla.
- Ståhlberg armahti tuhansia punavankeja vankileireiltä sisällissotaa seuranneina vuosina.
- Eduskunta sääti merkittäviä lakeja, jotka poistivat epäkohtia ja ristiriitoja suomalaisesta yhteiskunnasta esim. torpparikysymys ratkaistiin säätämällä **lunastuslaki**.
- 1937 alkoi **punamultayhteistyö** SDP:n ja Maalaisliiton välillä: hallitus edusti yhä laajemmin koko yhteiskuntaa ja sisällissodan rajalinjat hälvenivät.

Elinkeinorakenne 1920-luvun Suomessa ja Helsingissä.

Lähde: Tilastokeskus.

Merkittäviä lakeja 1917-22

Vuosi	Laki	Seuraukset
1917-1918	Lunastuslait	Tuhannet torpparit ostivat viljelemänsä tilan omakseen
1919	kieltolaki	Alkoholin myyminen, nauttiminen ja valmistus rangaistavaksi
1921	oppivelvollisuuslaki	Kansakoulu pakolliseksi kaikille 7-vuotiaille tytöille ja pojille
1922	köyhäinhoitolaki	Kunnille velvollisuus huolehtia kaikkein köyhimmistä kuntalaisista
1922	LEX KALLIO	Tilattomille oikeus omaan tilaan
1922	uskonnonvapauslaki	Kirkosta eroaminen ja avioliitot eriuskoisten kesken mahdolliseksi

Isänmaalliset porvarisnaiset perustivat Lotta Svärd-järjestön, johon myöhemmin liittyi myös työläisnaisia. Sotavuosina lotat palvelivat monin tavoin rintamalinjojen läheisyydessä ja ilmavalvonnassa.

Sisäpolitiikan levottomuudet

- Ääriliikkeet ja puolueet saivat vahvaa kannatusta Suomessa ja koko Euroopassa.
- 1918 perustettiin Moskovassa Suomen kommunistinen puolue (**SKP**). Sen toiminta oli salaista ja herätti levottomuutta porvareiden parissa.
- Neuvostoliittoon paenneet punaiset joutuivat Stalinin vainojen kohteeksi 1930-luvulla esim. Kansanvaltuuskunnan pj. Kullervo Manner. Tunnetuin paennut punainen oli Otto-Ville Kuusinen (Kuusisen johtama Terijoen hallitus talvisodan aikana), joka selvisi puhdistuksista.
- Porvarillista nuorisoa innostivat **aitosuomalaisuus**, **heimoaate** ja Akateeminen Karjala-Seura (**AKS**). Niiden haaveena suomenkielinen suur-Suomi, johon liitetään kaikki suomensukuiset kansat myös Neuvostoliiton puolelta
- Itärajan taakse Itä-Karjalaan suoritettiin epävirallisia sotilasretkiä kansannousun provosoimiseksi neuvostovaltaa vastaan Venäjän sisällissodan aikaan ja suomalaiset osallistuivat myös Viron vapaussotaan.

Lapuanliikkeen nousu ja tuho

- Suomessa aloitti toimintansa **lapuanliike** vuonna 1929.
- Se painosti eduskuntaa säätämään kommunistilakeja, joilla vasemmiston ja ay-liikkeen toiminta kielletään ja julisti, että "vapaussota on vietävä loppuun".
- Lapuanliike sai kannatusta vauraan talonpoikaisväestön ja papiston joukossa.
- Liikkeen johtajana toimi pohjalainen talonpoika **Vihtori Kosola**.
- Liike käytti suoraa toimintaa ja laittomia keinoja: esim. **muilutukset** eli kyyditykset itärajalle. Sen kohteeksi joutui myös entinen presidentti Ståhlberg, jota syytettiin punaisten armahtamisesta.
- Kannattajien mielestä "Lapuan laki" oli maan virallisen lain yläpuolella.
- Järjestön kannattajat syyllistyivät pahoinpitelyihin, tuhopolttoihin, ja jopa poliittisiin murhiin.
- Talonpoikaismarssi Helsinkiin 1930 oli liikkeen voimanosoitus (vrt. Fasistien marssi Roomaan 1922).
- **Mäntsälän kapina 1932**: pyrkimys kumota maan hallitus epäonnistui.
- Lapuanliike lopetettiin mutta sen tilalle tuli **isänmaallinen kansanliike IKL**, joka oli puolue, joka jatkoi lapuanliikkeen linjoilla. Sen kannatus enimmillään 14 kansanedustajaa.
- Puolue lakkautettiin sotien jälkeen neuvostovastaisena.

Aikalaisdokumentti:

“Minä olen läpi pitkän elämäni taistellut lain ja oikeuden ylläpitämiseksi ja minä en voi sallia, että laki nyt tallataan jalkojen alle ja kansalaiset johdetaan aseelliseen taisteluun toisiaan vastaan...”

Presidentti Svinhufvudin radiopuheesta Mäntsälän kapinallisille 1932

Pohdi:

1. Voidaanko 1920- ja 30-luvuista puhua valkoisen Suomen vuosikymmeninä?
2. Miksi presidentti Ståhlbergin asema ja toimet presidenttinä herättivät myös kritiikkiä?
3. Millaisia vaikutteita suomalaiset puolueet ja liikkeet saivat 1920- ja 30-lukujen Euroopasta?
4. Mitä lapuanliike tavoitteli ja saavutti toiminnallaan?

Suomi toisessa maailmansodassa

Tehtävä

Selitä seuraavat talvisotaan liittyvät käsitteet ja aseta ne ajallisesti oikeaan järjestykseen: *Mainilan laukaukset, Moskovan rauha, Molotov-Ribbentropin sopimus, Talvisodan ihme, Terijoen hallitus, Kannaksen suurhyökkäys*

Rauha Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä solmittiin Viron Tartossa vuonna 1920. Suomalaiset pitivät rauhaa pettymyksenä, koska Repola ja Porajärvi Itä-Karjalasta jäivät saamatta.

Suomen ongelmat ulkopoliitikassa

- Suomi haki ulkopoliittista linjaansa ennen toista maailmansotaa: suuntaus Saksaan väistyi Saksan hävittyä maailmansodan syksyllä 1918.
- Turvaa haettiin **reunavaltiopoliitikasta**: Baltiaa, Puolaa ja Suomea yhdisti historia ja Neuvostoliiton uhka, mutta sopimus yhteistyöstä raukesi, kun eduskunta ei vahvistanut sitä.
- Ruotsin kanssa kiisteltiin Ahvenanmaan hallinnasta ja ruotsalaiset miehittivät saaret hetkellisesti sisällissodan aikana ja väestö kannatti liittymistä Ruotsiin.
- Kansainliitto päätti kiistan Ahvenanmaasta Suomen hyväksi 1921, mutta saarille tuli myöntää laaja **itsehallinto** ja saaret **demilitarisoitiin**.
- Myös aitosuomalaisuus ja kielikiistat Suomessa viilensivät suhteita Ruotsiin.
- Suomi tukeutui Kansainliittoon, jonka jäseneksi se liittyi 1920, ja **puolueettomuuspolitiikkaan**.

Tarton rauha 1920

- Suomi tavoitteli neuvotteluissa Neuvosto-Venäjän kanssa Itä-Karjalaa, ja Repolaa, Porajärveä.
- Suomi sai **Petsamon**, mutta ei aluelisäyksiä Itä-Karjalasta.
- Petsamo osoittautui Suomelle merkittäväksi alueen sijainnin, sataman ja nikkeli-kaivosten takia.
- Oikeistopiireissä Tarton rauhaa pidettiin **häpeärauhana**.
- Lenin pyrki rauhoittamaan suhteet Suomeen ja tekemään selvän pesäeron “suomalaisia sortaneisiin ryssiin” eli tsaarinaikaiseen Venäjän keisarikuntaan.

- Kauppa maiden välillä oli vähäistä.
- Lapuanliike, AKS ja IKL lietsoivat **ryssävihaa** ja haaveilivat suur-Suomesta.
- Suomalaiskommunistien toiminta Neuvosto-Venäjältä käsin herätti epäluuloja suomalaisissa porvareissa

Tarton rauhanneuvotteluissa Suomen pääneuvottelija oli Juho Kusti Paasikivi (eturivi keskellä).

Lähde: Wikipedia.

Talvisota 1939-1940

- Suomen ja Neuvostoliiton välillä vallitsi **hyökkäämättömyyssopimus**.
- Neuvostohallitus huolestui Hitlerin Saksan vahvistumisesta ja Leningradin (Pietarin) turvallisuudesta. Huolena oli, hyökkääkö Saksan armeija Suomen kautta.
- Suomi torjui tarjoukset läheisemmästä sotilaallisesta yhteistyöstä.
- Saksan ja Neuvostoliiton välillä solmittiin elokuussa 1939 hyökkäämättömyyssopimus ja **salainen lisäpöytäkirja**, jonka mukaan Suomi ja Baltian maat kuuluivat Neuvostoliiton etupiiriin. Puola jaettaisiin niiden kesken.
- Syksyn 1939 aikana käytiin Moskovassa Neuvostoliiton aloitteesta neuvotteluja **aluevaihdoista**, joissa Neuvostoliitto tarjosi alueita Itä-Karjalasta ja vaati Suomelta osia Karjalan kannaksesta, Suomenlahden saaria ja Hankoniemeä.
- Hallitus kieltäytyi aluevaihdoista, koska uskoi vaatimuksia tulevan lisää, jos niihin myönnytään.
- Myös Baltian maiden kanssa käytiin samantyyppisiä neuvotteluja koska Stalin halusi luoda Suomesta ja Baltiasta Saksan vastaisen puskurin tulevaan sotaan.
- Suomessa ei uskottu sotaan ja Suomi luotti puolueettomuuteen, Kansainliittoon sekä jämakkyteen neuvotteluissa. Suomi ei tiennyt, että Saksa ja NL olivat jo sopineet aluejaosta.
- Mannerheim muistutti Suomen armeijan heikosta iskukyvyistä; 1930-luvun taloudellisesti hyvinäkään vuosina armeijaan ei ollut investoitu riittävästi.
- Karjalan kannasta oli alettu linnoittaa vapaaehtoisvoimin ja ylimääräisiä kertausharjoituksia järjestettiin.
- Vierittääkseen sodan syyn suomalaisten niskoille, Neuvostoliitto lavasti **Mainilan laukaukset** marraskuussa 1939; Suomen puolelta väitettiin ammutun tykeillä Neuvostoliiton puolelle Mainilan kylään.
- Suomen vastaväitteet kaikuivat kuuroille korville. Neuvostoliitto irtisanoi hyökkäämättömyyssopimuksen ja diplomaattisuhteet maiden väliltä.

- Aamulla 30.11. 1939 Neuvostoliitto aloitti hyökkäyksen maalla, merellä ja ilmassa ilman sodanjulistusta. Tästä alkoi 105 päivää kestänyt talvisota.

Suomalaisten mottitaktiikka merkitsi tuhansien puna-armeijan sotilaiden kuolemaa. Suomalaiset saivat myös aseita kaatuneilta puna-armeijan sotilailta. Talviolosuhteet olivat suomalaisille eduksi.

Lähde: Wikipedia.

Talvisodan vaiheet

- Puna-armeijalla oli murskaava mies- ja aseylivoima.
- Stalin uskoi nopeaan voittoon, sillä Puolan jako oli onnistunut muutamassa viikossa syyskuussa 1939.
- Suomalaisten työläisten luultiin ottavan puna-armeijan vapauttajana vastaan.
- Suomi oli tarkoitus katkaista kahtia Oulun korkeudelta ja miehittää kokonaisuudessaan.
- Puna-armeijan hyökkäys pysähtyi alkuvaiheen jälkeen: suomalaiset tunsivat maaston ja osasivat liikkua suksilla.
- **Talvisodan henki** yhdisti eripuraisen kansan.
- Suomalaiset saavuttivat sotilaallisesti ja henkisesti tärkeitä **torjuntavoittoa** (Raatteen tie, Suomussalmi) ja lännen lehdistö alkoi puhua **”talvisodan ihmeestä”**.
- Neuvostohallitus piti suomalaisten kommunistien perustamaa **Terijoen hallitusta** Suomen virallisena hallituksena, ja se suostui kaikkiin Stalinin aluevaatimuksiin mukisematta. Risto Rytin johtamaa todellista hallitusta ei tunnustettu neuvottelukumppaniksi.
- Suomi haki apua lännestä; Ruotsi oli puolueeton, mutta yli 10 000 vapaaehtoista saapui puolustamaan Suomea ja Ruotsista saatiin aseita ja tarvikkeita lahjoituksina.
- Ruotsiin ja Tanskaan lähetettiin turvaan pommituksilta yli 70 000 **sotalasta**.
- Britannia ja Ranska antoivat epämääräisiä lupauksia sotilasavusta, mutta apua ei koskaan toimitettu; kumpikaan maa ei halunnut taistella Neuvostoliittoa vastaan Suomen takia.
- Kansainliitto osoitti Suomelle myötätuntoa ja erotti Neuvostoliiton jäsenyydestään.
- Asemasotavaiheen jälkeen alkoi helmikuussa 1940 puna-armeijan suurhyökkäys Kannaksella ja Suomen puolustus murtui. Neuvostoliitto kuitenkin oli valmis neuvottelemaan Suomen hallituksen kanssa, koska halusi lopettaa konfliktin.
- **Aselepo** ja katkera **Moskovan rauha** solmittiin **13.3.1940**.

Moskovan rauhassa 1940 Suomi menetti Karjalan, osia Sallasta ja Kalastajasaarenon sataman Petsamosta, Suomenlahden saaria ja Hankoniemen vuokralle 30 vuodeksi.

Lähde: Wikipedia.

Välirauhasta jatkosotaan

- Saksa oli voitokas toisessa maailmansodassa 1939-41. Päätettyään hyökätä Neuvostoliittoon kesällä 1941 se kiinnostui Suomesta liittolaisena sekä Petsamon nikkelistä.
- Suomi haki hyvitystä talvisodasta ja varustautui uuteen sotaan Saksan avulla. Sillä olikin paremmat valmiudet sotaan vuonna 1941 kuin talvisodassa.
- Suomen pohjoisosiin tuli yli 200 000 saksalaissojasta **kauttakulkusopimuksen** nojalla, mikä herätti epäluuloja neuvostojohtajissa.
- Virallista liittosopimusta ei kuitenkaan Saksan ja Suomen välillä tehty.

Moskovan rauha 1940 sai suomalaisten suussa liikanimen "välirauha". Uuteen sotaan lähdettiin luottavaisin mielin, olihan suomalaisilla Saksan tuki takanaan. Talvisodassa oli taisteltu yksin.

Lähde: Wikipedia.

- Kiistaa Suomen ja Saksan suhteen laadusta on käyty vuosikymmeniä; käytännössä Suomi oli Saksan liittolainen, vaikka kieltäytyikin hyökkäämästä Leningradin kaupunkiin saksalaisten kanssa.
- **Jatkosota** syttyi 25.6.1941, vain kolme päivää sen jälkeen, kun Saksa hyökkäsi Neuvostoliiton kimppuun. Neuvostoliiton ilmavoimat pommitti Suomen kaupunkeja.
- Suomi valtasi syksyn 1941 aikana talvisodassa menetetyt alueet ja ylitti vanhan rajan, jolloin puolustajasta tuli miehittäjä. Joukot etenivät **Petroskoihin** (Äänislinnaan) saakka.
- Iso-Britannia (Churchill) julisti Suomelle sodan joulukuussa 1941.
- Osa suomalaisista poliitikoista ja sotilasjohdosta uskoi **suur-Suomen** syntyyn Saksan rinnalla, osa kritisoi vanhan rajan ylitystä ja marsalkka Mannerheimin päiväkäskyä, jossa mainittiin Suur-Suomen luominen.
- Sota juuttui asemasodaksi vuosina 1942 ja 1943, ja Suomen usko Saksan voittoon alkoi horjua, ja Suomi aloittikin salaiset rauhantunnustelut.
- Kesäkuun 1944 suurhyökkäys Kannaksella murensi suomalaisten asemat nopeasti.
- Presidentti Ryti lupasi, ettei Suomi tee erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa (**Ryтин-Ribbentropin-sopimus**), koska Saksan tukea tarvittiin torjumaan venäläisten massiiviset hyökkäykset.
- **Tali-Ihantalan** suurtaistelussa saavutettiin torjuntavoitto ja venäläisten eteneminen ja maan miehitys saatiin estettyä, koska Neuvostoliitolla oli kiire Saksaa valloittamaan.
- Ryti jätti presidentin tehtävät, jolloin sopimus Saksan kanssa raukesi. Marsalkka Mannerheim toimi presidenttinä vuodet 1944-1946 ja Suomi irrottautui sodasta tekemällä erillisrauhan.
- Aselepo tuli voimaan syyskuun alussa ja **Moskovan rauha** solmittiin 19.9. 1944. Se ja vahvistettiin Pariisissa vuonna 1947.

Jatkosodan vaiheet

hyökkäysvaihe	Kesäkuusta joulukuuhun 1941
asemasota	Vuodesta 1942 kesäkuuhun 1944
perääntymisvaihe / Neuvostoliiton suurhyökkäys	Kesäkuusta syyskuun alkuun 1944

Aikalaisdokumentti:

“Jo vapaussodassa vuonna 1918 vannoin, etten tulisi panemaan miekkaani tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat...Karjala nousee, riveissänne marssivat sen omat pataljoonat. Karjalan vapaus ja suuri Suomi väikkyy edessämme maailmanhistoriallisten tapahtumien mahtavassa vyöryssä.”

Ote Mannerheimin ns. Miekantuppi -päiväkäskystä

Hitler vieraili Suomessa 4.6.1942 Mannerheimin täyttäessä 75 vuotta. Hitler tahtoi varmistaa, ettei Suomi tekisi erillisrauhaa Neuvostoliiton kanssa. Näin kuitenkin kävi, kun Ryti erosi presidentin tehtävästä ja Mannerheim kirjoitti Hitlerille kohteliaan kirjeen, jossa hän ilmoitti Suomen irtautuvan sodasta.

Lähde: Pixabay.

Sotavuosien katkerat seuraukset

- Suomi menetti Itä-Karjalan valtaukset ja joutui luovuttamaan samat alueet kuin talvisodan jälkeen.
- Yli 400 000 suomalaista joutui jättämään kotiseutunsa esim. Karjalassa. Vuonna 1945 **maanhankintalaki** karjalaisten ja rintamaveteraanien auttamiseksi, jonka seurauksena Suomeen tuli lisää pieniä maatiloja.
- Hankoniemi vaihdettiin **Porkkalan** tukikohtaan ja vuokra-ajaksi tuli 50 vuotta.
- Suomen tuli maksaa **sotakorvauksia** 300 milj. USD sotaa edeltävän kurssin mukaan.
- Sotasyylliset tuli asettaa vastuuseen hyökkäyssodan aloittamisesta.

- Saksalaiset oli ajettava Suomen alueelta, joka johti **Lapin sotaan** syksystä 1944 kevääseen 1945.
- Neuvostovastaiset ja puolisoitilaalliset puolueet ja järjestöt oli lakkautettava. AKS, IKL, Lotta Svärd-järjestö, ja suojeluskunnat lakkautettiin.
- Suomi menetti sodissa yli 80 000 sotilasta ja pari tuhatta siviiliä, kymmenet tuhannet vammautuivat sodissa pysyvästi.
- Suomalaiset pystyttivät jatkosodan aikana Itä-Karjalaan **keskitysleirejä**, joille sullottiin yli 20 000 ihmistä tekemään pakkotyötä. Tuhannet kuolivat nälkään ja tauteihin.
- Turvallisuuspoliisi Valpo luovutti Gestapolle Suomeen paenneita pakolaisia esim. juutalaisia ja poliittisia vastustajia.
- **Suomalaiset vapaaehtoiset SS-sotilaat** osallistuivat itärintaman taisteluihin, ja myös sotarikoksiin esim. siviilien teloituksiin.
- Sodan jälkeen yli 60 000 ihmistä luovutettiin Neuvostoliitolle, mm. inkeriläisiä.

Lapin sota merkitsi Lapin täydellistä tuhoa ”poltetun maan taktiikan” ansiosta. Suurin kauppala Rovaniemi tuhottiin lähes täysin. Lapin asukkaita evakuoitiin karjoineen Pohjanmaalle ja Ruotsiin. Huhtikuun lopussa 1945 Lappi oli vapaa saksalaisista ja Suomi siirtyi sodasta rauhan aikaan.

Lähde: Wikipedia.

Pohdi:

1. Millaiset olivat suomalaisten tavoitteet a) talvi- b) jatko- c) Lapin sodassa?
2. Olisiko talvisota ollut estettävissä? Ota kantaa ja perustelee.
3. Miksi on sanottu, että talvisota oli Stalinille opetus, jota hän ei koskaan unohtanut?
4. Suomea on jatkosodassa verrattu niin ajopuuhun kuin koskiveneeseen. Selitä näiden teorioiden ajatus.
5. Vertaile talvisodan ja jatkosodan jälkeisiä rauhanehtoja. Mitä samaa ja erilaista niissä voidaan havaita?

Jälleenrakentamisen ja puolueettomuuden aikakausi

Uudet haasteet sodan jälkeen

- Suomi pyrki parhaansa mukaan noudattamaan välirauhan 19.9.1944 ehtoja, ettei syytä uuteen sotaan tulisi.
- **Asekätkentä** paljastui 1945: armeija piti riisua aseista, mutta laaja joukko sotilaita oli piilottanut aseita eri puolille maata mahdollisen sodan varalle. Kätkennässä mukana olleille upseereille langetettiin vankilatuomiot.
- “Neuvostoliittoa ei pidä ärsyttää, vihan tilalle rakennettava luottamusta”, totesi maan presidentiksi Mannerheimin väistyttyä 1946 noussut Paasikivi.
- **Liittoutuneiden valvontakomissio** (Zdanovin johtama) saapui Helsinkiin valvomaan rauhannehtojen noudattamista. Se poistui maasta, kun rauha oli vahvistettu Pariisissa 1947.
- Venäläisiä sotilaita siirtyi Porkkalan tukikohtaan; suomalaisille ei sallittu vapaata pääsyä alueelle ja ilmassa oli neuvostomiehityksen pelkoa.
- Kommunistien toiminta tuli lailliseksi sodan jälkeen. Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) saavutti merkittävän vaalivoiton vuoden 1945 eduskuntavaaleissa.
- **“Vaaran vuosilla”** 1944-48 on tarkoitettu suomalaisten porvarillisten ryhmien pelkoa Suomen ääriivasemmistoa kohtaan. Pelkoa oli esim. vallankaappauksen suunnittelusta mahdollisesti yhdessä Neuvostoliiton kanssa tai Neuvostoliiton miehityksestä.
- Myös SDP huolissaan SKDL:n vahvasta esiinmarssista, ja aloitti **Jo riittää -kampanjan** 1947 ääriivasemmistoa vastaan 1947. Seuraavissa eduskuntavaaleissa 1948 SKDL kärsikin vaalitappion.

Historian tutkimus on osoittanut vaaran vuosien pelot liioitelluiksi; ääriivasemmistö oli liian hajanainen ja heikko minkäänlaisen kaappauksen suorittamiseksi, vaikka puheet olivat kovia (Hertta Kuusinen: “Tshekko-lovakian tie on Suomen tie...”). Neuvostoliitolle riitti YYA-sopimuksen antamat vakuudet Suomen suhteen.

Maa elpyy sodasta

- Maassa vallitsi edelleen ruokapula ja kortsäännöstely vuoteen 1954 asti.
- **Suuret ikäluokat** syntyivät 1940-luvun lopulla, kun vuosittain syntyi yli 100 000 lasta.
- Helsinki isännöi **olympiakisaja** kesällä 1952 ja Suomi avautui hiljalleen ulkomaailmalle.
- Jälleenrakentamiseen tarvittiin työvoimaa: kaupunkeja oli pommitettu ja Lappi poltettu, tuhannet miehet olivat poissa työvoimasta.
- Karjalaiset yritettiin auttaa uuden elämän alkuun **maanhankintalailla** ja asutussuunnitelmalla.
- Sotakorvaukset maksettiin vuoteen 1952 mennessä. Neuvostoliitto alensi loppusumman puoleen vuonna 1948 yrittäessään nostaa SKDL:n suosiota.
- Suomi ei ottanut vastaan USA:n tarjoamaa **Marshallin apua**, koska NL piti sitä vihamielisinä toimina.
- Metall- ja puuteollisuuden tuotteet olivat keskeisiä niin sotakorvauksissa kuin ulkomaankaupassa: laivoja, kaapeleita, koneita & laitteita, joilta vaadittiin korkeaa laatua.
- **Sotasylliset** tuomittiin rauhanehtojen mukaisesti vuonna 1946. Jatkosodan aikainen presidentti Ryti sai raskaimman tuomion (10 vuotta kuritushuoneessa), monia sotien aikaisia ministereitä vankeuteen 2-6 vuodeksi (esim. SDP:n Väinö Tanner).
- Monet kokivat oikeudenkäynnin epäoikeudenmukaisena, koska katsoivat presidentin tehneen parhaansa Suomen puolesta.
- Oikeusministerinä toimi oikeudenkäynnin aikana Urho Kekkonen, joka saavutti toiminnallaan Neuvostoliiton luottamuksen.

Paasikiven linjalla puolueettomuuteen

Kertaa mitä sotilaallisia liittoutumia syntyi toisen maailmansodan jälkeen. Mitkä valtiot pysyivät liittoutumien ulkopuolella? Miksi?

Eurooppa kylmän sodan aikana

Lähde: Wikipedia.

“Maantieteelle emme mahda mitään” - J.K. Paasikivi

- Suomen ulkopoliitiikan suunnan oli Paasikiven mukaan muututtava.
- Neuvostoliitto oli Suomen rajanaapuri ja suurvalta, eli tosiasiat on tunnustettava.
- Vihan sijaan oli rakennettava luottamusta Neuvostoliiton kanssa.
- Suomen tuli pysyä sotilaallisten liittoutumien ulkopuolella
- Neuvostoliitto halusi turvata Suomen vastaisen rajan ja ehdotti 1948 **YYA-sopimusta** (Ystävyyssyhteistyö- ja avunantosopimus).
- Paasikivi muotoili vastaehdotuksen, joka meni läpi: Suomi oli vastuussa vain oman alueensa puolustuksesta ja tarvittaessa Suomi saattoi pyytää apua Neuvostoliitolta. Avusta tuli neuvotella erikseen.
- YYA-sopimus allekirjoitettiin Moskovassa 1948 ja siitä tuli Suomen ulkopoliittinen kulmakivi vuosikymmeniksi. YYA-sopimus edellytti kaupan ja kulttuurin alojen yhteistyön lisäämistä.
- Sotakorvauksien maksamisen jälkeen 1952 kauppa Neuvostoliiton kanssa jatkui vilkkaana.
- Neuvostoliitto ilmoitti 1955 palauttavansa Porkkalan. Vuokra-ajaksi oli määrätty 50 vuotta, mutta ydinaseaikana Neuvostoliitto ei enää tarvinnut Porkkalan kaltaisia tukikohtia.
- Porkkalan palautus vahvisti luottamusta Suomen ja Neuvostoliiton välillä ja oli tavallaan palkkio Paasikiven työstä maiden välisten suhteiden normalisoimiseksi.
- Kylmä sota hellitti hetkeksi Stalin kuoltua 1953 ja 1955 Suomi pääsi YK:n jäseneksi ja Pohjoismaiden neuvoston jäseneksi.

Porkkalan halki kuljettaessa junien ikkunat peitettiin luukuilla. Porkkalan alue olikin maan ”pisin tunneli”. Porkkala oli tykinkantaman päässä eduskuntatalosta ja herätti huolta suomalaisissa. Yllättäen Porkkala luovutettiin takaisin jo vuonna 1956.

Lähde: Wikipedia.

Kekkosen ajan Suomi (1956-1981)

Tehtävä

Selvitä Urho Kekkonen poliittiset vaiheet ennen presidentiksi tuloa 1956. Etsi tietoa oppikirjoista ja internetistä.

Vuosien 1956 ja 1962 presidentinvaalit

- Maalaisliiton ehdokas Urho Kekkonen voitti tiukan valitsijamiesvaalin kolmannella kierroksella (151-149), jossa vastaehdokkaana oli K.J. Fagerholm (SDP).
- Heti vaalien jälkeen maassa alkoi **yleislakko**: työväki vaati ja sai reilun palkankorotuksen, mikä kiihdytti inflaatiota.
- Paasikiven linja oli korostanut idänsuhteiden merkitystä ulkopoliitikassa. Kekkonen pyrki laajentamaan ulkopoliitikkaa myös lännen suuntaan vaarantamatta idänsuhteita. Se onnistui, koska Kekkonen oli Neuvostoliiton poliittisen johdon suosiossa.
- Vuoden **1961 noottikriisin** on arveltu olleen NL:n keino vahvistaa Kekkonen asemaa.
- **Honka-liitto** pyrki syrjäyttämään Kekkonen presidentin tehtävästä ja nostamaan presidentiksi Olavi Hongan, jota SDP ja Kokoomus kannattivat.
- Neuvostoliiton antamassa nootissa viitattiin sotilaallisen uhkan kasvuun Itämerellä Saksan toimesta ja vaadittiin keskusteluja Suomen ja Neuvostoliiton sotilaallisesta yhteistyöstä.
- Kekkonen lensi heti Neuvostoliittoon ja tilanne laukesi: Kekkonen ilmoitti, ettei Neuvostoliiton väliintuloa YYA-sopimuksen pohjalta tarvita.
- Honka-liitto hajosi ja Kekkonen valittiin selvällä enemmistöllä presidentiksi 1962.
- Seuraavissa vaaleissa Kekkonen valinta presidentiksi oli itsestäänselvyys.

Paasikivi ja Kekkonen loivat uuden luottamukseen perustuvan ulkopoliittisen linjan. Paasikivi (KOK) oli presidenttinä vuodet 1946-56 ja Kekkonen (ML) vuodet 1956-82.

Lähde: Wikipedia.

Puolueettomuuspolitiikan vakiintuminen

- Kylmä sota merkitsi sotilaallisten liittoumien, Naton ja Varsovan liiton, syntyä.
- Suomi pysytteli sotilasliittojen ja suurvaltakriisien ulkopuolella.
- Tavoitteena oli **puolueettomuus**, jossa "Suomi on kansainvälisen politiikan lääkäri, ei tuomari", kuten Kekkonen tilannetta kuvaili.
- Taloudellinen **integraatio** käynnistyi Euroopassa: Suomi teki erillissopimuksia EEC:n, SEV:in ja EFTA:n kanssa (ns. Finefta). Läntiseen yhteistyöhön vaadittiin kuitenkin Neuvostoliiton suostumus ja YYA-sopimus kahlitsi Suomen liikkumavaraa.
- Kekkonen kaudella Britannia, Ranska ja USA ilmaisivat luottavansa Suomen puolueettomuuteen.
- Hyvät suhteet neuvostojohtoon olivat tärkeitä: Hrustsevin syrjäyttämisen jälkeen 1964 suhteet viilenivät mm. Tshekkoslovakiassa miehityksen aikana 1968.
- Neuvostoliitto pyrki tiivistämään otettaan Suomesta ja ehdotti yhteisiä sotaharjoituksia 1978, joista Kekkonen kieltäytyi
- Neuvostoliitto vaikutti sisäpolitiikkaan esim. **Yöpakkasten** aikana 1958: maan hallituksen tuli nauttia paitsi eduskunnan myös neuvostojohtoon luottamusta tai erottava kuten kävi vuonna 1958, jolloin SKDL jätettiin oppositioon Fagerholmin johtamasta hallituksesta, johon Neuvostoliitto vastasi jäädyttämällä kauppasuhteet.
- Länsi-Saksassa alettiin puhua 1960-luvun lopulla **suometumisesta (Finnlandisierung)**: Suomen tilannetta pidettiin vaarallisena esimerkkinä tilanteesta, jossa itsenäinen valtio on joutunut suurvallan puristukseen. Kekkonen kiisti jyrkästi suomettumisen.
- Käytännössä Suomessa ei saanut vapaasti arvostella Neuvostoliittoa ja siihen kriittisesti suhtautuvat poliitikot ja puolueet (KOK) ajautuivat oppositioon.
- Tv-ohjelmia, lehdistöä, kirjallisuutta ja elokuvia sensuroitiin neuvostovastaisuuden takia (**itsesensuuri**).

Hyvät idänsuhteet loivat pohjan vilkkaalle bilateraalille kaupankäynnille ja Neuvostoliitosta tuli tärkein kauppakumppani, mikä tarkoitti vaurautta ja työtä suomalaisille.

Lähde: Wikipedia.

- Kekkonen onnistui saamaan korvaamattoman aseman. Vuoden **1973 poikkeuslaki** osoitti demokratian olevan kriisissä, kun presidentinvaalit jätettiin kokonaan pitämättä Kekkonen toivomuksesta ja eduskunta säätöi poikkeuslain Kekkonen toimikauden jatkamiseksi ilman vaaleja.
- Kekkonen ulkopoliittisen toiminnan huipentumana voidaan pitää vuoden 1975 **Euroopan Turvallisuus- ja Yhteistyökonferenssiä (ETYK)** Helsingissä, johon osallistuivat supervaltajohtajat (Brezhnev ja Ford) sekä kaikki Euroopan valtiot Albaniaa lukuun ottamatta.
- Kokouksen päätösasiakirjassa sitouduttiin edistämään rauhaa, vapaampaa liikkuvuutta ja vähentämään sodan uhkaa Euroopassa, ETYK voidaankin nähdä ensimmäisenä askeleena rautaesiripun murtumisessa ja Neuvostoliiton hajoamisessa.
- Kekkonen sairastui vakavasti, mutta valittiin vielä 1978 presidentiksi ylivoimaisella enemmistöllä.

Tehtävä

Selitä omin sanoin kylmän sodan Suomeen liittyviä käsitteitä: *Vaaran vuodet, asekatkentuuttu, yöpakkaset, noottikriisi, suomettuminen, puolueettomuuspolitiikka*

Neuvostoliiton hajoaminen ja Suomi

- Iäkäs Kekkonen jäi syrjään 1981 ja Mauno **Koivistosta** (SDP) tuli presidentti 1982. Paasikiven-Kekkonen-linja jatkui entisellään, ja YYA-sopimusta jatkettiin.
- 1985 **Gorbatshev** nousi Neuvostoliiton johtoon. Hänen uudistustensa takia kylmä sota alkoi lieentyä, ja Neuvostoliitto luotti Suomen puolueettomuuteen.
- Koiviston kaudella Suomi liittyi **Euroopan neuvoston** jäseneksi.
- Kun Saksat yhdistyivät ja kylmä sota laantui, Suomi ilmoitti YYA-sopimuksen Saksaa koskettavat pykälät vanhentuneiksi.
- "Suomi pitää yllä tarpeen vaatimaa puolustuskykyä" - armeijan varustelurajoituksista luovuttiin Neuvostoliitosta välittämättä.
- Kun Baltian maat itsenäistyivät uudelleen Suomi oli loppuun asti uskollinen Neuvostoliitolle eikä tukenut Baltian maiden irtautumispyrkimyksiä 1990, joka on aiheuttanut katkeruutta Suomea kohtaan.

Neuvostomiehitys Virossa kesti noin 50 vuotta. Viroa venäläistettiin; asukkaita kuljetettiin Siperiaan ja venäläisiä Viroom. Itsenäisyyden kaipuu oli Baltian maissa vahva, koska ne olivat jo olleet itsenäisiä 1918-1940 välisen ajan.

- 1991 Neuvostoliitto hajosi. Venäjän ensimmäinen presidentti **Boris Jeltsin** vieraili Suomessa 1991 ja tunnusti Neuvostoliiton aloittaneen talvisodan 1939.
- YYA-sopimus raukesi ja sen tilalle tuli **sopimus suhteiden perusteista** 1991.
- Idänkauppa romahti ja kansainvälinen lama saavutti Suomen. Seurauksena oli konkurssien aalto ja joukkotyöttömyyttä.
- Suomi hakeutui tiiviimpään yhteistyöhön poliittisesti ja taloudellisesti lännen kanssa ja teki EU-jäsenyys-hakemuksen Ruotsin tapaan.
- Suomessa järjestettiin neuvoo-antava **kansanäänestys** 1994 EU-jäsenyydestä. Noin 56% kannatti jäsenyyttä ja 1.1.1995 **Suomesta EU:n jäsen** yhdessä Ruotsin kanssa
- **Euro** korvasi markan 2002.
- Koiviston jälkeen presidentiksi nousi Martti Ahtisaari (SDP) ensimmäistä kertaa suoralla kaksivaiheisella vaalitavalla 1994.

Pohdi:

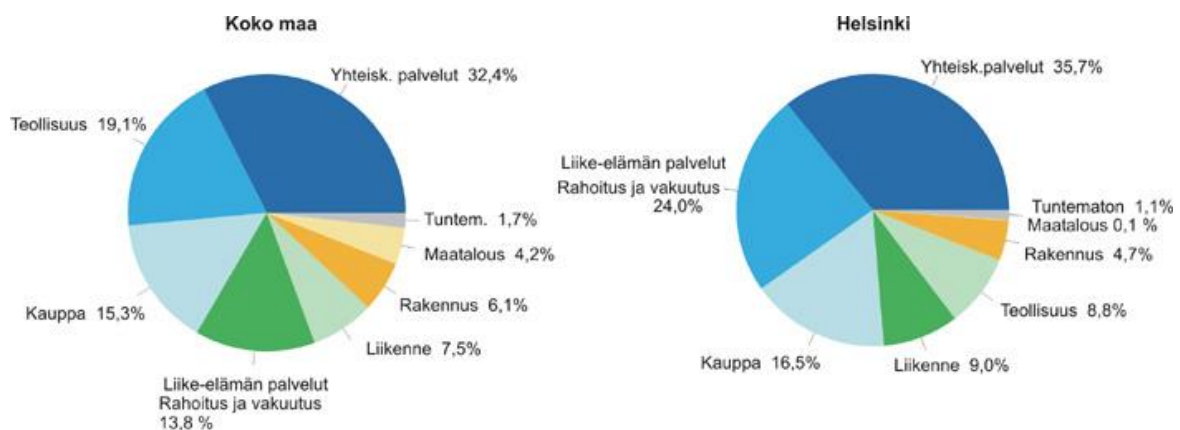
1. Miksi Kekkonen herätti sekä ihailua että vastustusta Suomen presidenttinä?
2. Oliko Suomi Kekkonen kaudella suomettunut? Ota kantaa perustellen.
3. Millaisia kriisejä yöpakkaset ja noottikriisi olivat Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa?
4. Miksei Suomesta tullut Naton tai Varsovan liiton jäsenmaata?
5. Millaiset poliittiset ja taloudelliset seikat vaikuttivat siihen, että Suomi haki EU-jäsenyyttä?

Kansainvälistyvä hyvinvointi-Suomi

Rakennemuutoksen aika

- Sotien jälkeen Suomi oli vielä agraarinen yhteiskunta, jossa alkutuotanto työllisti eniten ihmisiä.
- Sotakorvausten maksaminen vauhditti metalliteollisuuden kasvua.
- Teollisuus ja muu jalostus loivat uusia työpaikkoja kasvaviin kaupunkeihin, jonka seurauksena oli **muuttoliike** maalta kaupunkiin ja aina Ruotsiin asti, jossa vallitsi työvoimapula ja palkkataso oli korkeampi kuin Suomessa 1950-1970-luvuilla.
- Satojatuhansia suomalaisia muutti Ruotsiin ja vain osa palasi takaisin.
- Palveluammatit lisääntyivät ja alkoivat työllistää yhä enemmän väkeä eli tapahtui **elinkeinorakenteen muutos**.
- Maatalouden tehottomuus johtui pientilavaltaisuudesta ja tekniikan hitaasta kehityksestä, mutta vähitellen traktori ja muut koneet korvasivat fyysisen työvoiman tarvetta.
- Pientiloja ei kannattanut koneellistaa ja maaseutu alkoi vähitellen autioitua.
- Nainen otti paikkansa kodin ulkopuolella työelämässä ”miesten töissä”.
- Koulutusmahdollisuudet paranivat viimeistään peruskoulu-uudistuksen myötä ja naisten osuus korkeakouluopiskelijoista nousi huomattavasti.
- Naisten mahdollisuuksia työmarkkinoilla parannettiin lainsäädännöllä; viimeisinä avautuivat työt armeijan ja kirkon parissa.
- Naisten osuus työvoimasta on Suomessa poikkeuksellisen korkea esim. Keski- ja Etelä-Eurooppaan verrattuna.
- Lapsiluku pieneni koska perhesuunnittelu, ehkäisyn yleistyminen ja vapaampi aborttilainsäädäntö vaikuttivat syntyvyyden laskuun maassa.

Elinkeinorakenne koko maassa ja Helsingissä vuonna 2004.

Lähde: Tilastokeskus.

Väestön määrä Suomessa vuosina 1912-2006.

Vuosi	Väkiluku	Vuosittainen väestönkasvu (%)
1912	3 015 500	1,2
1917	3 134 300	0,6
1950	4 029 803	1,0
1991	5 029 002	0,6
2006	5 276 955	0,4

Lähde: Tilastokeskus

Kohti pohjoismaista hyvinvointivaltiota

- Ensimmäiset askeleet **hyvinvointivaltion** suuntaan otettiin jo ennen sotia: äitiysavustus ja kansaneläke saatiin 1937.
- Hyvinvointivaltiossa yhteiskunta tukee perheitä ja yksilöitä elämän eri vaiheissa; lapsen syntyessä, työttömyyden, vanhuuden jne. aikana jakamalla erilaisia **tulonsiirtoja** ja apua.
- Aluksi palvelut oli tarkoitettu vain kaikkein heikoimmassa asemassa oleville.
- Hyvinvointivaltion rakentaminen jatkui rauhan tultua Ruotsin ja Britannian mallien mukaan.
- Sotien takia maassa oli köyhyyttä ja paljon yhteiskunnan avun tarpeessa olevia: lapsiperheet, karjalaiset evakot, Lapin asukkaat, sotaveteraanit, jne.
- Hyvinvointivaltio perustui lakeihin, verotukseen ja **universalismin** periaatteeseen; useimmat etuisuudet annetaan kaikille esim. lapsilisä.
- **Peruskoulu-uudistus** 1968 merkitsi kansa- ja oppikoulujärjestelmän siirtymistä historiaan, kun luotiin kaikille maksuton yhdeksänvuotinen peruskoulutus. Uudistus lisäsi tasa-arvoa ja mahdollisuuksia saada koulutusta perheen varallisuuteen katsomatta.
- Lamavuosina kuten 1994-1995 hyvinvointivaltiota kritisoitiin sen tehottomuudesta ja kalleudesta ja etuisuuksia alettiin leikata rahan puutteen takia.
- Hyvinvointivaltion on väitetty passivoivan kansalaisia, kun tulonsiirroilla voi elää paremmin kuin pienellä palkalla (**kannustinloukku**).
- Hyvinvointivaltiosta on vähitellen siirrytty **hyvinvointiyhteiskuntaan**, jossa myös kansalaisen omaa vastuuta korostetaan.

Traktorit ja autot olivat vaurastuvan Suomen symboleita. Hevonen alkoi käydä harvinaisemmaksi työjuhtana. Maatiloja lopetettiin runsaasti elinkeinorakenteen muuttuessa ja 1990-luvulla EU-jäsenyyden koitettua, koska maataloustuen perusteet muuttuivat. Vain suurtilat ovat nykyisin kannattavia.

Hyvinvointivaltion tärkeitä merkkipaaluja:

- 1921 oppivelvollisuus
- 1937 äitiysavustus vähävaraisille ja kansaneläke
- 1943 lapsilisät vähävaraisille ja maksuton kouluruokailu
- 1944 neuvolatoiminta käynnistyi
- 1948 lapsilisän maksaminen kaikille lapsiperheille
- 1959 työttömyyskorvaukset
- 1962 ansiosidonnaiset työeläkkeet
- 1964 sairausvakuutus ja 54 päivän mittainen äitiyspäiväraha
- 1965 40-tuntinen työviikko
- 1968 maksuton yhdeksänvuotinen peruskoulu
- 1970 viisipäiväinen työviikko
- 1972 kunnalliset terveyskeskukset
- 1973 kunnallinen lasten päivähoito
- 1978 isyysloma (nykyisin isyysvapaa)
- 1990 päivähoito alle 3-vuotiaille lapsille
- 2001 kunnille velvollisuus järjestää maksuton esiopetus
- 2015 pakollinen esikoulu kaikille 6-vuotiaille lapsille
- 2020(?) sote-uudistus

Tehtävä

Laadi luettelo niistä hyvinvointivaltion palveluista, joista olet päässyt osalliseksi.

Loppukertaus 3. kurssista.

Valitse sopivin vaihtoehto. Oikea rivi on oppimateriaalin lopussa.

1. Suomen sodan päättänyt rauha Ruotsin ja Venäjän välillä solmittiin:

A) Turussa vuonna 1808 b) Haminassa 1809 c) Porvoossa 1809

2. Mitä keisari Aleksanteri I lupasi säädylle Porvoossa 1809?

**A) Suomesta tehdään itsenäinen valtio Venäjän suojeluksessa
B) Venäjä aikoo estää Ruotsin aiheet Suomen takaisinvaltaamiseksi
C) Suomi saa jatkaa vanhojen Ruotsin lakien noudattamista**

3. Millä nimellä voidaan kutsua Nikolai I:n valtakautta Suomen näkökulmasta?

**A) perustuslaillisuuden aikakausi
B) taantumuksen kausi
c) vapautumisen ja uudistusten kausi**

4. Vuonna 1863 annetun kieliasetuksen taustalla vaikutti:

A) Snellman b) Lönnrot c) Runeberg d) A.I. Arwidsson

5. Miksi Venäjä oli huolissaan Pietarin turvallisuudesta 1800-luvun lopulla?

**A) suomalaisiin ei voinut luottaa maan puolustamisessa
B) Saksa koettiin uhkaavana suurvaltana c
) Pietarissa esiintyi runsaasti levottomuuksia ja lakkoja**

6. Mikä Venäjän yhteydessä olleista vähemmistökansoista kapinoi venäläisiä vastaan kahdesti 1800-luvulla?

A) virolaiset b) juutalaiset c) tataarit d) puolalaiset

7. Kuka pani ns. Helmikuun manifestin toimeksi Suomessa 1899?

A) ministerivaltiosihtööri Bobrikov b) senaatti c) kenraalikuvernööri

8. Miksi sortotoimet lopetettiin toistaiseksi vuonna 1905?

- A) Venäjä katsoi, ettei sortaminen ole lopulta järkevää toimintaa
- B) Schauman ampui kenraalikuvernöörin Helsingissä
- C) keisaria vastaan tehtiin pommiattentaatti Pietarissa 1905
- D) Venäjä hävisi sodan Japanille

9. Kuka nousi Venäjän johtajaksi keisarin kukistuttua vuonna 1917?

- a) Kerenski
- b) Lenin
- c) Stalin

10. Miksi Suomen itsenäisyyspäivää juhlitaan joulukuun kuudentena päivänä?

- A) Suomen itsenäisyys tunnustettiin silloin bolševikkien toimesta
- B) Ruotsi ilmoitti pitävänsä Suomea itsenäisenä valtiona
- C) Svinhufvud antoi itsenäisyysensaatin esityksen eduskunnalle
- D) Eduskunta äänesti itsenäisyysasiasta 6.12.

11. Kuka oli tasavallan ensimmäinen presidentti?

- A) Svinhufvud
- b) Friedrich Karl
- c) K.J. Ståhlberg
- d) Mannerheim

12. Milloin Suomen ja Neuvosto-Venäjän välinen rauha solmittiin Tartossa?

- A) Vuonna 1918
- b) Vuonna 1920
- c) Vuonna 1938
- d) Vuonna 1947

13. Mikä seuraavista alueista ei kuulunut Moskovan rauhassa 1940 luovutettuihin alueisiin?

- A) Porkkala
- b) Karjala
- c) Kalastajasaarenon satama
- d) osat Sallasta

14. Kuka johti Suomen sotatoimia talvi- ja jatkosodassa?

- A) Kyösti Kallio
- b) Mannerheim
- c) Risto Ryti

15. Kuinka paljon suomalaisia kaatui toisen maailmansodan aikana sodissa?

- A) vain muutama tuhat
- b) noin 50 000
- c) yli 80 000
- d) noin 100 000 suomalaista

16. Mikä väite lotta -järjestöstä pitää paikkansa?

- A) se perustettiin 1930-luvun alussa
- B) se teki yhteistyötä lapuanliikkeen jäsenten kanssa
- C) se osallistui aseellisesti Suomen puolustamiseen sodissa
- D) Neuvostoliitto vaati sen lakkauttamista jatkosodan jälkeen

17. Millaisen rangaistuksen presidentti Ryti sai oikeudelta 1946?

- A) vapauttavan tuomion
- b) lyhyen vankeusrangaistuksen
- c) kuolemantuomion
- d) kuritushuonetta 10 vuotta

18. Saiko Suomi sotakorvauksen maksettua Neuvostoliitolle?

- A) sai kokonaisuudessaan vuoteen 1956 mennessä
- B) kyllä ja siksi Neuvostoliitto palautti Porkkalan 1956
- C) Suomi maksoi vaaditun, alennetun summan kokonaisuudessaan
- D) Marshall-avun turvin sotakorvausta saatiin maksettua osittain

19. Kenen presidentin kaudella Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa YYA-sopimuksen?

- A) Paasikiven
- b) Kekkonen
- c) Koiviston
- d) Risto Rydin

20. Mitä erikoista tapahtui vuoden 1973 presidentinvaaleissa?

- A) Kekkonen ilmoitti, ettei halua jatkaa presidenttinä
- B) Vaalit jäivät kokonaan pitämättä
- C) Kekkonen sai lisää aikaa viisi vuotta maan johdossa
- D) Neuvostoliitto ilmoitti nootilla, että Kekkonen täytyy jatkaa presidenttinä

Kurssi 4: Eurooppalaisen maailmankuvan kehitys

Kurssin tavoitteet

Kurssi tarkastelee yhteiskunnallisen ajattelun, aatteiden ja ihmisoikeuksien kehittymistä sekä myyttisiä, uskonnollisia ja tieteellisiä maailmanselityksiä antiikista nykypäivään. Kurssilla perehdytään kulttuuriperintöön, taiteeseen ja tieteeseen oman aikansa ilmentäjinä Euroopassa. Tarkastelun kohteena on eurooppalainen ihminen, yksilön ja yhteiskunnan suhde, sukupuoli ja arkielämä.

Kurssin tavoitteena on, että opiskelija

- tuntee Euroopan keskeisen kulttuuriperinnön ja ymmärtää Euroopan kulttuuriin vaikuttaneita tekijöitä
- osaa eritellä tieteen saavutusten merkitystä ja eri aikakausien maailmankuvia
- osaa arvioida erilaisten aatteiden kehitystä sekä niiden vaikutuksia ympäröivään maailmaan
- kykenee analysoimaan kulttuuria sen historiallisessa kontekstissa sekä ymmärtämään kulttuurin ja politiikan keskinäisen vuorovaikutuksen
- osaa tarkastella eurooppalaista kulttuuria osana kulttuurin globalisaatiota.

Keskeiset sisällöt:

Antiikin kulttuuripiiri

- kulttuurit ja elämäntavat
- tieteen ensiaskeleet ja demokratian synty

Keskiajan kulttuuri

- keskiaikainen maailmankuva
- uskonto, kulttuuri ja kulttuuripiirien vuorovaikutus

Uuden ajan murros

- renessanssi ja tiedon vallankumous
- reformaation merkitys
- itsevaltiuden ajan kulttuuri

Valistuksen aikakausi

- luonnontieteellisen maailmankuvan kehitys
- valistuksen aatepohja ja sen vaikutukset
- ihmisoikeuksien ja tasa-arvoajattelun syntyminen

Aatteiden ja teollistumisen aika

- keskeiset aatesuuntaukset ja taidevirtaukset
- tiede uskonnon haastajana
- porvariston vuosisata ja yhteiskunnalliset muutokset

Monimuotoinen nykyaika

- massojen aika, populaarikulttuurin synty ja sen kaupallistuminen
- kulttuurin globalisoituminen
- sukupuoliroolien murros
- tieteen kehitys ja median kasvava merkitys

Lähde: Pixabay

Antiikin Kreikan kulttuuripiiri

Tehtävä:

Määrittele seuraavat käsitteet: *minolainen kulttuuri, demokratia, klassinen kausi, hellenismi, olympolainen jumalaperhe*

Mistä Kreikan kulttuuri sai vaikutteita?

- Kreikkalainen myytti foinikialaisprinsessa **Europesta** kertoo, miten sivistys saapui Lähi-idästä Kreetan saarelle Europen välityksellä.
- Kreetalle kehittyi korkeatasoinen **minolainen kulttuuri**, joka nimettiin myyttisen kuningas **Minoksen** mukaan. Sen keskus oli palatsikaupunki **Knossos**, jota englantilaisen Arthur Evansin johdolla alettiin tutkia 1800-luvun lopulla. Tempelit, esineet ja freskot kertoivat sivistyksestä ja yhteyksistä Afrikkaan asti (ns. ”apinakuvat”).
- Minolainen kulttuuri tuhoutui äkillisesti mahdollisesti maanjäristyksen tai tsunamin seurauksena. **Mykene** nousi uudeksi keskuksesi mantereella
- Jokilaaksojen korkeakulttuuri (Euftrat & Tigris, Niili) vaikuttivat vahvasti antiikin kulttuuriin esim. Kreetalla käytetty kirjoitustapa, taiteen tyylisuunnat.
- Hammurabin laki oli esimerkkinä myöhemmille laeille.
- Myös matematiikka ja tähtitiede omaksuttiin idästä.
- Lähi-idästä tuli myös itsevaltainen hallintotapa ja käsitys hallitsijan jumalallisuudesta.
- Kreikassa oli vallalla **polyteistinen uskonto** eli monia eri jumaluuksia.
- Vaikutteet siirtyivät alueelta toiselle kaupan ja siirtolaisuuden välityksellä eri puolille Välimerta.

Viinintarjoilijoita Knossokselta Kreetan saarelta. Hahmojen asento ja kuvaustapa viittaa egyptiläiseen taiteeseen.

shutterstock.com • 242240128

Lähde: Pixabay

Myyttinen maailmankuva

- Perinteisten tarinoiden eli **myyttien** kautta selitettiin asioita, ilmiöitä ja tapahtumia, joita ei osattu ilmaista tieteen kielellä kuten elämän ja maapallon synty, vuodenaikojen vaihtelut, luonnonilmiöt, jne.
- Vanhin **monoteistinen** uskonto on juutalaisuus, jossa Jahve on ainoa jumala.
- Kreikkalainen uskonnollinen elämä perustui **olympolaiseen jumalaperheeseen**, jossa eri jumalat ryhmittivät perheeksi pääjumala Zeuksen ja hänen puolisonsa Heran ympärille.
- Papisto hoiti jumalten palvontamenot kansalaisten puolesta; uhrit ja juhlat.
- Dionysoksen palvontamenoista kehittyi vähitellen teatteritaide.
- **Olympiadin** (neljän vuoden kausi) välein pidettiin **olympiakisat** pääjumala Zeuksen kunniaksi.
- Jumalia kuvattiin mielellään kuvanveistossa ihmisen kaltaisina: inhimillisinä, mutta kuolemattomina. Kreikkalaisten mielestä jumalat vaikuttivat suoraan ihmisten kohtaloihin.
- Taide ja uskonto liittyivät tiukasti toisiinsa antiikissa.
- Roomalaiset omaksuivat kreikkalaisen jumalamaailman vallattuaan Kreikan alueen, ja jumalille annettiin uudet, latinankieliset nimet.
- **Oraakkelit** eli ennustajat olivat arvostettuja. Tärkein oli Delfoin oraakkeli, jolta kysyttiin neuvoa merkittävien päätösten edessä; sota, rauha, jne.

Tehtävä

Tutustu kreikkalaisiin jumaliin ja laadi itsellesi taulukko.

Kreikka	nimi Roomassa	selitys, vastuualue
Zeus		
Hera		
Afrodite		
Dionysos		
Ares		

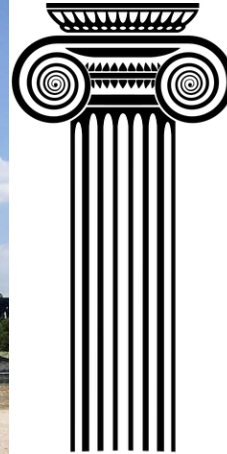
Kreikkalaisen kulttuurin osa-alueet

Rakennustaide

- Tempelit rakennettiin jumalten asuinsijoiksi. Niille tyypillistä oli suorakaiteen muotoisuus, päätykolmio ja pylväät, kirkkaat värit.
- Tyyliunat olivat **doorilainen, joonialainen ja korinttilainen tyyli**. Pylväiden koristelu ja paksuus vaihtelivat tyyliunittain
- Teatterit olivat avoimia amfiteattereita, joihin mahtui tuhansia katsojia. Esimerkiksi näytelmäkilpailut olivat suosittua ajanvietettä. Amfiteatterin rakenne ja muoto varmisti näkyvyyden ja hyvän akustiikan.

- Rakennustaiteeseen kuuluivat myös **stadionit** ja kylpylät, sekä julkiset rakennukset esim. **Akropolis** kukkulalla Ateenassa.

**Korinttilainen temppeli Ateenassa; tyyliuunnalle tyypillisiä olivat lehväaiheilla koristellut pylväät.
Joonialainen temppeli on helppo tunnistaa pukinsarvikoristeesta.**

Lähde: Pixabay

Kuvanveisto

- Suosituimmat aiheet olivat jumalat ja nuoria neitoja tai alastomia miehiä esittävät veistokset.
- **Arkaainen** eli vanhin tyyli: selkeät vaikutteet Egyptistä, jäykkä ilmaisu, arkaainen hymy.
- **Klassinen** tyyli: elävä, luonnollinen ilmaisu, pyrkimys mittasuhteiden täydellisyyteen.
- **Hellenistinen** tyyli: Aleksanteri Suuren kuolema jälkeen syntyi kreikkalaisen ja itämaisen kulttuurin sekoitus eli **hellenismi**, jolle kuvataiteessa oli tavallista voimakkaiden tunteiden ja dramaattisten tapahtumien kuvaaminen.

Hermes-patsas edustaa klassista tyyliä, minkä tunnistaa asennosta ja kehon luonnollisesta kuvaustavasta.

Lähde: Pixabay

Maalaustaide

- Ruukut eli **amforat** olivat käyttöesineitä viinin ja viljan säilyttämiseen, mutta samalla taideteoksia, koska ne koristeltiin kauniisti, usein myyttisin aihein.

Amforat olivat savenvalajien taidonnäytteitä ja niillä käytiin kauppaa Välimerellä. Ateenan savenvalajat asuivat Kerameikos - kaupunginosassa.

Lähde: Pixabay

Teatteri ja kirjallisuus

- **Kansalliseepos** Ilias ja Odysseia, joiden tekijänä pidetään **Homerosta**, mutta varmuutta ei ole.
 - Kreikan kansalliseepokset toimivat mallina muille Euroopan kansalliseepoksille (esim. Kalevala).
 - Teatteri kehittyi draamakirjallisuuden pohjalta: **komediat** (huvinäytelmät), **tragediat** (murhenäytelmät) ja **satiirit** (ivailut) esitettiin teattereissa musiikin säestyksellä.
 - Esimerkiksi Sofokleen tragedia **Oidipus** opetti, ettei ihmisen pidä yrittää väistää kohtaloaan.
 - Yleisö äänesti näytelmäkilpailun voittajan ja osallistui kovaäänisesti näytelmän kulkuun
 - Kaikki roolit olivat miesten esittämiä, mutta naiset saivat olla katsomossa (vrt. Olympiakisat).
-
- **Filosofit** eli "tiedon rakastajat" panivat myyttiset tarinat syrjään ja pyrkivät löytämään asioille järjellisiä selityksiä: sofistit **Sokrateen** johdolla, **Platon** (Sokrateen oppilas) ja **Aristoteles** (Platonin oppilas) loivat perustan länsimaiselle filosofialle ja tieteelliselle ajattelulle.
 - Filosofian keskiössä oli parhaan yhteiskuntamuodon ja ihmishanteen pohdinta.
 - Hellenistisellä kaudella (323 –30 eaa.) tähtitiede ja matematiikka kehittyivät: **Eukleides** (geometria), **Arkhimedeen laki**, **Pythagoraan lauseke**, jne.
 - **Hellenismi** merkitsi kreikkalaisen ja itämaisen kulttuurin yhteensulautumista.

Ateenan demokratiakokeilu

- **Perikleen kaudella** vallitsi Ateenan hegemonian aika ja kulttuuri kukoisti: kaupunkivaltiota rakennettiin ja demokratiaa kokeiltiin ensi kertaa (n. 400 eaa.)
- Useimmat kaupunkivaltiot (**polikset**) olivat yksin- tai harvainvaltaisesti hallittuja (esim. Spartan **oligarkia**).
- **Kansankokous** (demos = kansa) teki päätöksiä enemmistöperiaatteella. Se oli ylin päättävä elin, jonka kokouksiin vapaasyntyiset miehet (21- v.) saattoivat osallistua vuorollaan eli käytössä oli suora demokratia.
- **Retoriikka** eli puhetaito oli arvossaan ja sitä opetettiin ateenalaisille pojille.
- Ruukunpalasille suoritettu karkotusäänestys (**ostrakismos**) varmisti demokratian säilymisen.
- Ateenan enemmistö eli naiset, metoikit (vierasmaalaiset) ja orjat eivät voineet osallistua päätöksentekoon.
- Suurin osa viroista arvottiin ja päätöksentekoon osallistumisesta maksettiin palkkio.

Rooman kulttuuri

- Rooma oli imperiumi, joka ulottui Lähi-idästä ja Pohjois-Afrikasta aina Keski-Eurooppaan ja Brittein saarille asti. Laajimmillaan se oli 117 jaa.
- Italian alueen alkuperäiskansaa olivat **etruskit**, joilla oli kuningaskuntia kreikkalaisten polisten tapaan. Etruskien kulttuuri on osin tuntematta (esim. kieli), mutta pyörökaari, betonin käyttö, sarkofagit, ja hautamaalaukset kertovat kulttuurin korkeasta tasosta.
- Roomalaiset omaksuivat vaikutteita valtaamiltaan kansoilta, esim. Egyptistä Isis-kultti, Persiasta Mithran palvonta, kreikkalaiset jumalat, tempeleiden pylväät jne.
- Roomalaisilla oli pyrkimys **yhtenäiskulttuurin** luomiseen: Rooman valtakunnassa oli keisarikultti Augustuksesta lähtien, ja latina oli virallinen kieli, ja käytössä oli vain Rooman raha, jne.
- Roomalaiset eivät vain kopioineet, vaan kehittivät kulttuuria edelleen. Esimerkiksi pyörökaarien avulla kehiteltiin akvedukti eli vesijohtoverkko.
- Roomalaista perintöä edustavat juliaaninen kalenteri, roomalaiset numerot ja 12 taulun laki, joka on vaikuttanut voimakkaasti eurooppalaiseen oikeuskäytäntöön sekä latinan kieli.

Forum Romanum oli paitsi Rooman myös koko valtakunnan hallinnollinen keskus.

Lähde: Pixabay

Pääkaupunki Rooma oli miljoonakaupunki

- Viihtyisyyttä ja siisteyttä parannettiin akveduktein ja julkisin käymälöin.
- Amfiteattereissa esitettiin väkivaltaviihdettä ja rikollisten teloituksia, ja esim. gladiaattorit olivat suuria kansansuosikkeja.
- Julkiset kylpylät (termit) ja hevosvaljakkojen kilpa-ajot olivat suosittuja
- Julkisiin amfiteattereihin pääsi ilmaiseksi (Colosseum). "**Leipä ja sirkushuvit**" pitivät kansan rauhallisena.
- Teatteritaide tai olympialaiset eivät saavuttaneet samaa asemaa kuin Kreikassa.
- Miljoonakaupunki vaati rakennustaitoa: **insulat** eli kerrostalot, kivettyt tiet (Via Appia), julkiset käymälät, termit (kylpylät).
- **Domuksissa** eli yhden perheen taloissa saattoi olla juokseva vesi ja lattialämmitys.
- Keisarit pystyttivät voittojensa kunniaksi voitonkaaria (**triumfikaari**).
- Rooma oli meluinen ja likainen kaupunki, jota tulipalot ja taudit vaivasivat (suuri Rooman palo v. 64).

Uskonto

- Rooman alueella oli monia kansoja, kulttuureita ja uskontoja. Esimerkiksi juutalaisia oli paljon.
- Keisaria palvottiin erilaisin uhrein ja juhlin, joista vastasi papisto.
- **Vestan neitsyet** olivat arvostettuja naisia, jotka valvoivat ikuista tulta, koska tulen sammuminen merkitsi uskomusten mukaan Rooman tuhoa.
- Mithran kultti oli varsinkin miesten suosiossa. Kyseessä oli eräänlainen salaseura, jossa uhrattiin eläimiä ja uskottiin että veri puhdisti synneistä.
- **Mithralaisuus** kilpaili tasapäisesti kristinuskon kanssa, joka levisi Eurooppaan Palestiinasta.
- Kristityt olivat aluksi vainottuja, koska eivät palvoneet keisaria jumalana, vaan tunnustivat vain yhden jumalan (monoteismi).
- Kristinuskon sai kannatusta varsinkin naisten ja orjien parissa, aluksi katakombit olivat salaisina kokouspaikkoina.
- Noin 300 jaa. Roomaan tuli uskonnonvapaus ja lopulta kristinuskosta tuli **valtionuskonto**, joka johti suvaitsemattomuuteen muita uskontoja kohtaan.
- Kristinuskon vaikutuksesta Rooman jakautumiseen väitelty kautta aikojen.

Pantheonin kuuluisa okulus keskellä kattoa. Pantheon oli kaikkien jumalten temppeli, mikä kertoo ajoittain valtakunnassa vallinneesta suvaitsevaisuudesta. Pantheon on parhaiten säilyneitä antiikin Rooman rakennuksia.

Lähde: Pixabay.

Pohdi

- Millä perusteella voidaan väittää, että "me kaikki olemme kreikkalaisia"?
- Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä voit havaita kreikkalaisessa ja roomalaisessa kulttuurissa?
- Miten roomalaisen kulttuurin pyrkimys käytännöllisyyteen ilmeni?
- Millaisia haasteita miljoonakaupunki Roomalla oli rakentamisen suhteen?

Keskiajan yhtenäiskulttuuri

- Rooman jakautuminen 395 merkitsi vähitellen myös eurooppalaisen kulttuurin jakautumista kolmeen toisistaan eroavaan kulttuuripiiriin: läntiseen Eurooppaan, Bysanttiin, ja islamilaiseen maailmaan.

Läntinen Eurooppa

- Rooman kaltaisia valtioita ei esiintynyt, hallitsijoiden valta oli heikko ja kirkon asema korostui. Yhdistävänä tekijänä oli kirkollinen kulttuuri ja latinan kieli.
- Kulttuurin tuli palvella kirkon tarpeita; taistelua harhaoppeja ja islamia vastaan sekä kristillisten periaatteiden juurruttamista kansaan.
- Suurin osa ihmisistä oli luku- ja kirjoitustaidottomia ja papiston merkitys korostui oppineena säätynä. Se jakoi sakramentit, piti yllä kirkkokuria ja tulkitsi Raamattua.
- Kirkolla oli myös veronkanto-oikeus ja oma oikeusjärjestelmänsä (kanoninen oikeus).
- Rooman piispa eli **paavi** nousi lännen **katolisen** kirkon johtoon: hänen kannanottonsa olivat lopullisia määräyksiä uskon asioissa. Paavi sotkeutui myös valtopolitiikkaan kuninkaiden tapaan ja alkukirkon köyhyyden ihanne unohtui vähitellen.
- Kirkot kilpailivat katedraaliensa mahtavuudessa toistensa kanssa, jotka rahoitettiin keräämällä kymmenykset seurakuntalaisilta.
- **Luostarit** olivat merkittäviä kulttuurikeskuksia, joissa kopioitiin ja säilytettiin antiikin kirjoituksia (munkit ja nunnat). Luostarit antoivat kristillistä opetusta.
- Luostareissa kehitettiin myös maataloutta ja hoidettiin sairaita.
- Euroopassa asui myös huomattava juutalaisyhteisö, joka keskitettiin omaksi yhteisökseen omalle asuinalueelleen (ghetto). Juutalaiset olivat aktiivisia kauppiaita ja ensimmäisiä pankkiireja, mutta myös alttiina erilaiselle syrjinnälle ja vainolle esim. Mustan surman aikana.

Pariisin Notre Dame edustaa goottilaista rakennustyyliä. Sen suuret ruusuikkunat ja tukipilarit tekivät siitä keskiajan yhden tunnetuimmista katedraaleista. Gootikka syrjäytti vähitellen 1200-1400 -luvulla linnamaisen romaanisen rakennustyylin.

Lähde: Pixabay

Bysantti

- Rooman jakauduttua kulttuurin painopiste siirtyi 300-luvulla jaa. **Itä-Roomaan** eli Bysanttiin, jonka keskuskaupunki oli keisarin nimeä kantanut **Konstantinopoli**.
- Kreikkaa puhuvat bysanttilaiset kutsuivat itseään roomalaisiksi, ja antiikin sivistys säilyi siellä Länsi-Euroopan taantuessa. Bysantin sijainti oli erinomainen kaupan kannalta ja esim. Silkkitie pysyi käytössä.
- Keisari **Justinianuksen** kaudella 500-luvulla koottiin lakikokoelma **Corpus Juris Civilis** ja Hagia Sofian kirkko valmistui. Se kupoli oli jopa suurempi kuin Pantheonissa.
- Bysantin kulttuuri vaikutti mm. Venäjän kulttuuriin: kyrilliset kirjaimet ja kristinuskon ortodoksinen muoto ikonitaiteineen levisivät sinne.
- Bysantti alkoi taantua sydän- ja myöhäiskeskiajalla Länsi-Euroopan ja islamilaisen maailman noustessa.
- Vuonna 1453 **ottomaanit** valtasivat sotien jälkeen Konstantinopolin. Kaupungin nimeksi tuli Istanbul ja Hagia Sofia muutettiin moskeijaksi. Islam levisi myös Balkanin niemimaalla sen kautta.

Islamilainen maailma

- Uusin monoteistinen maailmanuskonto islam syntyi Arabian niemimaalla 600-luvulla profeetta Muhammedin näkyjen pohjalta
- Alun perin arabiankieliseen **Koraaniin** koottiin uskon peruspilarit; aikaa ennen islamia kutsutaan usein "tietämättömyyden ajaksi". Islamin myötä Koraania alettiin opetella ulkoa koraanikouluissa, jotka olivat avoimet vain miehille.
- Uskonto levisi nopeasti 600- ja 700-luvuilla Pohjois-Afrikan kautta **Pyreneille**, mutta sen leviäminen Eurooppaan pysäytettiin sodissa.
- Leviämistä edisti uskonopin selkeys ja kevyempi verotus, minä takia kristittyjäkin kääntyi vapaaehtoisesti islamiin.
- Paikoitellen islam ja kristinusko kilpailivat kannatuksesta aseellisesti ja **ristiretket** 1000-1200-luvuilla olivat aseellisia pyhiinvaelluksia Pyhälle maalle Jerusalemin vapauttamiseksi "vääräuskoisilta", joka saatiin vallattua hetkeksi, mutta menetettiin myöhemmin.
- Islamin myötä Eurooppaan virtasi monia kulttuurillisia uutuuksia kuten mausteet, kahvin juonti, algebra ja matematiikka.
- Espanjan alueelle syntyi vuosisadoiksi kolmen uskonnon, kristittyjen, islamilaiden ja juutalaisten kulttuurillinen rinnakkaiselo (**al-Andalus**), jolloin mm. tieteet ja kirjallisuus nousivat korkealle tasolle. Sen keskuksina olivat Toledo ja Cordoba.

Islamissa vallitsee ehdoton kuvantekokielto. Sen sijaan islamilaisessa taiteessa suositaan geometrisiä muotoja, ornamentteja, mosaiikkeja ja värikkäitä käsinkudottuja mattoja. Alhambra Espanjassa on islamilaisen kulttuurin taidonnäyte keskiajalta.

Lähde: Wikipedia.

Maailmankuva ja tiede

- Vallalla oli geosentrinen maailmankuva, jossa kaikki planeetat kiertävät maata.
- Uskonto hallitsi maailmankuvaa ja toi turvaa ja lohtua vaikeina aikoina (sodat, rutot, jne.), mutta toisaalta kirkko kontrolloi tieteen harjoitusta eikä sananvapaudesta voida puhua.
- Pelko **kerettiläisyydestä** eli harhaoppisuudesta oli vallalla, vaikkakin noitavainot ja roviot olivat keskiajalla harvinaisempia kuin 1500-1600 -lukuilla.
- Usein tavallisella kansalla taikausko ja kristinoppi sekoittuivat toisiinsa.
- **Pyhimykset** olivat tärkeä osa uskonelämää. Pyhimykset olivat merkittäviä kristillisiä vaikuttajia, joiden elämää pidettiin esimerkkinä muillekin kristityille. Neitsyt Maria oli kaikkien naisten suojeluspyhimys. Paavi päätti, kenestä tehtiin pyhimys kuoleman jälkeen.
- Pyhänjäännöksiä eli **reliikkejä** kunnioitettiin, koska niillä uskottiin olevan ihmeitä tekeviä voimia. Reliikkejä palvottiin pyhiinvaelluksilla (esim. Santiago, Rooma), ja niitä kaupiteltiin ja vääreennettiin.
- **Skolastiikka** (Tuomas Akvinolainen 1200-luvulla) pyrki yhdistämään antiikin tieteen ja uskon toisiinsa loogisella tavalla.
- **Universitas** eli opettajien vapaat tiedeyhteisöt syntyivät 1100-luvulta alkaen. Pyrkimyksenä oli irtautua kirkon valvonnasta ja kouluttaa virkamiehiä valtion tarpeisiin esim. Juristit.
- **Yliopistot** olivat vain miehille tarkoitettuja ja niissä oli edellytyksenä latinan kielen taito.
- Teologia oli tärkein oppiaine, mutta myös matematiikkaa, juridiikkaa, lääketiedettä ja filosofiaa opetettiin.
- Tärkeimpiä yliopistoja olivat Bologna Italiassa (juridiikka) ja Pariisin yliopisto (teologia). Pohjolan ensimmäinen yliopisto aloitti Upsalassa 1400-luvulla.

Keskiajan huomattavimpiin kuninkaisiin kuuluvan Kaarle Suuren pääkallon palasta säilytetään komeassa 1300-luvulla valmistuneessa reliikkilippaassa.

Lähde: pxhere.com

Pohdi:

1. Ota selvää, miksi lännen ja idän kirkot erosivat toisistaan.
2. Mitä hyötyä ja haittaa oli kirkon vahvasta asemasta keskiajalla?
3. Miten keskiajalla eläneen eurooppalaisen maailmankuva poikkesi nykyisestä maailmankuvastamme?
4. Etsi esimerkkejä a) romaanisesta b) goottilaisesta rakennustaiteesta Euroopassa.

Uuden ajan sarastus

Miksi keskiaika vaihtui uuteen aikaan?

- Keskiajan ja uuden ajan välinen murros oli pitkä siirtymävaihe, joka tapahtui eri aikoina eri puolilla Eurooppaa. 1400- ja 1500-luvuilla tapahtui merkittäviä muutoksia.
- **Reformaatio** repi katolisen kirkon, kun protestanttiset kirkot (luterilaiset, anglikaanit ym.) erosivat siitä. Kuninkaasta tuli kirkon pää esim. Ruotsissa ja Englannissa.
- Yhtenäiskulttuuri mureni ja protestanttinen kirkko loi omat perinteensä ja kirkollisen kulttuurinsa. Reformaatio merkitsi kansankielisiä jumalanpalveluksia, pyhimys- ja reliikkikulttuurin hylkäämistä ja Raamatun käännöksiä kansankielelle (Suomessa Mikael Agricola). Myös luostarit lopetettiin.
- Paavin johdolla alkoi **vastauskonpuhdistus**, jolla korostettiin paavin asemaa ja elävöitettiin uskonelämää pyhimysten ja taiteen keinoin (**barokki**).
- Barokki syntyi Italiassa ja vaikutti erityisesti 1600-luvulla; se oli mahtipontinen paavin ja itsevaltiaiden tyyliä (tyypillistä kulta ja tummat värit).
- **Jesuiitat** tekivät aktiivista lähetystyötä Euroopan ulkopuolelle (esim. Kiina, Etelä-Amerikka).
- Reformaation taustalla oli tiedonvälityksen paraneminen: Kiinasta tulleet paperi ja **kirjapainotaito** mahdollistivat esim. Martin Lutherin kirjoitusten leviämisen laajalle yleisölle eikä kirkko voinut enää kontrolloida, mitä kansa luki tai tiesi.
- 1300-1400-luvuilla virisivät **humanismi** ja uusi kiinnostus antiikkia kohtaan eli **renessanssi** Pohjois-Italian rikkaissa kaupunkivaltioissa (Firenze, Genova, Milano, Venetsia).
- **Löytöretket** avasivat maailmankuvaa ja maan pallonmuotoisuus tuli todistetuksi (Magalhaes). Eurooppaan virtasi uusia viljelykasveja ja globaali kauppa alkoi vähitellen maanosien välillä.
- Ottomaanit valtasivat Konstantinopolin 1453 ja islam tuli pysyväksi osaksi Euroopan kulttuuria ja Bysantti hävisi lopullisesti.

Michelangelon David (yksityiskohta) herätti valtavan innostuksen ihmisvartalon kuvaamista kohtaan taiteen keinoin. Klassisen kreikkalaisen kuvataiteen vaikutteet on helppo havaita.

Lähde: Pixabay.

Tehtävä

Laadi taulukko ja vertaile keskiaikaa ja renessanssia toisiinsa-

	Keskiaika	Renessanssi
Ajoitus		
Tieteen asema		
Taiteilijoiden asema		
Kirkon ja paavin asema		
Yksilön asema		

Renessanssin aikana korostui monialainen osaaminen. Italialainen Leonardo da Vinci oli kuvataiteilija, tiedemies ja arkkitehti. Renessanssiajan ihanteeksi tuli ”uomo universale”, yleisnero.

Lähde: Pixabay.

Tieteen vallankumous

- **Heliosentrismi** syrjäytti vähitellen geosentrismen (Galilei, Kopernikus, Tyko Brahe). Heliosentrismissä aurinko oli keskus, jota maapallo ja muut planeetat kiertävät. Katolinen kirkko vastusti ajatusta.
- Tieteen harjoitus vapautui vähitellen kirkon tiukasta kontrollista.
- Kaukoputkien avulla aurinkokunnan tutkimus ja tietämys paranivat.
- **Tieteeseen omaksuttiin empirismin**, jossa pelkät väitteet eivät riittäneet, tieteelliset tulokset piti todistaa empiirisin eli kokemuseräisin kokein ja testein.
- Fysiikka, kemia alkoivat kehittyä ja viimeistään 1600- ja 1700-luvuilla luotiin perusta länsimaiselle tieteelliselle maailmankuvalle.
- Toisaalta astrologia, alkemia ja noitavainot kuuluivat 1600-lukuun esim. italialainen Giordano Bruno poltettiin roviolla Roomassa vuonna 1600 kirjoitustensa takia.
- Galileo Galilei joutui katolisen kirkon kuulusteltavaksi (**inkvisitio**) ja painostuksen alla perui kaikki oppinsa (“se pyöri sittenkin...”). Galilei kirjoitti italiaksi, joten tavallinen kansa ymmärsi hänen väittämiensä. Hän joutui kotiarestiin loppuelämäkseen.
- Englantilainen Isaac Newton ratkaisi taivaankappaleiden liikkeiden lainalaisuudet **gravitaatio-** eli painovoimaopillaan.
- Ranskalainen Rene Descartes korosti ihmisen järjen merkitystä tiedon hankinnassa ja tämä **rationalismin** vaatimus loi pohjaa 1700-luvun valistukselle.

Absolutismin ajan kulttuuri

- Absolutismi (itsevaltius) merkitsi hallitsijan vallan kasvua, jolloin kirkon ja säätyjen valta mureni.
- Absolutismi alkoi kehittyä 1500-luvun lopulla ja päättyi Ranskan vallankumoukseen 1789.
- Huomattavimpia ajatuksen puolustajia olivat italialainen Niccolò **Macchiavelli** ("Ruhtinas") ja englantilainen Thomas **Hobbes** ("Leviathan").
- Reformaatio loi pohjaa ehdottomalle hallitsijan vallalle: jo 1500-luvulla monessa maassa, esim. Ruotsissa, oli siirrytty vaalikuninkuudesta perinnölliseen kuninkuuteen, jossa kuningas oli sekä valtion että kirkon pää.
- Seurauksena valtataistelut vähenivät, ja monarkin asema vakiintui, mikä loi pysyvyyttä.
- Absolutismia perusteltiin sillä, että hallitsija on kansan korkein puolustaja, mutta voidakseen pitää kansan puolta, hän tarvitsi paljon valtaa.
- Kuninkaan vallan lähde ei ollut kansassa, vaan Jumalassa eikä hallitsija ollut kenellekään vastuussa vallankäytöstään maan päällä.
- Esimerkkihallitsijana voidaan pitää Ranskan kuningasta Ludvig XIV (**Aurinkokuningas**).
- Ranskan mallia seurattiin Ruotsissa, Itävallassa, Venäjällä 1600- ja 1700-luvuilla.

Barokki taiteen suuntauksena

- Barokki sopi itsevaltiaille hallitsijoille. Esimerkiksi **Versaillesin palatsissa** kaikki pyöri hallitsijan ympärillä, myös taiteilijat, filosofit ja kirkon edustajat.
- Upea hovielämä kulki tarkan etiketin eli käytösohjeiden mukaisesti.
- **Molieren** näytelmät olivat kuninkaan suosiossa (esim. "Saituri", "Tartuffe").
- Ranskan kielestä alkoi tulla sivistyksen johtava kieli latinan sijaan.
- Ranskaan perustettiin **tiedeakatemia**, jonne koottiin aikakauden eturivin tiedemiehet. Pietariin perustettiin samantyyppinen akatemia ja tsaarille rakennettiin loisteliaa kesäpalatsia.

Versaillesin palatsialue Pariisin liepeillä edustaa barokkia huikaimmillaan. Valtavaa rakennusta ympäröi geometrisesti leikattu suuri puutarha. Versaillesin rakennustöissä ahersi yli 35 000 työmiestä 47 vuoden ajan ja se nieli ison osan valtion budjetista. Ranskan kuninkaat elivät Versaillesissa 1789 vallankumoukseen asti.

Lähde: Pixabay.

Pietarin kirkko Roomassa on renessanssin ja barokin yhdistelmä. Kirkon rakentaminen venyi rahapulan takia ja kirkon pääkupoli, joka valmistui 1600-luvulla, on Michelangelon barokin henkeen suunnittelema. Kirkossa on aikakauden suurimpien mestareiden maalauksia ja veistoksia esim. Bernini.

Lähde: Pixabay.

Pohdi:

- 1600-luvusta on käytetty termiä tieteen vallankumouksen aikakausi. Miten osuvana pidät ilmausta? Perustele.
- Millä tavoin reformaatio muutti kulttuurielämää? Voit käyttää esimerkkinä Suomen luterilaista kirkkoa.
- Mitä vastauskonpuhdistus tarkoitti ja millaisia tuloksia sillä oli?
- Miten absolutismia perusteltiin 1600-luvulla?

Valistus - järjen aikakausi

- Valistus tarkoittaa 1700-luvun yhteiskuntatieteellistä ja tieteellistä ajattelua.
- Taustalla vaikutti tiedonvälityksen tehostuminen ja tieteen edistyminen.
- Sananvapautta ei nykyisessä mielessä vielä tunnettu ja kriitikot passitettiin vankilaan ja hiljennettiin (Ranskassa Bastiljin vankila).
- Vallalla oli tiukka sensuuri.

Valistuksen kritiikin kohteina olivat:

- Itsevaltius (absolutismi).
- Kirkko, varsinkin katolinen, joka koettiin järkeä rajoittavaksi ja ahdasmieliseksi.
- Epäoikeudenmukainen sääty-yhteiskunta, joka ei enää vastannut vallitsevaa yhteiskuntaa.
- Yhteiskuntajärjestystä alettiin kritisoida eikä pidetty enää Jumalan asettamana, jota ei saisi muuttaa.

Englannin mainio vallankumous 1688-89

- Kuninkaan valtaa rajoitettiin huomattavasti ja parlamentin asema vahvistui.
- Lempinimi mainio viittaa muutoksen väkivallattomuuteen.
- **John Locken** mukaan ihminen on järkiolento, mutta toisaalta "**tabula rasa**" eli tyhjä taulu.
- Locken mukaan jokaisella ihmisellä on luonnollisia, luovuttamattomia oikeuksia.
- Kansalla oli oltava oikeus vaihtaa keltoton hallitsija, jos hän rikkoo tai rajoittaa luonnollisia oikeuksia. Ajattelulla oli merkittävä vaikutus USA:n irtautumiselle Britanniasta 1776. Siirtokuntien asukkailla ei ollut oikeutta vaikuttaa heitä koskevaan lainsäädäntöön, vaikka he maksoivat Britanniaan veroja.
- Britannia tunnusti Yhdysvaltain itsenäisyyden 1783; maan **perustuslaissa** oli valituksen hengen mukaisia periaatteita esim. luovuttamattomat oikeudet, mutta maassa oli myös orjuutta alkuperäisasukkaiden sortoa.

Tehtävä

Selvitä, millaisia olivat seuraavien valistusajattelijoiden ihanneyhteiskunnat: *John Locke, Rousseau, Montesquieu, Voltaire, Mary Wollstonecraft.*

Järjen ihannointi

- “Käytä järkeäsi”- kehotti saksalainen filosofi **Immanuel Kant**.
- Kirkon väitettiin levittävän taikauskoa ja järjen vastaisuutta.
- **Voltaire**n mielestä uskonto korvattava tieteellä ja järjen palvonnalla.
- Useat valitusfilosofit olivat **deistejä** eli he uskoivat luovaan Jumalaan, joka ei vaikuta maailman tapahtumiin.
- Onnea oli tavoiteltava tässä elämässä, ei tuonpuoleisessa.
- Ihmisen järjellä kaikki epäkohdat ovat korjattavissa ja on mahdollista luoda maanpäällinen “paratiisi”.

Eugene Delacroix kuvasi kansan nousua vallankumous barrikadeille Pariisissa 1800-luvulla. Teoksen keskiössä on **Marianne**-hahmo kädessään trikolorilippu. Taiteilija on ikuistanut itsensä mukaan tapahtumiin silinterihattuisena ase kourassa.

Ranskan vallankumous 1789

- Heinäkuussa 1789 **kolmas sääty** (porvaristo ja talonpojat) julistautui lakia säätäväksi elimeksi ja tapahtui sortoa symboloivan Bastiljin vankilan valtaus.
- Taustalla vaikuttivat yhteiskunnan eriarvoisuus, verotaakka ja valtion tuhlaileva rahankäyttö. Välitön syy oli ruokapula, jossa leivän hinta nousi liian korkealle.
- Kuningaspari vangittiin ja teloitettiin Pariisissa kansan hurratessa ja laulaessa “Marseljeesia”.
- **Ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistus** vuodelta 1789 oli yksi vallankumouksen saavutuksista ja perusta länsimaiselle ihmisoikeuskäsitykselle: “Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasa-arvoisina”. Alamaista tuli tasavertaisia kansalaisia.
- Vallankumous ajautui kriisiin 1792. Radikaalit tasavaltalaiset loivat hirmuvallan ja kaikki vallankumouksen vastustajat olivat vaarassa joutua **giljotiinilla** mestattaviksi.
- Tasavalta toteutti radikaaleja uudistuksia (esim. kalenteri, järjen palvonta, säätyjen etuoikeuksien lakkauttaminen), mutta monista uudistuksista luovuttiin pikkuhiljaa, kun maltillinen siipi pääsi valtaan 1794 alkaen.

- Monet Euroopan hallitsijoista pelkäsivät vallankumouksen leviämistä ja Euroopassa alkoi uusi sotien aikakausi.
- 1799 **Napoleon Bonaparte** kaappasi vallan ja kruunasi itsensä keisariksi 1804.
- Ranska palasi itsevaltiuteen, vaikka vanhoikin vallankumouksen nimiin: **Vapaus, veljeys, tasa-arvo!**

Korsikalainen tykistöupseeri **Napoleon Bonaparte** nousi vallankumouksen tuoksinassa Ranskan itsevaltaiseksi johtajaksi. Ranska kävi lukuisia sotia hänen kaudellaan, joka päättyi Waterlooon tappioon 1815. Hovitaiteilija David kuvasi Napoleonin ratsun selässä: itävaltalaiset viholliset jäävät jalkoihin, kun Napoleon ylittää Alpit. Kiveen on isketty nimi Bonaparte.

Pohdi:

1. Miten valistuksen periaatteet näkyivät: a) Britannian b) Yhdysvaltojen c) Ranskan vaiheissa ja kehityksessä 1600-1700 –luvuilla?
2. Millaisia vaikutusmahdollisuuksia kansalaisilla oli itsevaltiuden ajan Euroopassa?
3. Mitä Ranskan vallankumouksesta jäi käteen? Pohdi kysymystä Ranskan, Euroopan ja koko maailman näkökulmasta.

Tehtävä

Ota selvää ja vertaile taiteen tyyliä keskenään. Laadi itsellesi oheinen taulukko.

	Barokki	Rokokoo	Uusklassismi
Ajoitus?			
Tyypillisiä piirteitä?			
Esimerkkejä?			
Missä kehittyi?			

Aatteiden 1800-luku

- **Wienin rauhankongressissa** 1814-15 Euroopan rajat vedettiin uudelleen Napoleonin sotien jäljiltä.
- Suurvallat Britannia, Itävalta, Venäjä tekivät keskeiset päätökset.
- Ranskan uusi nousu oli estettävä, ja Ranskan rajalle luotiin puskurivaltiot.
- Laillisuusperiaate: vanhat kuningassuvut nostettiin takaisin valtaan (paitsi Ruotsissa).
- Tasapainoperiaate: suurvaltojen välinen tasapaino oli säilytettävä.
- Kansallisuusperiaate unohtui: pieniä kansoja yhdistettiin suurempiin niiltä kysymättä (Alankomaat, Puola, Suomi), joka loi pohjan kansallisuusaatteen eli **nationalismin** synnylle.
- **Pyhä allianssi** perustettiin ylläpitämään rauhaa ja vakautta Euroopassa ja **taantumuksen** ilmapiiri pääsi vallalle. Uudistukset torjuttiin
- Paine purkautui lopulta vallankumouksina ja levottomuuksina eri puolilla Eurooppaa: **1848 Hullu vuosi** lähti liikkeelle Pariisista.

Tehtävä

Laadi taulukko, jossa vertailet 1800-luvun aatteita.

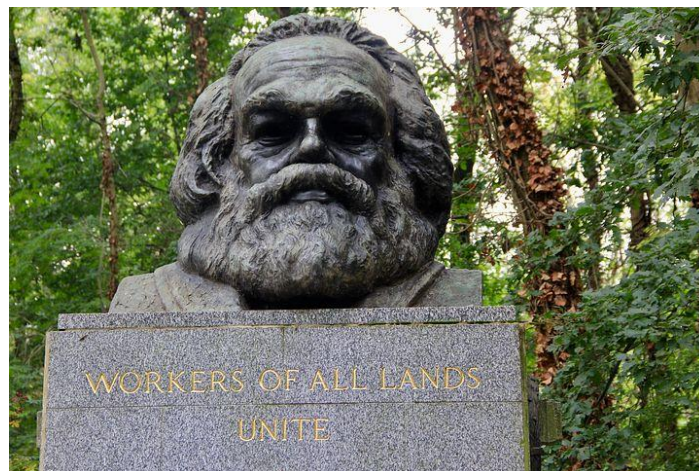
	Konservatismi	Nationalismi	Liberalismi	Sosialismi
Aatteen kehittäjä?				
Keskeiset tavoitteet?				
Ketkä kannattivat?				
Saavutuksia?				

Naiset liikkeellä

- 1800-luku murensi perinteisen sääty-yhteiskunnan ja sen arvot, kun teollistuminen muutti myös sukupuolirooleja. Naiset pääsivät palkkatyöhön kodin ulkopuolelle.
- Alettiin vaatia naisten asemaa kohennettavaksi kodissa, työpaikalla ja yhteiskunnassa.
- Naisasialiike (**suffragetit**) oli kansainvälinen liike, joka syntyi USA:ssa (Seneca Fallsin julistus).
- **John Stuart Mill** vertasi naisten asemaa antiikin orjien tilanteeseen.
- Työväenliikkeen toiminnassa paljon naisia mukana ja naisilla merkittävä panos teollistumisessa 1700- ja 1800-luvuilla.

- Tyttöjen koulutusta haluttiin parantaa (esim. maksuton kansakouluopetus Suomessa 1866 alkaen).
- Vaimon ja miehen tasavertaisuutta perheessä vaadittiin.
- Naisten äänioikeutta alettiin myös vaatia.
- Suomessa toteutettiin radikaali **eduskuntauudistus 1906**: yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ja vaalikelpoisuus 24-vuotiaille miehille ja naisille (Ranskassa vasta 1944).
- 1893 Uuden-Seelannin naiset saaneet äänioikeuden, mutta eivät vaalikelpoisuutta.
- Miesten yleinen äänioikeus oli toteutettu monessa maassa jo 1800-luvulla, esim. Saksassa 1871.

”Kaikkien maiden työläiset - liittykää yhteen!”. Marxin patsas kantaa Kommunistisen manifestin (1848) keskeistä kehotusta.

Lähde: Pixabay.

Tieteiden läpimurto

- 1800- luvulla vallitsi **edistysusko** ja tiedonvälitys tehostui ja kansan lukutaito koheni koulutuksen yleistyessä, ja uudet yhteiskuntaryhmät tulivat mukaan toimintaan (työväestö, naiset).
- Uskonnon merkitys ja kirkon valta hiipuivat työväenluokan parissa, mutta porvaristo vielä arvosti kirkkoa.
- Kemia kehittyi (Mendelejev, Dalton ja Lavoisier): alkuainetaulukot, atomiteoriat.
- Lääketiede hyötyi kemian tuloksista: mikrobit taudinaiheuttajina havaittiin (Koch) ja rokotteita alettiin kehittää ja kokeilla rokkoja ja muita sairauksia vastaan.
- Suurimman mullistuksen aiheutti englantilainen Charles **Darwin** teoksellaan *Lajien synty* 1859.
- Darwinin mukaan ihmisen ja luonnon kehitys on miljoonia vuosia kestäneen kehityksen eli **evoluution** tulosta, ei ulkopuolisen luojan tekemää. Luonnossa on käynnissä jatkuva kamppailu, jossa elinkelpoisimmat selviävät ja muu tuhoutuvat.
- Kirkko ei hyväksynyt Darwinin oppeja luonnonvalinnasta ja paavi tuomitsi 1864 evoluutio-opin.
- Sosialistit eivät hyväksyneet teoriaa, vaan näkivät luokkataistelun johtavan väijäämättä vallankumoukseen ja kapitalistisen järjestelmän sortumiseen.
- Biologi Spencer sovelsi darwinismia yhteiskuntaan, jolloin syntyi **sosiaalidarwinismi**: ihmisten ja yhteiskuntien välisen kilpailun kautta päästään suurimpaan vaurauteen, vaikka heikot sortuvat kilpailussa.

Pohdi

1. Miksi 1800-lukua voidaan kutsua porvariston vuosisadaksi?
2. Millaisia saavutuksia naisasialiikkeellä on ollut?
3. Mikä selittää kirkon aseman heikentymistä 1800-luvulla?
4. Millaisia edistysaskeleita saavutettiin lääketieteessä ja mitä seurauksia tällä oli?

1900-luvun kulttuurin mosaiikki

Totalitaariset järjestelmät haastoivat demokratian 1920- ja 30-luvuilla

- Usko jatkuvaan edistykseen alkoi horjua: Titanicin uppoaminen 1912 ja ensimmäinen maailmansota 1914-1918 järkyttivät ihmisiä.
- Italiaan syntyi ensimmäinen merkittävä läntinen **totalitaarinen** järjestelmä 1922 kun Mussolini nousi valtaan. **Fasistisessa** Italiassa vallitsi antiikin Rooman kulttuurin ja militarismin ihannointi.
- Neuvostoliitosta kehittyi Leninin kuoltua 1924 vähitellen Stalinin johtama **diktatuuri**.
- Neuvostoliitossa ihannoitiin tasa-arvoista neuvostokansalaista, joka uhrautuvasti työskenteli paremman valtion puolesta.
- Hitler nousi valtaan Saksassa 1933, jossa 1800-luvulla kehitetyt rotuopit saivat merkittävän roolin. **Eugeniikka** eli **rodunjalostusoppi** oli arvostettu tieteen ala. Sen mukaan ihmisrotua voi kehittää koirien ja hevosten tapaan ("arjalainen yli-ihminen").
- Saksassa korostettiin perinteisiä sukupuolirooleja.
- Ei-toivottujen aineiden kitkeminen johti juutalaisten, romanien ja homoseksuaalien sekä vammaisten vainoon ja joukkotuhoon. **Holokaustissa** kuoli noin 6 miljoonaa Euroopan juutalaista.
- Kulttuurin tehtävä oli palvella totalitarismia. Saksassa rakennettiin ihannekaupunkeja (Speer) ja paheksuttiin modernia kuvataidetta ja jazzia "**rappiotaitteena**" ja taideteoksia tuhottiin ja taiteilijoita ajettiin maanpakoon.
- Kirjallisuutta ja lehdistöä valvottiin tarkasti ja **sensuuri** oli tiukkaa. Saksassa oli kirjarovioita, jota Heinrich Heine kommentoi: "Missä poltetaan kirjoja, poltetaan lopulta myös ihmisiä".
- Saksa isännöi vuoden **1936 talvi- ja kesäolympialaisia**. Leni Riefenstahl kuvasi ihannoivan elokuvan kisoista Hitlerin toiveiden mukaan ("Tahdon riemuvoitto"), joka valjastettiin näin diktatuurin palvelukseen.

Hitler avasi Berliinin olympialaiset ja seurasi tarkasti "herrarodun" menestystä. Juutalaisilla ei ollut pääsyä stadionille.

Lähde: Wikipedia.

Taide ja henkinen kulttuuri 1900-luvun alussa

- Euroopassa kehittyi monia moderneja kokeilevia taidesuuntauksia samaan aikaan totalitääristen järjestelmien kanssa.
- Jo 1800-luvulla oli syntynyt **impressionistinen** ja **ekspressionistinen** tyyli kuvataiteessa (Monet, Manet, Degas, Renoir).
- Venäläinen Wassily Kandinsky vei modernia taidetta pelkistettyyn suuntaan.
- Neuvostoliitossa painotettiin **socialistista realismia**, jossa aiheena oli työläisten kuvaus työn parissa. Neuvostoliitossa taiteilijoiden ilmaisuvapaus oli rajallista, ja modernia taidetta vastustettiin.
- Uskonnon opetus kiellettiin ja kirkkojen toiminta lakkasi Neuvostoliitossa (**ateismi**). Toisen maailmansodan aikana ortodoksinen kirkko teki kuitenkin paluun, kun kansa piti yhdistää taisteluun Natsi-Saksaa vastaan.

Espanjalainen Pablo Picasso oli aikakauden merkittävin modernisti, jonka taide otti myös kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin (esim. "Guernica"). Salvador Dali kehitti taidetta surrealistiseen suuntaan: pyrkimys kuvata taiteen keinoin alitajunnan liikkeitä. Picasso kuvasi kuutiomaalauksen eli kubismin tapaan elämän laitapuolen kulkijoita.

Tehtävä

Selitä seuraavat termit omin sanoin: *populaarikulttuuri, nuorisokulttuuri, alakulttuuri, pop-taide.*

Loppukertaus

Selitä lyhyesti seuraavat käsitteet omin sanoin ja merkitse vuosisata, johon se eniten liittyy.

	Selitys	Vuosisata
hellenismi		
rokokoo		
gotiikka		
renessanssi		
valistus		
liberalismi		
darwinismi		
sosialismi		
humanismi		
reformaatio		
Klassinen kausi		
uusklassismi		
empirismi		
skolastiikka		
romantiikka		

Kurssi 5: Ruotsin Itämaasta Suomeksi

Kurssi tarkastelee Suomen kehitystä osana Itämeren alueen historiaa autonomian ajalle asti.

Suomen alue ennen ristiretkiä

- Tutkimusmenetelmät ja käsitykset Suomen väestöryhmien alkuperästä.
- Rautakautinen, heimoyhteiskuntien Suomi.

Keskiaika

- Itämeren alueen valtiollinen kehittyminen.
- Kirkollisen ja maallisen vallan muotoutuminen.
- Yhteiskunta, elinkeinot, elämäntapa ja kulttuuri.

Uusi aika

- Reformaatio ja vahvistuva hallitusvalta.
- Ruotsin suurvaltapyrkimysten vaikutus Suomeen.
- Sääty- ja maatalousyhteiskunta.
- Kehittyvä talous.

Ruotsista Venäjän osaksi

- Suomen aseman muutos ja yhteiskunnalliset uudistukset Ruotsin ajan lopulla.
- Suomen liittäminen Venäjään ja autonomian synty.
- Kansallinen herääminen, sivistys, tiede ja taide.

Lähde: Wikipedia.

Tehtävä

Aseta seuraavat tapahtumat ja ilmiöt oikeaan ajalliseen järjestykseen.

Kalmarin unioni	
Pähkinäsaaren rauha	
Ruotsin suurvaltakausi	
Nuijasota Suomessa	
Hyödyn aikakausi	
Kustaa Vaasan valtakausi	
Suuri Pohjan sota	
Itsevaltiuden kausi	

Suomen esihistoria

- Ensimmäiset asukkaat saapuivat Suomen alueelle viimeisimmän jääkauden jälkeen. Varhaisimmat esinelöydöt on ajoitettu noin 8800 – 8500 eaa., ja niiden mukaan ensimmäiset asukkaat saapuivat etelästä ja kaakosta. Mikään näistä ryhmistä ei puhunut suomea tai ollut ”etnisesti suomalaisia”.
- Kivikauden aikana (Suomessa noin 8500 – 1500 eaa.) lisää ihmisiä saapui eri suunnista. Saamelaisten arvellaan saapuneen idästä, ja he vaikuttisivat eriytyneen omaksi ryhmäkseen jo ennen jääkausia.
- Aluksi ihmiset saivat elantonsa metsästä, kalastamalla ja keräämällä sieniä ja marjoja, mutta maataloudesta (kaskiviljelys) on merkkejä kivikauden lopulta ja viimeistään pronssikaudelta (Suomessa noin 1700 eaa.-500 jaa.).
- Hautalöydösten perusteella muinaissuomalaiset harjoittivat **samanistista** uskontoa, joka on sukua saamelaisten muinaisuskolle.
- Rautakauden katsotaan alkaneen Suomessa noin 500 jaa., jolloin Etelä- ja Länsi-Suomen asutus alkoi muuttua pysyväksi ja maanviljelys yleistyi entistä enemmän. Sisämaa oli erämaata, jossa eli vielä metsästäjä-keräilijöitä.
- Vaikka **viikinkiajalla** (800 – 1150 jaa.) yhteydet ulkomaailmaan kasvoivat, niin rautakauden Suomesta ja sen yhteiskunnista tiedetään sängen vähän, koska kirjoitettuja lähteitä on vähän.
- Antiikin ajalta on säilynyt mainintoja ”fenneistä”, jotka asuivat kaukaisimmassa pohjolassa, ja jotka olivat köyhiä ja takapajuisia. Venäjän varhais historian kronikoissa puolestaan mainitaan taisteluita hämäläisiä vastaan.
- Yhteiskunnissa muodostui hierarkia vaurauden karttuessa, kauppaa käytiin itään ja länteen, ja ulkopuolisia ryöstelijöitä vastaan puolustauduttiin yhteistoimin esimerkiksi **linnavuorien** muodossa.

Suomi osaksi Ruotsin valtakuntaa

- Suomessa **keskiaika** alkoi Ruotsin vallan myötä 1100-1300-luvuilla.
- Ruotsalaisvaikutus levisi maahan vähitellen ja ns. **ristiretket** olivat osa valtataistelua ruotsalaisten ja novgorodilaisten välillä.
- Ruotsi halusi kerätä suomalaisilta veroja ja hallita alueen kauppareittejä (esim. Hämeen härkätie). Myös turkikset kiinnostivat tulonlähteenä.
- Kristikunta oli jakautunut 1054 kahtia lännen ja idän kirkkoihin. Suomi oli kahden kulttuurin leikkauspisteessä, pakanallinen alue, jonne paavi kehotti levittämään ”oikeaa” kristinuskoa.
- Ruotsista tehdyt ristiretket suuntautuivat Varsinais-Suomeen, Hämeeseen ja Karjalaan vuosien **1155-1293** välillä.
- Novgorodista tehtiin Suomen puolelle ryöstöretkiä ja ortodoksisuus levisi hitaasti alueen itäosiin Suomen kielessä vaikutus näkyy lainasanoina (esim. kummi, pappi).
- Tiedot retkistä ovat epävarmoja, ja kirjallisia lähteitä ei ole juuri säilynyt. Käsityksemme pohjautuu legendoihin ja runoihin sekä perimätietoon (esim. piispa Henrik ja Lalli).
- Hansaliiton välityksellä ristiretkien levoton kausi saatiin päätettyä **Pähkinäsaaren rauhaan 1323**. Tällöin tehtiin ensimmäinen rajanveto, joka jakoi suomalaiset osaksi kahta eri valtakuntaa ja liitti Suomen osaksi Ruotsia (Ruotsin **Itämaa**).

Ensimmäisen ristiretken ajankohta ja siihen liitetyt henkilöt ovat historiallisesti hankalia todistaa. Perinteisesti retken kolme päähahmoa olivat englantilainen piispa Henrik, kuninkuutta tavoitellut ruotsalainen ylimys Eerik sekä piispan surmannut suomalainen talonpoika Lalli.

Lähde: Wikipedia.

Pähkinäsaaren rauhan rajan kulku on varmaa Karjalan kannakselta noin Varkauden seudulle, muttei siitä eteenpäin.

Lähde: Wikipedia.

Suomi Ruotsin maakuntana

- Kristinusko vakiintui hitaasti ja varsinkin maan itäosat ja Lappi olivat pitkään **puolipakanallista** aluetta. Kristinuskosta myös luovuttiin helposti ja palvottiin perinteisiä jumalia, henkiä ja haltijoita kuten aina ennenkin.
- Papisto kasvatti ja opetti kansaa, sekä valvoi kirkkokuria ja siveellisyyttä.
- Suomalaiset tulivat osaksi **katolista yhtenäiskulttuuria**, jota paavi johti: omat pyhimykset, reliikit, kirkot (Turun tuomiokirkko valmistui vuonna 1300), pyhäpäivät ja juhlat.
- **Turun piispa** oli maan korkein hengellinen hahmo, jolla myös maallisia tehtäviä ja valtaa. Kirkolla oli oma kanoninen oikeus. Kirkko myös verotti kansaa (kymmenykset).
- Luostareita ja linnoja perustettiin fransiskaanien ja dominikaanien toimesta. Birgittalaisluostari perustettiin Naantaliin 1400-luvulla.
- Kaupungit kehittyivät linnojen ja luostareiden yhteyteen. Suurimmat kaupungit olivat Turku ja Viipuri. Muita kaupunkeja olivat Ulvila, Naantali, Porvoo ja Rauma.
- Suomalaiskaupungit eivät olleet varsinaisesti Hansan kanssa liitossa, mutta hansakauppiaat kävivät säännöllisesti Turussa.
- Kaupungit olivat kauppapaikkoja, ja kaupankäynti muualla oli kiellettyä. Kuninkaat myönsivät kaupunkiprivilegioita kerätäkseen verotuloja.
- Suomea lähimmät Hansa-kaupungit olivat Tallinna, Visby, Riika ja Novgorod.
- Ruotsin **lainsäädäntö** vakiinnutettiin Suomeen: aluksi rauhanlait (nais-, koti- ja joulurauha).
- 1300-luvulla lait koottiin kokoelmaksi: maanlaki ja kaupunginlaki
- Oikeutta ja rangaistuksia jaettiin **käräjillä**, jossa oli tuomari ja 12 lautamiestä.
- **Sääty-yhteiskunta** alkoi muotoutua, johon Suomessa kuului aatelisto, papisto, porvaristo ja vapaa talonpoikaisväestö, mutta ei maaorjuutta.
- Maatalous oli tärkein elinkeino. Itä-Suomessa ja Karjalassa kaskeaminen, lännessä peltoviljely. Kalastus, metsästys ja keräily olivat merkittäviä sivuelinkeinoja.
- **Linnaläänit** olivat maallisen hallinnon keskuksia, ja niiden päälliköt olivat ruotsalaisia aatelisia. Paikallishallinnossa käytössä oli **pitäjät**, joiden johtajina olivat **nimismiehet**.
- Ruotsi oli hallinnon ja ylempien säätyjen kieli, latina puolestaan kirkon ja oppineiden kieli.

Viipurin linnan rakentaminen liittyy kolmanteen ristiretkeen 1290-luvulla. Sen johdossa oli ruotsalainen Tyrgils Knutson. Viipurista kehittyi vähitellen kansainvälinen kauppapaikka.

Lähde: Wikipedia.

Tehtävä

Selvitä sääty-yhteiskunnan jäsenet ja tehtävät:

- Ketä säätyyn kuului?
- Mitkä olivat säädyn tehtävät ja velvollisuudet?
- Mitkä olivat säädylle myönnetyt privilegiot?
- Mikä oli säädyn osuus (%) väestöstä?

Aatelisto	Papisto	Porvaristo	Talonpojat

Suomi uudella ajalla

- Pohjoismaat yhdistyivät sopimuksella **Kalmarin unioniksi**, joka oli vallalla vuodet 1397-1521.
- Taustalla oli Hansan hallitseva asema Itämeren kaupassa ja sekaantuminen maiden sisäpolitiikkaan.
- Tanskan kuningatar **Margareeta I** vaikutti unionin syntyyn voimakkaasti.
- Unionin sisällä oli erimielisyyksiä Ruotsin ja Tanskan välillä, ja siitä kuka hallitsi unionia. Unionin kuningas oli tanskalainen, mutta Ruotsilla oli oma valtionhoitaja.
- Suomi joutui osaksi valtataistelua unionikuninkaiden pyrkiessä hakemaan sieltä tukea, ja Suomen linnoja johti usein tanskalainen ylimys.
- **Olavinlinnan** rakennettiin 1470-luvulla itärajan turvaksi ja asutusta levitettiin yli rauhan 1323 rajojen, mikä ärsytti venäläisiä, jotka eivät voineet pysäyttää hanketta.
- Unionin kannattajien ja vastustajien valtataistelu johti sotaan Ruotsin ja Tanskan kuninkaan liittolaisen Moskovan Venäjän välillä 1495-97. Konflikti oli suomalaisille raskas ("**vanha viha**"), ja Suomen aluetta hävitettiin, vaikka venäläiset lopulta torjuttiinkin.
- Unionikuningas Kristian II ("Tyranni") yritti kukistaa unionin vastustajat, ja Tukholmassa tapahtui verilöyly 1520, jossa lähes sata ruotsalaisylimystä mestattiin.
- **Kustaa Eerikinpoika** nostatti talonpojat kapinaan pelottelemalla tanskalaisella maaorjuudella ja Kristian karkotettiin ja syöstiin vallasta.
- Kalmarin unioni hajosi ja Kustaa Vaasasta tuli Ruotsin kuningas.

Kustaa Vaasa uudistajana

- Kustaa Vaasa vahvisti kuninkaan asemaa ja vaalikuninkuudesta siirryttiin **perinnölliseen kuninkuuteen** vallan pitämiseksi Vaasa-suvussa.
- Vaasan poikien (Eerik, Juhana, Kaarle) välillä käytiin katkeria valtataisteluita 1500-luvulla.
- Kustaa Vaasa aloitti **luterilaisen reformaation** ja julistautui kirkon pääksi. Taustalla oli valtion velkaantuneisuus ja halu saada kirkon omaisuus valtiolle.
- Vaasa käytti hyväkseen Martti Lutherin aloittamaa reformaatiota maallisista syistä.
- Suomessa reformaatio tuli piispa **Mikael Agricolan** tehtäväksi: **ABC-kirja** ja **Uusi testamentti** käännettiin suomeksi kansan opettamiseksi.
- Vallalla oli **varhaismerkantilistinen** talouspolitiikka, jossa valtio osallistui aktiivisesti kaupankäyntiin ja tuotantoon ja valvoi taloudenpitoa.
- Eri puolille maata perustettiin **kruununkartanoita**, jotka olivat mallitiloja ruuan tuotannossa.
- Talonpojat olivat tyytymättömiä verorasitukseen, jonka seurauksena oli valituksia ja kapinointia Ruotsin puolella. Talonpojat kuitenkin olivat kuitenkin vapaita (vrt. Tanska, Venäjä, Baltia).
- Keskushallintoa kehitettiin: valtaneuvosto toimi kuninkaan neuvonantajana, ja verot maksettiin suoraan Tukholmaan.
- Uusia kaupunkeja perustettiin (esim. Helsinki, Pori) ja Kustaa Vaasa kannusti siirtolaisia raivaamaan uusia tiloja Savon erämaahan.

Kustaa Eerikinpoika Vaasa määräsi Helsingin perustettavaksi vuonna 1550. Helsingistä piti tehdä kilpailija Tallinnalle, joka oli kukoistava Hansa-kaupunki. Helsingin kehitys oli hidasta ja kaupungin paikkaa siirrettiin etelämmäksi vuonna 1640.

Lähde: Wikipedia.

Reformaation merkitys:

- Kuninkaasta tuli kirkon pää (päätös Västeråsin valtiopäivillä vuonna 1527).
- Valtio otti haltuunsa kirkkojen ja luostareiden omaisuutta ja valtion talous koheni.
- Luostarit lakkautettiin, josta nousi ongelmia: kuka hoitaa sairaat? Kuka opettaa naiset lukemaan?
- Pyhimysten palvonta lopetettiin ja reliikit vietiin pois kirkoista. Tilalle tuli luterilainen pelkistetty kirkkorakennustyyli.
- Saarnat ja Raamatut vaihdettiin kansankielisiksi ja kirkko alkoi opettaa lukutaitoa.
- 1600-luvulla vallalle tuli **puhdasoppisuus** eli luterilainen uskonpakkko, jonka seurauksena oli ortodoksien pakkokäännitys.

Vaasa-suvun kuninkaat

Kustaa Eerikinpoika Vaasa	1523-1560
Eerik XIV	1560-1567
Juhana III	1567-1592
Sigismund	1593-1599
Kaarle IX	1599-1611

Suomen leijonavaakuna löytyy Kustaa Vaasan hautamuistomerkistä Uppsalan tuomiokirkossa. Leijona polkee alleen idän käyrän miekan ja katsoo kohti länttä.

Vaasa-suvun valtataistelut

- Kustaa Vaasa kuoli 1560 ja vanhimmasta pojasta Eerikistä tuli kuningas.
- Valtakunta oli jaettu prinssien johtamiin **herttuakuntiin** Kustaa Vaasan aikana, ja Juhana tuli Suomen herttua.
- Tarkoitus oli välttää valtataistelut, mutta näin ei käynyt. Ulkopolitiikasta, kruunusta ja naimakaupoista syntyi kiistoja veljesten välille.
- Kuninkaalliset naimakaupat olivat osa Ruotsin ulkopolitiikkaa.
- Juhana harjoitti itsenäistä politiikkaa idässä ja avioitui puolalaisen, katolisen prinsessan kanssa saadakseen jalansijaa Puola-Liettuaassa, jota Eerik piti vihollisista pahimpana. Juhana vangittiin Eerikin määräyksestä.
- Saatuaan rukkaset Englannin kuningatar Elisabetilta, Eerik avioitui Kaarina Maununtytären kanssa, joka oli alhaissäätynen hovineito. Tästä seurasi aateliston kapina 1568 ja Eerik joutui vankeuteen, jossa tuli tapetuksi.

Nuijasota – kapina vai kansannousu?

- Vuodet 1570-1595 Ruotsin ja Venäjän välillä vallitsi sotatila. Taustalla oli Ruotsin laajenemispyrkimykset itään ja Baltiaan. Etenkin Karjala kärsi konfliktista.
- **1595** solmittiin **Täyssinän rauha**, jossa uusi rajalinja vedettiin Suomenlahdesta Jäämereen ja Venäjä luopui vaatimuksistaan Savoan ja Kainuuseen.
- Juhanan kuoltua valtaan nousi katolinen Sigismund 1592, joka oli jo Puola-Liettuan kuningas. Seurauksena oli **personaaliunionin** synty ja Sigismund lupasi Ruotsin säilyvän luterilaisena.
- Sigismund muutti Puolaan ja Suomen **käskynhaltijaksi** asetettiin **Klaus Fleming**.
- **Linnaleirirasitus** ärsytti ja rasitti talonpoikia: sotilaat majoitettiin maataloille, joilla oli elatusvelvollisuus.
- 1596 Pohjanmaalla syntyi kapinaliike talonpoika **Jaakko Ilkan** johdolla. Klaus Fleming kukisti kapinan ja vangitsi Ilkan, mutta tilanne ei rauhoittunut.
- Kapina kärjistyi **nuijasodaksi**, ja kruunua tavoitellut **Kaarle-herttua** yllytti Ruotsin puolelta suomalaisia talonpoikia nousemaan kapinaan Klaus Flemingiä vastaan.

- Taisteluita käytiin eri puolilla Pohjanmaata ja Savoaa 1596-97. Flemingin joukot kukistivat kuitenkin kapinalliset helposti vuonna 1597 ja kapinallisia rangaistiin ankarasti. Jaakko Ilkka teloitettiin ja noin 2500-3000 kuoli lyhyessä sodassa.
- Klaus Fleming kuoli 1597 ja Kaarle herttua nousi avoimeen kapinaan. Sigismund vetäytyi Ruotsista ja keskittyi Puolan kuninkuuteen, ja Kaarle-herttuasta tuli vuonna 1599 kuningas **Kaarle IX**.

Nuijasodan eri tulkinnat

- 1850-luvulla talonpoikien kapinallisuutta romantisoitiin nationalismin hengessä.
- 1950-luvulla korostettiin turvallisuutta ja järjestystä: Fleming oli kuninkaan uskottu, joka puolusti Suomea Venäjää vastaan. Kapinoivat talonpojat rinnastettiin sisällissodan punaisiin.
- 1970-luvulla nostettiin esiin yhteiskuntaluokkien välinen ristiriitaisuus ja epätasa-arvo nuijasodan syynä. Syynä kapinaan oli talonpoikien epätoivo ja kurjuus, ei Kaarle herttuan juonet.
- 2000-luvulla on esitetty, että nuijamiehet olivat usein vauraita talonpoikia, eivät yhteisön köyhimpiä. Nuijasota oli hyvin organisoitu ja osa laajempaa eurooppalaista kapinaliikettä ja Ruotsin ja Puolan vallanperimyskiistoja.

Lähde: Wikipedia

Sigismund oli hetken ajan Puola-Liettuan ja Ruotsin yhteinen monarkki. Hänet oli äitinsä toimesta kasvatettu katoliseksi, mikä herätti luterilaisessa Ruotsissa epäluuloja. Sigismund toimi kuolemaansa asti Puolan kuninkaana, vaikka menetti kiinnostuksen Ruotsia kohtaan.

Lähde: Wikipedia.

Ruotsista suurvalta (1600-luku)

Miten Ruotsin nousu suurvallaksi 1600-luvulla on selitettävissä?

- Vakaat sisäpoliittiset olot.
- Tehokas, hyvin organisoitu ja johdettu armeija, joka perustui pakkovärvätyihin talonpoikaissotilaisiin ja palkkasotilaisiin (suomalaisia mukana jopa 20 000).
- Naapurivaltioiden, varsinkin Venäjän, heikkous (sisäiset valtataistelut).
- Ruotsi soti voitokkaasti niin Venäjää, Tanskaa kuin Puolaakin vastaan.
- **Stolbovan rauhaa** 1617 pidetään Ruotsin suurvalta-ajan alkuna, kun Ruotsi sai haltuunsa Karjalan ja Inkerinmaan.
- Ruotsi sotkeutui Keski-Euroopassa käytyyn **30-vuotiseen sotaan**, jolla oli ainakin alussa uskonnollisia motiiveja (katoliset vastaan protestantit = uskonsota) 1618-48.

Ruotsi laajimmillaan noin vuonna 1660.

Lähde: Wikipedia.

Ruotsi suurvaltana

- Kustaa II Aadolf kaatui taistelussa Saksassa marraskuussa 1632 "oikean uskon puolesta".
- Ruotsi oli laajimmillaan noin 1660. Ruotsi oli monikansallinen ja -kielinen suurvalta, jolla oli pyrkimys hankkia siirtomaita esim. Pohjois-Amerikasta
- Ruotsin ongelmana oli kuitenkin heikko laivasto, ja pieni asukasluku (noin 2,5 miljoonaa).
- Hallintoa uudistettiin kansleri Axel Oxenstiernan johdolla: **valtaneuvostosta** tuli virallinen hallitus (koostui ylhäisaatelistosta) ja **valtiopäivillä** neljä säätyä hyväksyi kuninkaan ehdottamat lait ja verot.
- Linnaläänien tilalle tulivat maaherrojen johtamat **läänit**, joiden alaisuudessa toimivat kihlakunnat.
- Voitokkuus sodissa vahvisti kuitenkin kuninkaan asemaa ja Ruotsissakin kehitys vei kohti **absolutismia**.

- Suomelle suurvalta-aika ei ollut erityisen hyvää: sodat ja hovinpito johtivat verotuksen kiristymiseen ja suomalaiset olivat yksi vähemmistö muiden joukossa suurvallassa. Lisäksi talonpoikia värvättiin pitkiin sotiin eri puolilla Eurooppaa.
- Viilenevä ilmasto, sodat ja alkeellinen viljely johtivat **suuriin kuolonvuosiin** 1695-97, jolloin asukasluku kasvoi hitaammin kuin Ruotsin puolella: vuonna 1620 Suomessa eli noin 320 000 asukasta ja vuonna 1700 330 000 asukasta.
- **Per Brahen** kenraalikuvernöörivuosina 1637-51 Suomea uudistettiin kuninkaan suostumuksella. Uudistuksia olivat mm. postilaitos, uudet kaupungit (Kajaani, Brahea, Kuopio) ja **Turun akatemian** perustaminen 1640.

Ruotsin aluelisäykset

1561	Viro (Tallinnan alue)
1617	Käkisalmen lääni ja Inkerinmaa Stolbovan rauhassa Venäjältä
1629	Liivinmaa Venäjältä
1645	Härjedalen, Jämtlanti
1648	Pommeri, Wismar, Bremen-Verden saksalaisilta
1658	Bohuslän ja Skåne Tanskalta

Pohdi

- Ota selvää, keitä olivat **hakkapeliitat** ja millainen rooli heillä oli suurvallan rakentamisessa?
- Tutki karttaa: miltä kaikilta valtioilta Ruotsi onnistui saamaan aluelisäyksiä?
- Missä suhteessa Ruotsia ei voinut pitää suurvaltana 1600-luvulla?
- Ota selvää miksi Suomessa juhlitaan marraskuussa Svenska Dagenia?

Suurvaltakauden kulttuuri

- Sotilaat toivat sotaretkiltä Keski-Euroopasta Ruotsiin valtavan sotasaaliin.
- Ruotsalainen aristokratia rikastui suurvaltakaudella ja otti mallia Ranskasta: ranskan kielen opettelu, koreileva pukeutuminen ja **barokki** juurtuivat Ruotsiin.
- Aateliskartanoita rakennettiin myös Suomeen, esim. Louhisaari ja Sarvilahti.
- Puhdasoppinen luterilaisuus johti toisuuskoisten vainoon, saamelaiden pakkokäännätykseen ja jopa noita-oikeudenkäynteihin Ahvenanmaalla.
- Papit ja lukkarit opettivat ja kuulustelivat kristinopin perusteita kinkereillä.

Suurvaltakauden koulut Suomessa

Pedagogiot	Lastenkoulu: luku- ja kirjoitustaito, laskento
Triviaalikoulut	Suuremmissa kaupungeissa: latina, kreikka, historia, matematiikka, luonnontiede
Kymnaasit	Lukio, valmistti yliopistoa varten: Turku, Viipuri

Tarton yliopisto Virossa on ollut vuosisatoja suomalaisten opiskelijoiden suosiossa. Se perustettiin vuonna 1632 Kustaa II Aadolfin päätöksellä.

Lähde: Wikipedia

- **Turun akatemia** aloitti vuonna 1640 Per Brahen aloitteesta.
- Aiemmin suomalaiset opiskelivat Keski-Euroopan, Tarton ja Uppsalan yliopistoissa.
- Akatemian tavoite oli kouluttaa pappeja virkamiehiä Suomen tarpeisiin.
- Oppiaineina olivat teologia, lääketiede, filosofia ja juridiikka.
- Tieteen uusimpia virtauksia (Galilei, jne.) vältettiin, akatemiassa oli noin 200 opiskelijaa, ja opetuskieli oli latina. Moni täydensi opintojaan edelleen ulkomaiden yliopistoissa.
- Ruotsin kielen asema vahvistui, kun virkamiesten määrä kasvoi, mutta myös suomea käytettiin laajalti (paikalliset virkamiehet ja papit) Suomessa.
- Monien aatelisten ja porvareiden kotikieli oli saksa.

Suurvallan romahdus ja isoviha

- Naapurivaltiot olivat katkeria Ruotsin valloituksista ja kun valtaan nousi nuori **Kaarle XII**, ne liittoutuivat Ruotsia vastaan
- **Suuri Pohjan sota** 1700-1721 alkoi ruotsalaisten voitolla venäläisistä Narvassa 1700.
- **Pultavassa 1709** venäläisillä oli musertava ylivoima sotilaissa ja Ruotsi kärsi tappion. Suuri osa armeijasta jäi vangiksi ja kuningas pakeni osmanivaltioon (nyk. Turkkiin) pohtimaan seuraavaa siirtoaan.
- Valta Ruotsissa alkoi siirtyä valtaneuvostolle kuninkaan poissa ollessa.
- Kaarle XII kokosi joukot Norjaan taistellakseen Tanskaa vastaan, mutta sai luodista ja kuoli 1718.
- Ruotsin joukot olivat hajallaan ja Suomen puolustaminen heikkoa, jonka seurauksena venäläismiehitys eli **isoviha** 1715-21 rasitti varsinkin Pohjanmaata.
- Aukkaita vietiin pakkotyöhön Siperiaan saakka, ja suomalaiset saivat osakseen ryöstelyä, ja siviilien terrorisointia, kun venäläinen upseeristo ei valvonut rivisotilaita riittävästi.

Uudenkaupungin rauhaan päättyi Ruotsin suurvalta-aika. Suomen kaupungeista Viipuri siirtyi venäläisille rauhan myötä 1721.

Lähde: Wikipedia.

- Rauha solmittiin Uudessakaupungissa 1721. Ruotsin suurvalta-aika päättyi, ja se joutui tekemään suuria aluemenetyksiä: Karjala, Viro, ja Inkerinmaa siirtyivät Venäjälle.
- Venäjältä tuli Itämeren alueen uusi suurvalta. **Pietari** oli perustettu Ruotsin maaperällä Neva-joen suulle jo 1703, ja se nousi valtakunnan pääkaupungiksi 1712.
- Pietari Suuri uudisti lännen esikuvien mukaan takapajuista Venäjää ja Pietarista tehtiin näyteikkuna länteen. Tsaarin asema vakiintui Venäjällä.

Pietari I Suuri hallitsi Venäjää keisarina ja tsaarina 1682-1725.

Lähde: Wikipedia.

Säätyvallan aikakausi ja pikkuviha

- Rauhan tultua Ruotsi sai uuden hallitusmuodon, jossa valta jaettiin kuninkaan, valtaneuvoston ja valtiopäivien kesken.
- Suurvallan romahdusta pidettiin kuninkaan syynä ja itsevaltiudelle tuli loppu Ruotsissa.
- Kuningatar Kristiina aiheutti skandaalin luopumalla kruunusta ja kääntymällä katolisuuteen. Hän vietti elämänsä loppuajan Roomassa keskittyen kulttuuriin.
- Kuninkaan rooli oli ajoittain nimellinen, ja hän oli "kumileimasin" valtiopäivillä tehdyille päätöksille.
- Aikakausi säätyvallan eli **vapauden aika**, kun kuninkaan kutsua valtiopäiville ei enää tarvittu.
- Aatelisten valtaneuvoston tuli nauttia säätyjen luottamusta, eli eräänlainen **parlamentarismi** oli jo käytössä.
- Ruotsi ei kuitenkaan ollut vielä demokratia vaan aatelisilla merkittäviä erioikeuksia, talonpoikien asema oli yhä heikko, ja säätyjen ulkopuolisilla ei ollut sananvaltaa päätöksenteossa
- Valtiopäivillä alkoi puoluetoiminta ensi kertaa ja syntyivät ns. **hatut ja myssyt**.

Tehtävä

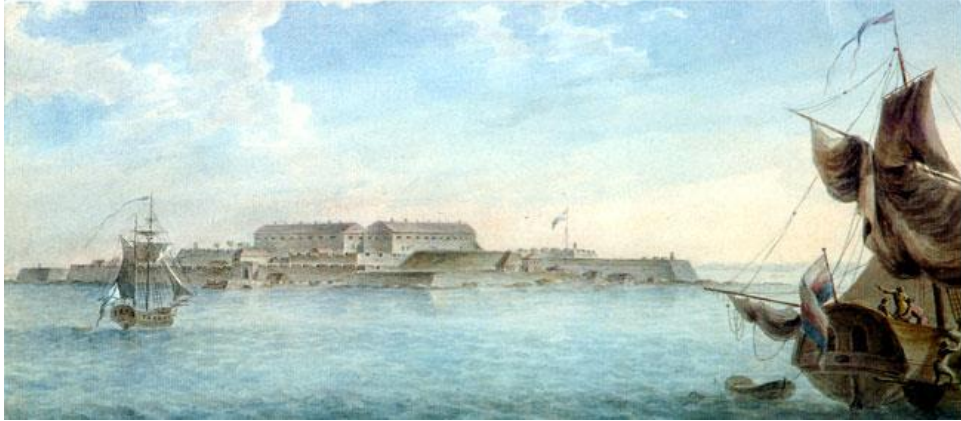
Täydennä

	Hatut	Myssyt
Missä säädyissä kannatusta?		
Millainen ulkopolitiikka?		
Kannatus Suomessa?		

- Hattujen valtaanpääsy johti toivottomaan sotaan Venäjää vastaan 1741-43 (**Hattujen sota**).
- Ruotsin armeija oli jäänyt kehityksestä jälkeen ja kärsi musertavan tappion heti sodan alussa Lappeenrannassa.
- Lopulta koko Suomi miehitetiin jälleen. Miehityksen käytettiin nimeä **pikkuvihan aika** ja samanlaista terroria kuin isovihan aikana ei esiintynyt.
- Sodan aikana saatiin **Elisabetin manifesti** Venäjän keisarinnalta ja esiin nousi ensimmäistä kertaa ajatus siitä, että Suomi voisi olla itsenäinen, kenestäkään riippumaton valtio Venäjän tuella
- Manifesti oli kuitenkin ilmeisesti vain sotapropagandaa, jolla aiheutettaisiin hajaannusta vastustajan riveissä. Manifesti unohtui rauhan myötä.
- **Turun rauha 1743:** Venäjä palautti Suomen, mutta piti itsellään Kymijoen itäpuoliset alueet mm. Lappeenrannan, Haminan ja Savonlinnan ja Ruotsin hallitsijaksi oli valittava Venäjän suosikki **Adolf Fredrik** (1751-1771).
- Menetetyt Vanhan-Suomen alueet palautettiin 1812 Aleksanteri I:n päätöksellä.
- Suomen puolustuksen kohentamiseksi alettiin rakentaa Helsingin edustalle vankkaa **Viaporin (Sveaborg)** linnoitusta 1748, joka tunnetaan nykyisin Suomenlinnana.
- Augustin Ehrensward johti hanketta, johon käytettiin Ruotsinkin verovarvoja. Linnoitushanke merkitsi sysäystä Helsingin kasvulle, koska Viaporiin tuli noin 6000 sotilasta.

- Loviisan edustalle rakennettiin pienempi **Svartholman** linnoitus.

Viaporista ja kuvan Svartholmasta tuli Ruotsin itärajan puolustuksen kulmakiviä, mutta Suomen sodassa 1808-09 kumpikin linnoitus antautui viholliselle taisteluita.

Lähde: Wikipedia.

Pohdi:

- Miksi Ruotsin suurvalta ei pysynyt kasassa sataakaan vuotta?
- Ota selvää Elisabetin manifestin sisällöstä ja sen herättämästä vastaanotosta omana aikanaan.
- Mitä suomalaiskaupunkeja siirtyi Venäjän hallintaan 1700-luvun rauhanteoissa?

Hyödyn aikakausi ja Kustaa III:n vallankaappaus

- 1700-luku oli järjen, hyödyn ja valistuneen itsevaltiuden aikakausi, joka huipentui Ranskan vallankumoukseen 1789.
- Ruotsin talous oli lamassa sotien ja aluemenetysten takia ja sen väkiluku jopa laski.
- Merkantilismi oli vallalla edelleen ja vain **tapulikaupungit** (Turku, Helsinki) saivat käydä ulkomaankauppaa.
- Pohjanlahden rannikkokaupungit saivat käydä kauppaa vain Turun tai Tukholman kanssa ja Pohjanlahden kauppapakko voimassa vuoteen 1765 asti.
- Monissa ylellisyystavaroissa oli korkeat tullit.
- **Tuoteplakaatti** määräsi, että tavaraa sai viedä ulkomaille vain ruotsalaisilla laivoilla
- Anders **Chydenius** alkoi vaatia uudistuksia taloudellisen **liberalismin** hengessä (vrt. Adam Smith)
- Suomessa oli vain muutamia ruukkeja, mutta perinteinen **tervanpoltto** toi vaurautta Pohjanmaalle (Oulu), koska tervalla oli suuri kysyntä kauppa- ja sotalaivastojen kasvaessa Euroopassa.
- 1700-luvulla porvariston asema vankistui kaupan nousun myötä
- Uusia kaupunkeja perustettiin Suomeen, esim. Hamina ja Loviisa.
- Maatalouden tuottavuutta parannettiin uudistuksilla ja 1757 pantiin alulle maatalouden **isojako**, jossa sarkajako ja vainiopakko lopetettiin.
- Ruotsista maahan tulleen perunan viljely yleisty, vaikka ylimmät säädöt vierastivat sitä aluksi.
- Maatalouden merkitystä ja kehittämistä korostanutta talouspolitiikan suuntausta kutsuttiin **fysiokratismiksi**.
- Puolueiden välinen valtataistelu Ruotsissa johti talouden taantumaan ja sekavaan ulkopolitiikkaan, jonka seurauksena vahvan kuninkaan kannatus kasvoi ja Kustaa III nousi valtaan 1771.
- Kustaa oli valistunut itsevaltiasta ja valtiopäivät pakotettiin väkivallalla uhaten hyväksymään uusi **hallitusmuoto** 1772.
- Kuningas päätti asioista, valtaneuvosto toimi neuvonantajana ja säädöt kutsuttiin valtiopäiville tarvittaessa. Vain verot ja hyökkäyssota olivat säätyjen päätösvallassa.

Kustaa III:n uudistuksia

- Kuninkaan valta kasvoi lähelle absolutismia.
- Kidutus kiellettiin kuulusteluissa ja kuolemanrangaistus tuli harvinaisemmaksi (valistusajattelu)
- Uskonnonvapautta laajennettiin juutalaisten ja katolisten osalta, vaikka papisto vastusti.
- Valtiontaloutta ja rahan arvoa saatiin vakautettua.
- **Painovapausasetus** 1774 lisäsi sensuuria maassa ja kritiikki kuningasta kohtaan loppui.
- 1789 **yhdistys- ja vakuuskirja**: valtaneuvosto lakkautettiin, aateliston asema romahti ja sen erivapaudet peruttiin. Muutos herätti katkeruutta
- Kuningas suututti myös talonpojat lopettamalla viinan kotipoltto-oikeuden, ja alkoholin valmistus otettiin valtion monopoliksi.
- Suomen puolustusta kohennettiin rakentamalla linnoituksia ja perustamalla Savon prikaati.
- Uusia kaupunkeja: **Kuopion** uudelleen perustaminen 1775, **Tampere** 1779.
- Kustaa III oli hallitsijana ristiriitainen. Hän korosti säästäväisyyttä muiden osalta, mutta ylläpiti itse komeaa hovio. Osa uudistuksista oli vanhoillisia, osa valistushenkisiä.

- Kuningas tavoitteli suurvalta-ajan palauttamista, mutta **Kustaan sota vuosina 1788-90** ei johtanut aluelaajennoksiin, vaikka Kotkan edustalla Ruotsin laivasto saavutti voiton Venäjän laivastosta Ruotsinsalmessa.
- Sota oli epäsuosittu aatelisten parissa. **Liikkalan nootti** ja **Anjalan liitto** syntyivät laittomana pidetyn sodan lopettamiseksi. Niissä mukana olleita aatelisia rangaistiin.
- Kustaa III salamurhattiin oopperassa vuonna 1792 aatelisten ja upseeriston salaliiton toimesta, mutta vallankaappaus epäonnistui ja Kustaa III:n poika seurasi isäänsä kuninkaana.
- **Kustaa IV Aadolf** nousi valtaan ja **kustavilaisuus** jatkui 1809 saakka.
- Kustavilaisuus oli myös Kustaa III:n aloittama tyyliuunta, joka vaikutti mm. sisustuksessa. Kustaa III oli kansainvälinen taiteiden suosija, joka ihaili ranskalaista kulttuuria.

Pohdi:

- Miksi Kustaa III sai paljon valtaa kuninkaana?
- Miksi hänen suosionsa romahti eri säätyjen parissa?
- Ota selvää Liikkalan nootin ja Anjalan liiton sisällöstä.
- Millä tavoin kuninkaan valta vaihteli Ruotsissa 1600- ja 1700-luvuilla?

Kustaa III:n kuolinnaamio.

Lähde: Wikipedia.

Valtioyhteyden muuttuminen ja autonomian ajan alku kerrataan HI3-kurssin alussa.

Loppukertaus

Selitä seuraavat käsitteet ja merkitse vuosisata, johon ne eniten liittyvät.

Käsite	Selitys	ajoitus
isojako		
ristiretket		
absolutismi		
Pohjanmaan kauppapakko		
isoviha		
nuijasota		
Vapauden aika		
hakkapeliitat		
Kalmarin unioni		
pikkuviha		
Hyödyn aikakausi		
barokki		
kustavilaisuus		

Kurssi 6: Kulttuurit kohtaavat

Kurssilla tarkastellaan eri kulttuuripiirien ominaispiirteitä ja nykyaikaa sekä kulttuurien välistä vuorovaikutusta.

Vinkki yo-kokeeseen valmistautuvalle: kurssin sisällöstä kannattaa valita muutamia ulkoeurooppalaisia kulttuureita, joihin perehtyy kunnolla. Esimerkiksi oppikirjoissa on käsitelty monia eri kulttuureita, mutta kaikkia ei edellytetä osattavan yo-kokeessa. Yo-tehtävät ovat HI6 – kurssin osalta varsin soveltavia.

Tähän kertausmateriaaliin on valittu seuraavat kulttuurit:

- Islamilainen kulttuuri
- Afrikkalainen kulttuuri
- Kiinan ja Japanin kulttuurit
- Intian kulttuuri
- Alkuperäiskansojen kulttuurit

Maailman kulttuuripiirit 2010-luvulla.

Lähde: Wikipedia.

Kulttuurintutkimuksen perusteet

Mistä kulttuuri muodostuu?

- Laaja käsite: kulttuuri on yhteisön henkisten ja aineellisten saavutusten kokonaisuus.
- Alun perin kulttuuri viittasi maanviljelyyn
- Kyse ei ole vain eri taiteen muodoista vaan kulttuuriin kuuluvat myös uskonto, perinteet ja tavat.
- **Kulttuuri-identiteetti** tarkoittaa yhteisön omaa käsitystä omasta kulttuurista ja sen ominaispiirteistä
- 1800-luvulla kehittynyt nationalismi korosti kulttuurien välisiä eroja ja kunkin kulttuurin erityispiirteitä. Esimerkiksi Suomessa korostui kielen merkitys.
- Kulttuurit eivät kehity eristyksissä, vaan vuorovaikutuksessa muiden kulttuurien kanssa.
- **Diffuusio** merkitsee kulttuurivaikutteiden leviämistä, joka on tehokasta nykyisen globalisaation aikakaudella.
- **Akkulturaatio** tarkoittaa vastaanottavan kulttuurin pyrkimystä ottaa vaikutteita uudelta kulttuurilta (maahanmuutto).
- Kulttuurien kohtaaminen voi johtaa **assimilaatioon**, jossa vähemmistökulttuuri sulautuu osaksi valtakulttuuria. Esim. Saksan juutalaisten enemmistö oli assimiloitunutta 1930-luvulla.
- **Segregaatio** merkitsee toisen kulttuurin väheksymistä ja kieltämistä. Se voi olla valtion tietoista politiikkaa, jossa jokin vähemmistökulttuuri eristetään ja asetetaan eriarvoiseen asemaan.
- **Hybridikulttuurissa** on piirteitä monesta eri kulttuurista esim. Latinalaisen Amerikan uskonnot ja musiikki.

Kulttuurien kohtaaminen on jokapäiväinen osa globalisoituvaa maailmaa

- Tehostunut tiedonvälitys (verkkouutiset, sosiaalinen media), lisääntynyt matkailu, ja lisääntynyt muuttoliike on johtanut kulttuurivaikutteiden entistä nopeampaan ja laajempaan leviämiseen.
- Kulttuurien kohtaaminen voi rikastuttaa molempia kulttuureita, lisätä yhteisymmärrystä, taloudellista menestystä ja rauhaa.
- Tavoitteena on kulttuurien välinen vuoropuhelu ja **multikulturalismi**, jossa vähemmistöille on taattu samat oikeudet kuin enemmistön edustajille esim. oikeus oman kielen opetukseen ja uskonnon harjoittamiseen.
- Kulttuurien törmäämisen ääri-ilmiöitä ovat **rasismi** eli syrjintä, **stereotypiat** (= luutuneet ennakkokäsitykset esim. romaneista), etniset vainot ja sodat.

Pohdi:

- Millaisia vähemmistökulttuureita Suomessa on ollut vuosisatoja ja mitkä ovat uusia vähemmistöjä?
- Millaisia stereotyyppioita on perinteisesti liitetty esim. romaneihin, islaminuskoisiin ja venäläisiin Suomessa?
- Millä eri tavoin rasismi ilmenee suomalaisessa yhteiskunnassa?

Islamilainen kulttuuri

- Islam syntyi 600-luvulla Arabian niemimaalla profeetta Muhammedin näkyjen pohjalta. Oppi koottiin arabiankieliseen **Koraaniin**, joka jakautuu **suuriin** eli lukuihin.
- Islam syntyi beduiiniyhteisöön, joka vietti liikkuvaa elämää.
- Uskon peruspilareita ovat uskontunnustus (on vain yksi Jumala), rukous, almut, pyhiinvaellus ja paasto.
- Islam merkitsee Jumalan tahtoon alistumista. Islamin kannattajia kutsutaan myös **muslimeiksi**. Suomessa käytettiin aiemmin **muhamettilainen**-termiä.
- Aikaa ennen islamia kutsutaan "tietämättömyyden ajaksi", koska Koraanin opiskelu nosti opiskelun arvostusta ja sivistystasoa Lähi-Idässä.
- Islam levisi nopeasti ja oli 700-luvulla saavuttanut Pohjois-Afrikan ja Pyreneiden niemimaan (Espanja, Portugali).
- Leviämiseen vaikuttivat uskonopin selkeys, kevyempi verotus kuin kristityillä, ja kaupalliset yhteydet kulttuurien välillä.
- Islamin leviäminen koettiin Euroopassa uhkana, koska se levisi usein laajentuvien islamilaisten valtakuntien mukana. Frankkivaltakuntien ja Umaijadien kalifaatin väliset sodat nähtiin Euroopassa kristinuskon puolustamisena. Frankkien voitto **Toursin taistelussa 732** esti islamin leviämisen nyky-Ranskan alueelle.
- Myös Jerusalemin kysymys johti kriiseihin ja konflikteihin (**ristiretket**).
- **Osmanivaltakunta** valloitti Bysantin 1400-luvulla, ja sen kautta islam levisi Balkanin niemimaalle.
- Osmanit kärsivät tappion Wienin edustalla 1500-luvulla ja uudestaan 1600-luvulla, jonka jälkeen islamin ei koettu uhkaavan kristittyä Eurooppaa.
- Osmanivaltakunta romahti ensimmäisen maailmansodan seurauksena, ja sen hallitsemat alueet päätyivät eurooppalaisten imperiumien hallintaan, lukuun ottamatta vastasyntyntä Turkin tasavaltaa.

Islamin pyhimät paikat ovat Mekassa ja Medinassa, jotka liittyvät profeetta Muhammedin elämänvaiheisiin. Pyhiinvaeltajat kiertävät Mekassa Kaaban mustaa kiveä valkoisiin pukeutuneina.

Lähde: Pixabay.

Arabialais-islamalainen kulttuuri

- Islam sai vaikutteita ympäröivistä kulttuureista ja kristinuskosta, esim. Muhammedin elämään liitettiin samankaltaisia ihmetekoja kuin Jeesuksen elämään.
- Islam jakautuu moniin suuntauksiin, joista tärkeimmät **sunnalaisuus ja shiialaisuus**. Näiden välillä on ollut jännitteitä ja konflikteja.
- Islamilaiset eivät tehneet aktiivista lähetystyötä ja suhtautuivat aluksi avoimesti ympäröiviin kulttuureihin.
- Arabia oli uskonnon, tieteen ja hallinnon kieli ja **Bagdadin yliopistossa** käännettiin antiikin kirjoituksia arabiaksi. Euroopan yliopistot kehittyivät vasta 1100-luvulta alkaen.
- Intiasta omaksuttiin numerot ja kymmenlukujärjestelmä ja matematiikassa kehittyi algebra, geometria ja trigonometria.
- Myös lääketiede, astronomia ja astrologia eli tähdistä ennustaminen kehittyivät.
- 700-800-luvuilla rakennettiin palatseja, kylpylöitä ja **moskeijoita**, joihin kokoonnutaan rukoilemaan ja opiskelemaan Koraania. Tunnuspiirteenä on **minareetti** eli tornimainen rakennus rukoushuutoa varten.
- Kristityiltä vallattuja kirkkoja muutettiin moskeijoiksi, joissa alttarin paikka vaihtui Mekkaan päin.
- Islamissa on ehdoton kuvantekokiello: jumaluutta tms. ei saa taiteessa esittää.
- Kuvantekokiello vaikutti taiteeseen ja ornamentit, geometriset kuviot, ja kalligrafia kehittyivät kuvien tilalle.
- Pyreneillä koettiin rikas kulttuurillinen vaihe 700-1400-luvuilla, kun islam, kristinusko ja juutalaisuus elivät rinnakkain: **al-Andalusin** valtakunnan keskus oli **Cordoban** kaupunki.
- 1400-luvulla kristityt valloittivat alueen takaisin ja juutalaiset ja islamilaiset karkotettiin alueelta.

Arabien vaikutteita Eurooppaan:

- Algebra, alkoholi, algoritmi, alkovi, alkemia
- Aprikoosi, henna, riisi, kahvi, sahrami
- Shakki, kitara, luuttu, apteekki, arsenikki, basaari

Islamilainen kumartuu rukoukseen Mekkaan päin viisi kertaa vuorokaudessa. Ennen rukousta pestään jalat, kädet ja kasvot.

Lähde: Pixabay.

Islamin kannattajien määrä kasvaa eri puolilla maailmaa

- Nykyään Islamia tunnustaa noin 1,7 miljardia ihmistä eri puolilla maailmaa ja se on nopeimmin leviävä maailmanuskonto. Kaikkien maailman islamilaisten yhteisöä kutsutaan **ummaksi**.
- Suurimpia islamilaisia valtioita ovat Indonesia, Turkki, Egypti, Intia, Pakistan, Bangladesh, Saudi-Arabia ja Malesia.
- Islam leviää pakolaisten ja siirtolaisten mukana eri mantereille.
- Islam kiinnostaa ihmisiä selkeällä opilla; ohjeet elämän eri osa-alueisiin Koraanista: ruokailu, perhe-elämä, pukeutuminen, taloudenpito, jne.
- Islamiin on helppoa kääntyä ja islamin oppi on selkeä.
- Islamilaiset perheet ovat usein monilapsisia.

Naisen asema islamissa herättää keskustelua länsimaissa:

- Beduiinyhteisöissä tyttölasten heitteillejätto oli tavallista, mikä loppui islamin myötä.
- Moniavioisuus on sallittua, mutta ei kovin tavallista, esiintyy vain rikkaimpien keskuudessa.
- Naisen pukeutuminen kiinnittää huomiota. Koraani kehottaa miehiä ja naisia pukeutumaan siveellisesti: huivi, niqab ja burkha naisen suojaksi miesten katseilta, auringolta ja hiekalta.
- Ranskassa ja Hollannissa lainsäädännöllä rajoitettu ja kielletty esim. burkhan käyttöä julkisuudessa. Toisaalta huivin käyttö voi olla naisen oma valinta ja keino osoittaa olevansa ylpeä islamilaisuudestaan.
- Islamilaisissa maissa naisen asema vaihteleva. Naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella ei ole kovin tavallista, tyttöjen ja naisten koulutusta on kuitenkin lisätty useassa maassa, vaikkakaan ei ilman vastustusta.
- Tasa-arvosta miehen ja naisen välillä ei voi puhua, mutta nainenkin voi ottaa avioeron miehestään useissa islamilaisissa maissa vankoilta perusteilla.
- Monessa maassa avioliitot edelleen vanhempien järjestämiä ja mies on perheen pää.
- Poliittisia oikeuksia ei ole naisilla kaikissa islamilaisissa maissa esim. Saudi-Arabiassa.

Lähde: Pixabay

Islam poliittisena voimana

- 1900-luvun alkupuolella islamilaisuus alkoi muodostua poliittiseksi vastavoimaksi eurooppalaisille siirtomaavalloille, ja näiden kanssa yhteistyötä tekeville maallistuneille ja korruptoituneille hallitsijoille.
- Iranissa tapahtui **1979 islamilainen vallankumous**: shaahi Reza Pahlevi ajettiin maanpakoon ja shiialainen imaami Ajatollah **Khomeini** julisti Iraniin **islamilaisen tasavallan**.
- Shaahi oli tehnyt yhteistyötä USA:n kanssa ja modernisoinut Irania, minkä moni varsinkin maaseudulla koki islamia loukkaavana.
- Iran oli suuri öljyntuottaja mutta voitot menivät harvojen käsiin.
- Khomeinin myötä Iranista tuli **teokratia** eli uskonnon pohjalta johdettu maa, jossa on käytössä **sharia-laki**.
- Iranin esimerkki innosti shiialaisia muuallakin, esim. Pakistanissa, Sudanissa, Egyptissa, jne.
- Afganistanissa talibanien valtakausi vei maan takaisin keskiajalle, kun Koraani syrjäytti maallisen hallinnon ja lain täysin. Naiset eristettiin kodin piiriin, maahan tuli burkhapakko, ja läntisen kulttuurin täyskielto.
- Iran osoitti kasvavaa vihamielisyyttä USA:ta kohtaan, josta esimerkkinä **pankkivankidraama Teheranissa 1979**.
- Toisaalta Iran ja Irak kävivät pitkän sodan 1979-89 keskenään; virallinen syy oli uskon tulkintaerot, käytännössä kyse oli öljyvarannoista.
- Myös **Persianlahden sodassa** islamilaiset valtiot olivat sodassa keskenään, kun Irak miehitti öljyvaltio Kuwaitin, joka oli USA:n liittolainen ja öljyn toimittaja.
- Juutalaisvaltio Israelin valtion synty 1948 ja sen vastustaminen yhdistänyt islamilaisia maita toisiinsa. Moni niistä on tukenut **PLO:ta** (Palestiinan vapautusjärjestö).

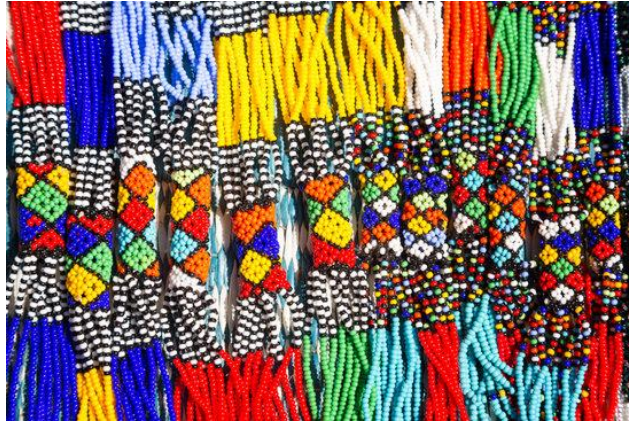
Pohdi:

- Ota selvää, miten Koraani kehottaa suhtautumaan kristittyihin.
- Millaisia kulttuurin törmäystilanteita islamilainen perhe voi kohdata muuttaessaan esim. Lähi-idästä Eurooppaan?
- Millaisena islamilaiset näkevät eurooppalaisen naisen elämän ja aseman?

Afrikkalainen kulttuuri

- Afrikka on monien erilaisten kulttuurien maanosana.
- Perinteisesti perhe, suku ja heimo ovat kulttuurin ja yhteiskunnan perusta, ei valtio.
- Afrikalla on ollut pitkään jatkuneet kaupalliset siteet arabeihin ja eurooppalaisiin, ja etenkin islam vaikutti heimokulttuureihin.
- Imperialismin kaudella 1800-luvulla Afrikka jaettiin siirtomaiksi eurooppalaisten toimesta.
- "Muutoksen tuuli" alkoi puhaltaa toisen maailmansodan jälkeen, kun **dekolonisaatio** käynnistyi.

Afrikkalaisia heimokoruja.

Lähde: Pixabay

Afrikka eurooppalaisin silmin

- **Historiallinen näkökulma:** Afrikka on ihmisen alkukoti, josta ihmislaji on levinnyt ympäri maailmaa (Lucy).
- **Taloudellinen näkökulma:** orjakauppa alkoi 700-luvulla arabien toimesta ja voimistui löytöretkien aikana 1400-1500-luvuilla. Sen seurauksena heimot hajosivat ja väestönkasvu hidastui.
- Afrikan rannikkoseudut tunnettiin ja kauppaa norsunluulla käytiin vuosisatoja, rannikolle perustettiin eurooppalaisten tukikohtia.
- Sisäosat olivat pitkään tuntemattomia koska sairaudet, vihamieliset heimot, eksymisen pelko ja ennakkoluulot estivät sisäosien tutkimusta.
- Afrikan valtavat luonnonvarat havaittiin 1800-luvulla, kun mantereen sisäosat tulivat tutuiksi tutkimusmatkailijoiden myötä (esim. Livingstone, Stanley). Teollistuva Eurooppa tarvitsi Afrikan luonnonvaroja kuten puuvillaa, kumia, jalometalleja, jne.
- **Uskonnollinen näkökulma:** Afrikka nähty pelkästään pakanallisena mantereena ja lähetykenttänä kristityille. Tosiasiassa alueella on ollut monia **animistisiä uskontoja** ja pohjoisosissa islam juurtui jo 700-luvulla alueelle.
- **Rodullinen näkökulma:** 1800- ja 1900-luvun alussa eurooppalaisilla katsottiin olevan "**valkoisen miehen taakka**" eli velvollisuus sivistää alkukantaisella tasolla olevat mustat veljet Afrikassa. Tässä ajattelussa eurooppalainen ylemmyys perustui suoraan rotuun.

Miten Afrikkaa hallittiin siirtomaakaudella?

- **Hajota ja hallitse**-politiikka: heimoille ja heimopäälliköille annettiin erilaisia oikeuksia ja heimot ylittävä yhteistyö siirtomaaisäntiä vastaan estettiin. Osa afrikkalaisista teki yhteistyötä siirtomaaisäntien kanssa.
- **Epäsuora hallintomalli** (Iso-Britannia): hallitseminen tapahtui paikallisten heimopäälliköiden kautta, jotka pitivät asemansa ja takasivat rauhan.
- **Suora hallintomalli** (Ranska, Belgia, Portugali): hallitseminen tapahtui eurooppalaisten virkamiesten kautta. Paikallinen väestö pyrittiin suluttamaan osaksi emämaan hallintoa ja kulttuuria: ranskan, portugalilaiset kielet olivat käytössä.

Afrikkalaiset kulttuuripiirit:

Pohjois-Afrikka	Saharan eteläpuolinen Afrikka	Eteläinen Afrikka
Väestö arabeja	Afrikkalainen väestö (esim. bantut)	Valkoinen vähemmistö (buurit), värilliset enemmistöinä
Arabian kieli murteineen	Afrikkalaiset kielet, englanti	Afrikaansi, hollanti, afrikkalaiset kielet
Uskonto islam	Kristinusko + paikalliset uskonnot	Kristinusko + paikalliset uskonnot

Keitä ovat buurit?

- Hollannin kielen **boer**= viljelijä.
- Valkoisia afrikkalaisia eli Hollannista muuttaneita viljelijöitä, jotka sekoittuivat alueen muiden valkoisten asukkaiden kanssa.
- Ensimmäiset buurit asettuivat Hyväntoivonniemelle 1650-luvulla.
- Buurien levittäytyminen johti yhteenottoihin paikallisten heimojen kanssa.
- Kapmaa joutui brittien haltuun 1790-luvulla, josta seurasi **”suuri vaellus”** eli 12 000 buurin siirtyminen pohjoiseen 1835-43. Uusilta alueilta löytyi kultaa ja timantteja ja britit halusivat alueet itselleen, jonka seurauksena syttyi **buurisota** 1899-1902, joka päättyi brittien voittoon.
- 1909 syntyi Etelä-Afrikan valtio, johon buurialueet liitettiin.
- Nykyisin Etelä-Afrikan ja Namibian valkoinen väestö kutsuu itseään **afrikaanereiksi**.

Eteläinen Afrikka oli pitkään valkoisen vähemmistön hallitsema alue: Etelä-Afrikassa noudatettiin 1990-luvulle asti apartheid- eli rotusortopolitiikkaa.

Miksi ja miten Afrikka vapautui siirtomaavallasta?

- Afrikkalaiset osallistuivat molempiin maailmansotiin emämaiden joukoissa, joka vahvisti itseluottamusta ja herätti nationalismia afrikkalaisissa.
- Ennen toista maailmansotaa itsenäisiä valtioita vähän: Liberia (vapautuneille orjille perustettu vapaavaltio), Etelä-Afrikka ja Egypti (tärkeä Suezin kanavan takia).
- Supervallat USA ja Neuvostoliitto suhtautuivat kielteisesti imperialismiin.
- Siirtomaiden hallinta vaati yhä enemmän voimavaroja eikä Ranskalla ja Britannialla ollut niitä sodan jälkeen tarpeeksi.
- Kapinat ja levottomuudet eri puolilla imperiumia sitoivat sotilaita ja virkamiehiä.
- Monessa Afrikan maassa pieni Euroopassa koulutettu eliitti asettui vapautusliikkeiden ja puolueiden johtoon ajamaan **dekolonisaatiota**.
- Suurin osa vapautui 1960-70-luvuilla rauhanomaisesti (esim. Tunisia, Marokko).
- Osasta Afrikan maita emämaat halusivat pitää kiinni luonnonvarojen ja eurooppalaisen asutuksen takia esim. Ranskan Algeriassa ajaututtiin sotaan: Algeria itsenäistyi 1962 kun itsenäisyyttä ajaneiden algerialaisten terroriaalto ylsi Pariisiin asti.
- Portugali luopui siirtomaistaan (Angola, Mosambik), kun sosialistit nousivat valtaan Portugalissa 1975.
- Dekolonisaatio huipentui Namibian vapautumiseen 1990 Etelä-Afrikan valvonnasta YK:n johdolla. Namibia oli ollut ensimmäiseen maailmansotaan asti Saksan siirtomaa.
- **Apartheid**-politiikka päättyi Etelä-Afrikassa ja Nelson **Mandelasta** tuli ensimmäinen bantu maan presidenttinä vapaissa vaaleissa 1994. Valkoisia edustanut de Klerk valittiin varapresidentiksi

Apartheidin ajatuksena oli pitää eri roturyhmät erossa toisistaan. Poliittiset oikeudet oli vain valkoisella vähemmistöllä. Etelä-Afrikka joutui kansainvälisen painostuksen kuten kauppasaarron kohteeksi apartheidin takia. Pikku-apartheid ulottui elokuvateattereihin, kirkkoihin, puistoihin ja busseihin asti.

Lähde: Wikipedia.

Pohdi:

- Miksi Afrikka on kiinnostanut eurooppalaisia historian eri aikakausina?
- Voidaanko puhua yhtenäisestä afrikkalaisesta kulttuurista? Ota kantaa.
- Selitä käsitteet dekolonisaatio, imperialismi ja uuskolonialismi

Kiinan ja Japanin kulttuurit

Lähde: Pixabay

Vertaile Kiinaa ja Japania. Täydennä taulukko.

	Kiina	Japani
Kieli?		
Pääuskonnot?		
Kristinuskon asema?		
Asema maailmankaupassa keskiajalla ja uudella ajalla?		
Korkein valta maassa nykyään?		

Kiinalaisen kulttuurin historiallisia piirteitä

- **Etnosentrismi** eli oman kulttuurin korostaminen ja ulkoisten vaikutteiden torjuminen, joka johti uudella ajalla Kiinan taantumiseen.
- Yhteiskunnan selkeä hierarkia, jota varsinkin **kungfutselaisuus** on tukenut. Jokaisella on oma paikkansa ja velvollisuutensa yhteiskunnassa.
- Miesvaltaisuus: mies perheen ja yhteiskunnan johdossa
- **Yhteisöllisyys**: yhteisön etu aina asetettu yksilön oikeuksien edelle.
- Maaseudun ja kaupunkien välinen ero kehityksessä. Kiinan rannikkokaupungit olivat tärkeitä satamia ja teollistuivat 1800-luvulla (esim. Hongkong), mutta maaseutu pysyi takapajuisena ja syrjäisenä.
- Pyrkimys **harmoniaan**, hillitty käytös ja pelko kasvojen (kunnian) menettämisestä ovat taolaisuuden vaikutusta.
- Kiina on ollut "**Keskustan valtakunta**" ja sen pääkaupunki maailman napa.

Japanilaisen kulttuurin historiallisia piirteitä

- Selkeä **hierarkia** yhteiskunnassa (kungfutselaisuus), auktoriteettien ehdoton totteleminen ja kunnioitus, keisarin jumalallinen olemus.
- Sotilaallisten taitojen ja sotilasluokan kunnioitus (samurait omat luokkansa) ja miesvaltaisuus (naisen paikka kotona).
- **Rituaalien** merkitys, joka näkyy esim. esi-isien palvonnassa ja teeseremonioissa.
- Pyrkimys harmoniaan elämässä (shintolaisuus vaikuttaa).
- Vahva itsehillintä, ahkeruuden, **lojaalisuuden** kunnioitus. Kasvojen menetys pahinta mitä voi tapahtua, ja jopa itsemurha on hyväksytty vaihtoehtona sille.
- Luonnon kunnioitus, joka näkyy esim. puutarhoissa ja kukkien asettelussa omana taiteenalanaan.

Kiina ja Japani keskiajalla

- Kiina kävi kauppaa **silkkitien** kautta lännen kanssa. Kulta ja hevoset kiinnostivat sitä.
- Silkkitie oli hankala ja hidas, joka kannusti etsimään merireitin Aasiaan (**Vasco da Gama 1498**).
- Marco **Polon** kuvaukset 1200-luvun Kiinasta loivat kuvaa kaukaisesta mutta kehittyneestä maasta.
- Kiina oli pitkällä esim. lääketieteessä (rokotuskokeiluita jo keskiajalla), ja ruuti, silkki, kompassi, paperi ja kirjapainotaito saapuivat kaupan välityksellä Eurooppaan.
- Kiinassa oli laivan rakennustaitoa, mutta ei halua tai tarvetta löytöretkille, ja Eurooppa purjehti sen ohi.
- Japani oli eristäytynyt ja takapajuinen valtio, joka sulki satamat eurooppalaisilta, ja jossa kristittyjä vainottiin ajoittain
- 1500-luvulla tapahtuivat varovaiset avaukset lännen kaupan suuntaan (aluksi portugalilaiset, sitten 1600-luvulla britit, hollantilaiset ja espanjalaiset), mutta maan sotilashallitsija (shogun) sulki satamat 1600-luvulla ja vain Nagasakin kaupunki säilyi kauppapaikkana hollantilaisten kanssa.

Kioto on Japanin vanha pääkaupunki, jossa myös vanhaa rakennuskantaa on säilynyt.

Lähde: Pixabay.

Imperialismin aikakausi

- Aasia joutui imperialismin kohteeksi Afrikan tapaan 1800-luvulla. Siirtomaita olivat esim. Brittien Intia, Ranskan Indokiina ja USA:n Filippiinit.
- Kiinasta tuli eräänlainen **puolisiirtomaa**, jota ei jaettu tiukasti, vaan noudatettiin **avointen ovien politiikkaa** USA:n vaatimuksesta. Satamia avattiin kaupalle, ja eurooppalaisia muutti asumaan Kiinaan (**eksterritoriaalioikeudet** = eurooppalaiset asukkaat eivät olleet Kiinan lakien alaisia).
- Kiina oli sisäisesti hajanainen eikä kyennyt ajamaan ulkovaltoja pois: **Oopiumsota** 1840-luvulla päättyi brittien voittoon ja Hongkong päätyi brittien haltuun.
- Taiping-kapina 1850-64 ja **boksarikapina** v. 1900 osoittivat Kiinan heikkouden.
- Boksarit olivat kiinalainen salaseura, joka halusi lopettaa lännen vaikutusvallan ja kulttuurin Kiinassa. He hyökkäsivät eurooppalaisia ja kristittyjä kiinalaisia vastaan, jonka seurauksena länsimaat tekivät kostoretken Kiinaan Saksan johdolla.
- Keisarivallan heikkous ja ulkovaltojen valta Kiinan asioissa johti keisarin syrjäyttämiseen 1912 ja alkoi tasavallan aika.

Perinteinen naisen asu, kimono, ei ole täysin hävinnyt japanilaisesta katukuvasta, vaikka nuoriso seuraakin tarkasti läntistä nuorisokulttuuria, musiikkia ja muotia.

Lähde: Pixabay.

- Kommodori Perryn johtamat amerikkalaiset sotalaivat painostivat Japania avautumaan kaupalle 1850-luvulla.
- Japani halusi välttää Kiinan kohtalon ja keisari aloitti **Meiji-restauraation** 1860-luvulla, joka oli modernin Japanin alkuna eurooppalaisten esikuvien mukaan.
- Japani teollistui, maahan rakennettiin rautateitä, armeijaa ja koulutusta uudistettiin eurooppalaisten mallien mukaan perinteitä unohtamatta ja japanilainen ja länsimainen kulttuuri vaikuttivat rinnakkain.
- Japanista tuli **imperialistinen** valtio, joka pelkäsi luonnonvarojen ja elintilan loppumista, kun väestö kasvoi voimakkaasti.
- Korea, Formosa, Mantshuria tulivat Japanin vaikutuspiiriin voimapolitiikan ja sotien kautta.
- Kiista Mantshurian hallinnasta kiristi Japanin ja Venäjän suhteita. Japani osoitti voimansa voittamalla **Venäjän sodassa vuosina 1904-05**.

Toisen maailmansodan jälkeen

- Japaniin jäi amerikkalainen miehitysvalta ja tukikohtia ja uusi perustuslaki kielsi armeijan ylläpidon Korean sotaan asti 1950.
- Kauppa USA:n kanssa vilkastui, samaten kulttuurivaikutteet lännestä ja Japani nousi sodan raunioista vahvaksi teollisuusmaaksi, jossa on korkea elintaso.
- Keisarin valta on nykyään vain muodollinen, pääministeri on merkittävin vallankäyttäjä.
- Toisen maailmansodan muistot hiertävät suhteita Kiinaan ja Koreaan (esim. Nanjingin raiskaus, lohtunaiset).

- Kiinassa sisällissota jatkui maailmansodan päättyttyä ja japanilaisten poistuttua maasta.
- Kommunistit voittivat sisällissodan lopulta syksyllä 1949 ja **Mao Zedong** julisti Kiinan kansantasavallan syntyneeksi.
- Tappiolle jäänyt, Tsiang Kai-sekin johtama, **Kuomintang** pakeni Formosan saarelle.
- Kiina on ajanut **yhden Kiinan politiikkaa**, eli sen mukaan Formosan Kiina (Taiwan) ei itsenäinen valtio vaan kapinoiva provinssi.
- Maon aikakausi v.1976 asti merkitsi mullistusta yhteiskunnallisesti ja kulttuurillisesti. Maon oppien pohjalta alettiin rakentaa **maolaista sosialismia** agraariseen Kiinaan ja suhteet länsimaihin lähes katkesivat. Aluksi Kiina teki tiivistä yhteistyö Neuvostoliiton kanssa.
- Kiinaa pyrittiin uudistamaan kampanjoin ja tempauksin, joista monet epäonnistuivat. Esim. **”suuri harppaus”** oli pyrkimys teollistaa Kiina nopeasti. Epäonnistuminen johti miljoonien nälkiintymiseen hengiltä, kun maataloutta laiminlyötiin.
- Varsinkin **kulttuurivallankumouksen** aikana 1960-1970-luvuilla kaikki länsimainen kulttuuri ja sen seuraaminen oli rangaistuksen uhalla kiellettyä Kiinassa ja yksilönvapauksia rajoitettiin vahvasti.
- Maon kuoltua 1976 Kiinasta on tullut eräänlainen **sekatalous**, jossa yksityisyrittäjäys on sallittua valtion valvonnassa.
- Kiina on aktiivinen maailmankaupassa, avautunut turismille ja kulttuurivaikutteille, mutta valtion kontrolli on kaiken yllä.
- Kesällä 1989 maailmaa järkyttivät tapahtumat Pekingin Taivaallisen rauhan aukiolla, kun rauhanomaiset mielenosoitukset hajotettiin väkivalloin eikä mielenosoittajien vaatimuksiin uudistuksista haluttu suostua
- Myös Tiibetin alueen väkivaltainen liittäminen osaksi Kiinaa on herättänyt kansainvälistä kritiikkiä
- Uskonnonvapautta ei Kiinassa ole vieläkään ja muutamien sallittujen uskontojen harjoittajia valvotaan tarkasti. Sen sijaan esim. islamilaisia **uiguureja** sorretaan julmasti.

Hongkong palautettiin Kiinalle 1997 ja sille annettiin erityisasema. Hongkongilaiset pelkäävät rikkaan ja länsimaisen kaupunkivaltion kiinalaistamista ja yksilön vapauksien rajoittamista, jos se liitetään tavalliseksi osaksi Kiinan kansantasavaltaa.

Lähde: Pixabay.

Pohdi

- Miksi yhteys Kiinaan on ollut aina merkittävä Euroopalle?
- Ota selvää, miten kiinalaisuus näkyi rokokoo-kulttuurissa 1700-luvulla.
- Millä tavoin länsimaisen kulttuurin vaikutus ilmenee nykypäivän Japanissa?
- Miten japanilainen ja kiinalainen kulttuuri ilmenevät tämän päivän Euroopassa?

Intialainen kulttuuri

Tehtävä

Selvitä seuraavien käsitteiden sisältö lyhyesti: *dharma, moksa, karma, bindi, guru, nirvana*.

Intialaisen kulttuurin piirteitä

- Laaja ja kansallisesti moninainen maa on luonut monipuolisen ja rikkaan kulttuurin, jossa uskonnoilla ollut vahva rooli.
- **Indus-joen** varrelle syntyi jo varhain viljelyyn perustuva korkeakulttuuri.
- **Hindulaisuus** on intialainen valtauskonto, **islam** levisi varsinkin maan pohjoisosiin lännestä.
- Islamin ja hindulaisuuden sekoittuessa 1500-luvulla syntyi **sikhiläisyys**.
- **Buddhalaisuus** syntyi Intiassa (Siddharta Gautama), mutta sai jalansijaa Kaakkois-Aasiassa, ei Intiassa.
- Pääuskonto hindulaisuus on **polyteistinen** uskonto, jossa uskotaan elämän kiertokulkuun ja **karman** lakiin.
- Yhteiskunta jaettiin ryhmiin eli **kasteihin** (vrt. Euroopan säädyt) ja säätyjen ulkopuoliset ihmiset eli kastittomat **paariat** olivat halveksittuja.
- Uskonto on tärkeä asia Intiassa; loukkaukset sitä kohtaan ovat johtaneet usein kahakoihin ja mellakoihin.
- Miesvaltaisuus; naisten puolesta päätökset tekevät isät ja aviomiehet: vanhempien järjestämät avioliitot, leskenpolttoperinne jne.

Maailman kauneimmaksi rakennukseksi usein mainittu Taj Mahal Agrassa on islamilaisvaikutteinen hautausoleumi 1600-luvulta.

Lähde: Pixabay.

Intia ja länsimaat

- Alue on kiinnostanut eurooppalaisia kaupallisessa mielessä kautta historian. Merireitin löytyminen 1490-luvulla ja myöhemmin Suezin kanavan rakentaminen 1800-luvulla helpottivat kauppaa eurooppalaisten kanssa.
- Intiasta on välittynyt kauppiaiden kautta vaikutteita Eurooppaan asti, esimerkiksi käyttämämme numerojärjestelmä.
- Alueen rikkaat luonnonvarat, mausteet ja valtava väestö herättivät kiinnostuksen pysyviin kauppayhteyksiin ja siirtokuntien perustamiseen, esim. **Goa** portugalilaisilla vuodesta 1510 vuoteen 1961 asti. Alueen asukkaat ovat vieläkin pääosin katolisia.
- 1700-luvun aikana Intian alue siirtyi brittien hallintaan ja sillä oli merkittävä rooli Britannian teollistumisessa raaka-aineiden tuottajana ja markkina-alueena. Esimerkiksi puuvillaa kuljetettiin Englantiin jalostettavaksi ja valmiita tuotteita myytiin intialaisille hyvällä voitolla.
- Siirtomaaisännät tekivät yhteistyötä paikallisten ruhtinaiden eli **maharadjojen** kanssa, jonka ansiosta britit hallitsivat valtavia alueita pienellä virkamies- ja sotilasjoukolla.
- Intian yläluokka seurusteli siirtomaaisäntien kanssa ja koulutti lapsensa Englannin arvostetuimmissa yliopistoissa.
- Intialainen kulttuuri ei juuri brittejä kiinnostanut. Intialaisten sotilaiden keskuudessa alkanut **Sepoykapina** 1850-luvulla oli klassinen esimerkki kulttuurien törmäämisestä, ja sen seurauksena Ison-Britannian hallinto tiukensi otettaan Intiasta.
- Intiassa kasvatettiin oopiumia kiinalaisille kaupattavaksi, jonka seurauksen käytiin **Oopiumsodat** Kiinan ja Britannian välillä 1840- ja 1850-luvuilla.

Intian itsenäistyminen

- Intialaisia sotilaita palveli molemmissa maailmansodissa Britannian joukoissa.
- Kansallinen ajattelu virisi aiemmin kuin muissa siirtomaissa, jo maailmansotien välisenä aikana: **Kongressipuolue** alkoi ajaa itsenäisyyttä, ja siinä oli mukana myös naisia.
- Vapauden ajatuksen toi tavalliselle kansalle Mohandas **Mahatma Gandhi**- ”suuri sielu”, joka vältti väkivallan käyttöä, vaikka luottikin suoraan toimintaan, esim. englantilaisten vaatteiden boikointi, **suolamarssi**, nälkälakot.
- Gandhi pidätettiin monta kertaa, mutta hänet oli vapautettava levottomuuksien pelossa.
- Toisen maailmansodan jälkeen britit suostuivat neuvottelemaan itsenäisyydestä.
- 1947 Intian tasavallan syntyi, ja jakautui pian islamilaiseen Pakistaniin (**Muslimiliiga & Ali Jinnah**) ja hindulaiseen Intiaan. Ceylonin saaresta tuli itsenäinen Sri Lankan valtio.
- Itä-Pakistan irtosi Pakistanista Intian tuella ja otti nimekseen Bangladesh.
- Britit vetäytyivät maasta ja pääkaupungiksi valittiin Delhi.
- Valtava muuttoliike alkoi: islamilaiset muuttivat Pakistaniin ja hindut Intiaan siron pelossa -> Intian ja Pakistanin välillä useita sotia esim. vauraan Kashmirin alueen hallinnasta
- Gandhi oli uskonut maan säilyvän yhtenäisenä, ja hindunationalisti murhasi hänet 1948. Väkivalta onkin ollut osa Intian politiikkaa.
- Ensimmäinen pääministeri Jawaharlal **Nehru** pyrki uudistamaan ja teollistamaan maan nopeilla uudistuksilla, jotka muistuttivat kommunististen maiden viisivuotissuunnitelmia, vaikka Intia olikin kapitalistinen demokratia.
- Brittiläinen perintö näkyy englannin kielenä, rautateiden, siltojen, koulujen ym. rakentamisessa.
- Intiassa luotetaan perinteisiin ja uudistaminen oli hidasta. Esim. kastilaitos virallisesti lakkautettiin vuonna 1950, mutta se vaikuttaa edelleen, varsinkin maaseudulla.

- Naisen asema ei ole tasavertainen miesten kanssa. Vanhemmat valitsevat usein puolison lapsilleen. Naisiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta Intiassa on noussut viime vuosina otsikoihin.

Intian merkitys maailmanpolitiikassa on kasvussa. Maa on ydinasevalta, sillä on maailman suurin populaatio, korkeatasoista koulutusta ja teknologiaa. Intiaan on siirtynyt runsaasti lännen teollisuuslaitoksia edullisen työvoiman perässä.

Lähde: Wikipedia.

Pohdi:

- Millaisia kehitysmaan ja toisaalta suurvallan piirteitä Intialla on?
- Miten uskonnot ovat vaikuttaneet Intian kulttuuriin?
- Miksi britit kutsuivat Intiaa "kruunun jalokiveksi" siirtomaidensa joukossa?

Alkuperäiskansojen kulttuurit

Selvitä, mitä alkuperäiskansoja asuu:

Euroopassa:
Venäjällä:
Japanissa:
Australiassa:
Uudessa-Seelannissa:
Amerikan mantereella:

Alkuperäiskansat ja alkuperäiskulttuurit

- **Alkuperäiskansa** on kansa, joka on asunut alueella ennen valtiollisten rajojen vetämistä, usein vähemmistönä ja luonut ja säilyttänyt omaehtoisen **alkuperäiskulttuurinsa**.
- **Itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimuksen (ILO) artikla 169** on määritellyt alkuperäiskansan, mutta sen tulkinnasta on erimielisyyttä.
- Tyypillistä alkuperäiskansalle on ollut pyynti- ja keräilykulttuuri: metsästys, kalastus, porojen hoito jne. Elämäntapa on ollut usein liikkuva.
- Perhe ja yhteisö on tuonut turvan jäsenilleen, esim. naiset keräilijöinä ja miehet metsästäjinä.
- **Luonnonuskonnot** ja henget sekä erilaiset perinteiset rituaalit ovat olleet tärkeitä yhteisön elossapysymisen ja ruuan hankinnan kannalta (esim. intiaanien toteemit).
- Maahanmuuttajat, uudisasukkaat, lähetyssaarnaajat ja kauppiat työntyivät alkuperäiskansojen asuinalueelle, jolloin perinteinen elämäntapa vaarantui.
- Alkuperäiskansat ovat kokeneet sortoa ja painostusta valtakulttuurin osalta, esim. kielen ja uskonnon pakottamista. Saamelaisten pakkokäännytystä harjoitettiin puhtasoppisuuden kaudella 1600-luvulla Ruotsissa, ja itsenäisen Suomen aikana saamelaislapset joutuivat kouluihin, jossa he eivät saaneet käyttää omaa kieltään.
- Alkuperäiskansat ovat joutuneet siirtymään asuinalueiltaan ja heidän elinpiiriään on rajoitettu. Amerikan intiaanit sullottiin lopulta reservaatteihin, samoin Australian aboriginaalit.
- Useissa maissa on 1990-luvulta alkaen tunnustettu alkuperäiskansojen asema ja hallitukset ovat pyytäneet anteeksi sortoa ja sulautuspolitiikkaa, esim. Australiassa.
- Saamelaisten asema alkuperäiskansana on tunnustettu Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa, mutta ei Venäjällä, jossa useat arktiset kansat kärsivät Neuvostoliiton aikana.
- Sopeutuminen valtakulttuurin arvoihin ja elämäntapaan voi olla hankalaa.
- Alkuperäiskansoja on paljon, mutta useimmat niistä ovat varsin pieniä. Yhteensä arviot vaihtelevat 370-600 miljoonan ihmisen välillä (noin 6% maailman väestöstä)
- Jopa 80% maapallon luonnon monimuotoisuudesta sijaitsee alkuperäiskansojen alueilla.
- Alkuperäiskansojen edustajat ovat järjestäytyneet oman kulttuurinsa ja elämäntapansa puolustamiseksi esim. **saamelaiskäräjät**.

Saamenkielten asema on uhanalainen; kieltä puhuvia on Suomessa 0,02% väestöstä. Saamelaisia on arviolta 75.000 - 100.000 ihmistä, joista noin 10 000 asuu Suomessa. Saamelaisten kansallispäivää vietetään helmikuun kuudentena.

Lähde: Wikipedia.

Pohdi:

- Millaisia yhteisiä piirteitä eri alkuperäiskansojen historiasta voidaan havaita?
- Ota selvää saamen kielistä ja niitä puhuvien saamelaisten määrästä.
- Pohdi alkuperäiskansojen luontosuhdetta ja sen tyypillisiä piirteitä.

Loppukertausten oikeat rivit

Kurssi 1: 1. c 2. b 3. b 4. a 5. c 6. b 7. b 8. d 9. b 10. b 11. d 12. a 13. c 14. c 15. c

Kurssi 2: 1. a 2. c 3. c 4. b 5. c 6. a 7. b 8. a 9. c 10. c

Kurssi 3: 1. b 2. c 3. b 4. a 5. b 6. d 7. c 8. d 9. a 10. d 11. c 12. b 13. a 14. b 15. c 16. d 17. d 18. c 19. a 20. b

Historian ylioppilaskoetehtäviä

HI1 tehtäviä

(K2019) Rooman kaupungin kasvun edellytykset (20 p.)

On arvioitu, että Rooman kaupungin väkiluku oli keisari Konstantinus Suuren (keisarina 306–337) aikana miljoonan ja kahden miljoonan asukkaan välillä. Antiikin ajan jälkeen miljoonan asukkaan raja rikottiin Euroopan kaupungeissa seuraavan kerran vasta Lontoossa 1800-luvun alussa. Erittele, mitä taloudellisia ja poliittisia edellytyksiä Roomalla oli kasvaa miljoonakaupungiksi.

(S2019) Ensimmäiset korkeakulttuurit (20 p.)

Tarkastele, millaisia piirteitä varhaisilla korkeakulttuureilla oli ja mitkä tekijät vaikuttivat korkeakulttuurien syntyyn tietyille alueille.

(K2018) Feodaaliyhteiskunta (20p.)

Millä tavoin feodaaliyhteiskunta syntyi Euroopassa, mitkä olivat sen keskeiset piirteet, ja miksi se sittemmin hajosi?

(K2017) Tarkastele Välimeren merkitystä antiikin Kreikalle ja Roomalle.

(K2017) Oheinen tilasto kertoo rautateiden kehityksestä eräissä maissa vuosina 1850–1910. Luvut osoittavat rataverkon pituuden kilometreinä eri vuosina.

Rataverkon pituus kilometreinä 1850–1910

	Iso-Britannia	Saksa	Venäjä	USA
1850	3 900	2 100	500	14 500
1870	21 000	19 000	11 000	85 000
1890	28 000	43 000	31 000	335 000
1910	32 000	61 000	67 000	566 000

J. R. McNeill & W. McNeill, Verkottunut ihmiskunta (2005)

a) Vertaile taulukon pohjalta rataverkon laajenemista näissä maissa ja selitä, mitkä tekijät vaikuttivat kehitykseen.

b) Mitä seurauksia rautateiden rakentamisella oli Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa 1800-luvun jälkipuoliskolla

(S2016) Mitkä tekijät vaikuttivat Rooman valtakunnan hajoamiseen?

HI2 tehtäviä

(S2019) Ensimmäisen maailmansodan synty (20 p.)

Historian professori Christopher Clark julkaisi vuonna 2012 ensimmäisen maailmansodan synnystä tutkimuksen *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* [Unissakävelijät: kuinka Eurooppa joutui sotaan 1914].

Teos esittää, että sotaan päädyttiin tajuamatta, mitä oikeastaan oli tapahtumassa.

Pohdi, mitkä seikat ensimmäisen maailmansodan syntyhistoriassa puhuvat Clarkin väitteen puolesta ja mitkä sitä vastaan.

(K2019) Itä-Saksa ja sen vaiheet (20 p.)

Tekstikatkelmissa (aineistot 2.A ja 2.B) esitetään kaksi luonnehdintaa Itä-Saksasta eli Saksan demokraattisesta tasavallasta (DDR).

2.A Tekstikatkelma: Erich Honeckerin puhe

Mitä kansallisuuskysymykseen tulee, niin sen on jo historia ratkaissut: itäisessä Saksassa työväenluokka on marxilais-leniniläisen puolueensa johdolla lähtenyt peruuttamattomasti sosialismin tielle, kun taas läntisessä Saksassa hallitsee yhä luokkaristiriitojen repimä porvarillinen kansakunta. Näin ollen meillä Saksan demokraattisessa tasavallassa, sosialistisessa saksalaisessa valtiossa, kehittyy myös sosialistinen kansakunta.

Lähde: DDR:n johtaja Erich Honecker puheessaan Sosialistisen yhtenäisyyspuolueen (SED) puoluekokouksessa 1971. Teoksessa Seppo Hentilä, *Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990* (1994).

2.B Tekstikatkelma: Hans-Joachim Maaz, *Tunnepato*

Koko DDR oli kuin jättimäinen valeuskonnon temppele: johtajaa oli kunnioitettava kuin jumalaa, pyhimysten kuvia ja heidän iskulauseitaan oli ripustettu joka puolelle, juhlakulkueita ja muita joukkorituaaleja järjestettiin jatkuvalla syötöllä, julkisia valoja vannottiin. Papinarvoon korotetut propagandistit ja puoluesihteerit valvoivat ankarasti ideologisten ja moraalisten sääntöjen noudattamista. – Reaalisosialismin tärkein työkalu oli väkivalta. Sitä oli kahdenlaista: suoraa väkivaltaa, kuten murhat, kiduttaminen, pakolaisten ampuminen, vangitseminen ja maastakarkoitukset, tai epäsuoraa, kuten aivopesu, suostuttelu, pelottelu, kiristys, uhkailu ja ihmisarvon häpäiseminen sekä kaikinainen oikeudellinen turvattomuus.

Lähde: Itäsaksalainen lääkäri ja psykiatri Hans-Joachim Maaz, *Gefühlsstau* [Tunnepato], 1990. Käännös: YTL.

2.1 Vertaile tekstikatkelmien (aineistot 2.A ja 2.B) antamaa kuvaa Itä-Saksan valtion luonteesta. (8 p.)

2.2 Erittele, miten kylmä sota ilmeni Itä-Saksan synnyssä ja sen hajoamisessa. (12 p.)

(S2018) Münchenin neuvottelut 1938 (20 p.)

Britannian pääministeri Neville Chamberlain palasi Lontooseen 30.9.1938 neuvotteluista Münchenistä. Hänen tuolloin pitämänsä puheen sanomaa on kuvattu sanoilla ”rauha meidän aikamme” (aineisto 2.A). Vuoden päästä maailmassa kuitenkin jo käytiin toista maailmansotaa.

Aineisto:

2.A [Videokatkelma: Neville Chamberlainin puhe](#)

Mitkä tekijät selittävät Chamberlainin lausuntoa, ja miksi sota kaikesta huolimatta syttyi?

(K2018) Kansainliitto (20 p.)

Pilapiirroksessa kuvataan Kansainliittoa vuonna 1920.

Lähde: [Punch-lehti 28.7.1920](#)

2.1 Pilapiirroksessa jännikseksi kuvattu Kansainliitto (League of Nations) katsoo kansainvälisiä kiistoja (International Strife) kuvaavaa käärmettä ja toteaa: ”Koska hyökkäysvarustukseni on käytännössä olematon, minun on hurmattava hänet katseeni voimalla.” Tulkitse piirroksen sanomaa. (6 p.)

2.2 Toinen maailmansota syttyi vuonna 1939. Pohdi, miksi Kansainliitto ei onnistunut tehtävässään rauhan säilyttäjänä. (14 p.)

(S2017) Kylmän sodan päättyminen (20 p.)

Kuvat (aineistot 3.A ja 3.B) esittävät eri vaiheita Itä-Saksan (DDR:n) historiassa syksyllä 1989. Toisessa kuvassa (aineisto 3.A) Itä-Saksan johtaja Erich Honecker tervehtii Neuvostoliiton johtajaa Mihail Gorbatšovia Itä-Saksan 40-vuotisjuhlissa 7. päivänä lokakuuta 1989, ja toisessa kuvassa (aineisto 3.B) itä-saksalaiset odottavat marraskuussa 1989 pääsyä rajan yli Itä-Saksasta Länsi-Saksaan.

Aineisto:

3.A [Kuva: Mihail Gorbatšov ja Erich Honecker](#)

3.B [Kuva: Itä-Saksan länsiraja marraskuussa 1989](#)

3.1. Tulkitse kuvien (aineistot 3.A ja 3.B) perusteella Itä-Saksan poliittista tilannetta syksyllä 1989. (8 p.)

3.2. Erittele, mitkä syyt ja tapahtumat johtivat kylmän sodan päättymiseen 1980-luvulla. (12 p.)

Hi3 tehtäviä

(K2019) Suomen tasavallan 100-vuotisjuhla (20 p.)

Vuonna 2017 juhlittiin Suomen tasavallan 100-vuotisjuhlaa. Esitettiin kuitenkin myös näkemyksiä, että osuvampi itsenäisyyden juhluvuosi olisi 2018 tai 2019. Esitä perusteltu arvio, mikä seuraavista on osuvin itsenäisen Suomen syntyvuosi: 1917, 1918 vai 1919.

(S2019) Tekstikatkelma (aineisto 5.A) on opettaja Sara Wacklinin (1790–1846) muistelmateoksesta, jossa Wacklin kuvailee Venäjän keisarin Aleksanteri I:n vierailua Suomessa vuonna 1819.

Aineisto: 5.A [Tekstikatkelma: Sara Wacklin, *Satanen muistelmia Pohjanmaalta*](#)

5.1 Erittele Wacklinin kuvausta keisari Aleksanteri I:stä (aineisto 5.A) ja pohdi kuvauksen arvoa historiallisena lähteenä. (6 p.)

5.2 Tarkastele, miten Suomelle muodostui autonominen asema Venäjän keisarikunnassa ja mitä vaikutuksia autonomialla oli Suomelle 1800-luvun alkupuoliskolla. (14 p.)

(S2019) Kuvio (aineisto 3.A) esittää elinkeinorakenteen muutosta Suomessa 1860-luvulta vuoteen 2016.

Aineisto: 3.A [Kuvio: Työlliset toimialoittain 1860–2016](#)

Minkälaisia keskeisiä muutoksia elinkeinorakenteessa on tapahtunut, ja mistä nuo muutokset johtuvat?

(K2018) Suomen ja Saksan välinen kauppa (20 p.)

Taulukossa (aineisto 3.A) kuvataan Suomen ja Saksan välistä kauppaa vuodesta 1925 vuoteen 1952. Taulukko kertoo Saksan ja Suomen välisen kaupan tuonnin ja viennin arvon miljoonissa Yhdysvaltain dollareissa (sarakeessa Milj. USD) sekä Saksan prosenttiosuuden Suomen kokonaistuonnista ja -viennistä.

Aineisto: 3.A [Taulukko: Suomen ja Saksan välinen kauppa 1925–1952](#)

3.1 Minkälaisia merkittäviä vaihteluita taulukossa (aineisto 3.A) voidaan havaita? (8 p.)

3.2 Mitkä tekijät selittävät taulukossa (aineisto 3.A) näkyviä kaupankäynnin vaihteluita? (12 p.)

(S2018) Suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutos (20 p.)

Suomalainen yhteiskunta kävi 1950–1970-luvuilla läpi nopean rakennemuutoksen. Erittele, miten rakennemuutos vaikutti toisaalta kaupunki- ja maaseutuväestön arkielämään, toisaalta miesten ja naisten asemaan.

(S2016) Pohdi, millä perusteilla voidaan sanoa, että itsenäinen Suomi oli eheytynyt kansakunta 1930-luvun lopussa.

HI4 tehtäviä

S2019

Eurooppalaisen maailmankuvan muutos (20 p.) Tarkastele, millaisia muutoksia eurooppalaisessa maailmankuvassa tapahtui keskiajalta uuteen aikaan siirryttäessä, ja mitä syitä muutoksiin oli. (syksy 2019)

K2018

Pohdi kuvia (aineistot 4.A ja 4.B) hyödyntäen, mitkä tekijät vaikuttivat nuorisokulttuurin syntyyn toisen maailmansodan jälkeen ja millaisia muotoja nuorisokulttuuri sai 1900-luvun jälkipuoliskolla.

Aineisto:

4.A [Kuva: Nuorisoa lähdössä kohti Woodstock-festivaalia 1969](#)

4.B [Kuva: Rokkarit moottoripyörineen Yhdysvalloissa 1950-luvun lopussa](#)

K2017

Uusi luonnontieteellinen maailmankuva syntyi Euroopassa 1500- ja 1600-luvuilla. Mikä tuossa maailmankuvassa oli uutta, ja miten se erosi keskiaikaisesta maailmankuvasta?

K2017

Luonnontutkija Charles Darwin julkaisi pääteoksensa Lajien synty vuonna 1859. Darwinin tutkimusten yksi jälkiseurauksena olivat ns. sosiaalidarvinistiset teoriat kuten rotuteoriat.

Selitä Darwinin tutkimusten keskeiset tulokset ja erittele, millä tavoin Darwinista ammentavat näkemykset vaikuttivat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen eurooppalaisessa ajattelussa ja politiikassa.

S2016

Konservatismi, liberalismi ja sosialismi ovat merkittäviä aatteita, jotka ovat vaikuttaneet Euroopassa 1800-luvulta alkaen. Tarkastele niiden syntyä ja keskeisiä eroja.

HI5 tehtäviä

(K2018) Sääty-yhteiskunta Suomessa (20 p.)

Erittele Suomen sääty-yhteiskunnan rakennetta ennen autonomian aikaa.

(S2018) Suomen asema Ruotsin valtakunnassa (20 p.)

Suomi oli keskiajalta autonomian aikaan asti osa Ruotsin valtakuntaa. Varhaisemmissa suomalaisissa historiateoksissa Ruotsin valtakuntaa kutsuttiin usein ”Ruotsi-Suomeksi”. Pohdi, missä määrin Suomella oli erityisasema Ruotsin valtakunnassa ja onko mainittu nimitys perusteltu.

(kevät 2017) Miten kristinuskon yleistymisen vaikutti suomalaiseen yhteiskuntaan keskiajalta 1600-luvun puoliväliin mennessä?

(S2016) Alla on Turun akatemiassa tehtyjen väitöskirjojen otsikoita 1700-luvun jälkipuoliskolta suomeksi käännettynä. Ajanjaksoa kuvataan usein ”hyödyn ajaksi”. Millä tavalla väitöskirjojen teemat kuvastavat tuon ajan ajattelua?

Muutamia huomautuksia hedelmäpuiden istuttamisesta Suomessa

Historiallinen ja taloudellinen kuvaus Kajaanin linnan läänistä

Kuvaus karviaispensaiden hoidosta ja hyödyllisyydestä

Keinoista perustaa ja parantaa valtakunnan salpietarivalmistamoita

Hi6 tehtäviä

(K2019) Alkuperäiskansat (20 p.)

Aineisto: 6.A [Videokatkkelma: Alkuperäiskansojen matkassa: Saamelaiset – pohjoinen kansa](#)

6.B [Tekstikatkelma: Maria Lähteenmäki, Terra ultima. Matkoja Lapin historiaan](#)

6.C [Tekstikatkelma: Ison-Britannian hallituksen anteeksipyyntö Uuden Seelannin Ngāi Tahu -kansalle 29.11.1998](#)

Pohdi valtaväestön suhtautumista alkuperäiskansoihin. Hyödynnä ja arvioi kriittisesti videokatkelmaa (aineisto 6.A) ja tekstikatkelmia (aineistot 6.B ja 6.C) vastauksessasi.

(S2018) Kiinan asema 1800-luvulla (20p)

Ranskalainen pilapiirros ”*Kiina, kuninkaiden ja keisarien kakku*” (aineisto 6.A) on vuodelta 1898. Siinä saman pöydän ääreen ovat kokoontuneet vasemmalta oikealle Britannian kuningatar Viktoria, Saksan keisari Vilhelm II, Venäjän tsaari Nikolai II, Ranskan kansallinen symboli Marianne-neito sekä japanilainen samuraisotilas. Kiinaa kuvaava hahmo seuraa tilannetta taustalla.

Aineisto: 6.A [Pilapiirros: ”Kiina, kuninkaiden ja keisarien kakku”](#)

6.1 Tulkitse pilapiirroksen (aineisto 6.A) sanomaa. (10 p.)

6.2 Miten länsimaiden suhteet Kiinaan kehittyivät 1800-luvulla, ja miten niihin liittyviä ongelmia pyrittiin ratkomaan? (10 p.)

(S2019) Kulttuurien kohtaaminen

Tekstikatkelmassa (aineisto 6.A) suomalainen tutkimusmatkailija Sakari Pälsi (1882–1965) muistelee 1920-luvulla tekemänsä Japanin-matkan tapahtumia. Pälsi, eräs herra Majanen sekä japanilaiset herrat Muto ja Saito olivat illastaneet ja nauttineet japanilaisten geishojen tanssiesityksistä. Aineisto:

6.A [Tekstikatkelma: Sakari Pälsi, *Maailmanmatkoilla Aasiassa, Amerikassa ja Euroopassa*](#) .

6.1 Erittele, millaisia kulttuurien kohtaamiseen liittyviä ilmiöitä suomalaisten ja japanilaisten illanvietossa oli tekstikatkelman (aineisto 6.A) mukaan. (6 p.)

6.2 Anna esimerkkejä siitä, millaisia kulttuurilainoja länsimaiseen kulttuuriin on tullut muilta kulttuurialueilta, ja analysoi, mitkä tekijät ovat edistäneet lainautumista. (14 p.)

(K2017) Globalisaation myötä maailman väitetään muuttuneen ”maailmankyläksi”. Arvioi väitteen paikkansapitävyyttä 1900-luvun jälkipuoliskon historian valossa.

(S2016) Tarkastele, miten eurooppalainen siirtomaaherruus syntyi valitsemallasi Euroopan ulkopuolisella alueella.